В НАВЕЧЕРИЕТО
НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Игор ОВСЯНИ

В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Издателство на Агенцията по печата «Новости»
Москва 1989

Превод от руски Катя Карабенчева

Игорь Дмитриевич Овсяный
У ИСТОКОВ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ
на белорусском языке
Цена 60 к.

0504040000

© Издателство на Агенцията по печата «Новости», 1984

0504040000

© Издателство на Агенцията по печата «Новости», 1989,
с изменения

СЪДЪРЖАНИЕ

СЯНКАТА НА ПРЕЧУПЕНИЯ КРЪСТ НАД ЕВРОПА 5

Райхстагът в пламъци 7
Зловещият «триъгълник» 17
Неутралитет по американски 23
Британският лъв мечтае за «дружба» 26
Франция: «политика на даусмиеленост» 30
Капан за Полша 36
СССР в борбата за сигурност 37

МЮНХЕН — ЗЕЛЕНА СВЕТЛИНА ЗА АГРЕСОРИТЕ 41

Секретното досие на австрийския канцлер 43
Провокациите — «вежливостта» на агресорите 48
«Честният посредник» 51
«Английските ръкавици» на Жорж Боне 56
СССР е готов да помогне на Чехословакия 59
САЩ — невидим участник в Мюнхен 62
Решено и подписано! 64

БЕШЕ ЛИ НЕИЗБЕЖНА ВОЙНАТА? 69

Сговор против СССР 71
Грешка на Хитлер? 75
До какво довеждат «приятелските» разговори 79
Пируети на английската дипломация 83
Инициативата на Съветския съюз 87

ПОСЛЕДНИТЕ МЕСЕЦИ НА МИРА 91

Стоманените окови на «Стоманения пакт» 93
Лондонските «миротворци» 95
Англия и Франция си търсят «братя» 100
Чемберлейн предлага на Хитлер... Русия 104
Хитлер откровеничи 110
Дучето претендира за дял от плячката 115
Защо Хитлер решава да рискува 118

ФАШИСТКИЯТ РАЙХ РАЗПАЛВА ВОЙНА 125

Кой трябва да си почеше върха на носа? 127
СССР избягва клопката 135
Дипломатическите парадокси 141
В Париж, Лондон и Берлин... 146
«16 условия» 152
Радиостанцията в Глайвиц 156
Героите от Вестерплате 162
Така наречените съюзници 165

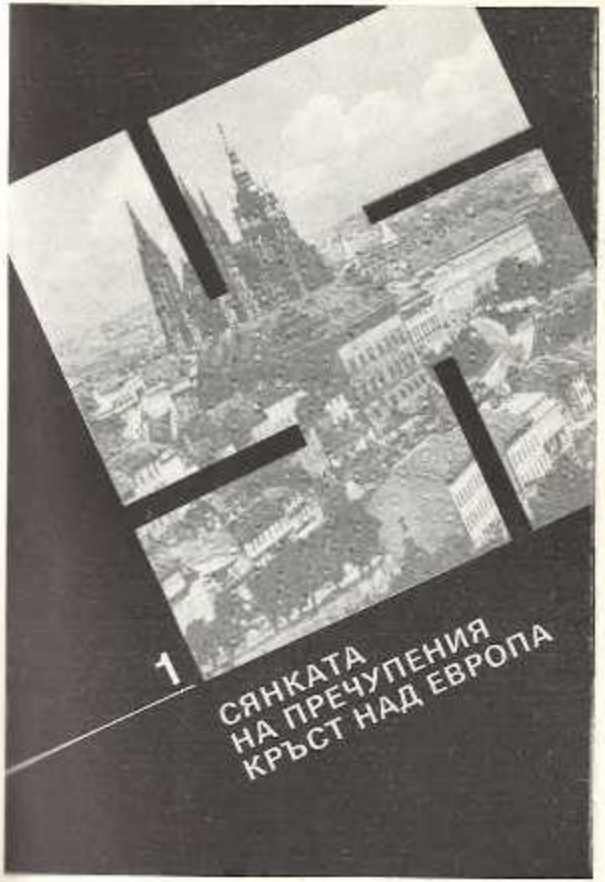

1 СЯНКАТА НА ПРЕЧУПЕНИЯ КРЪСТ НАД ЕВРОПА

Райхстагът в пламъци

Берлин, 27 февруари 1933 г. Масивната сграда на райхстага*. На фона на сивото небе — мрачните силуети на рицари, яхнали коне. Оковани в тежки доспехи, те се заканват с копията си към четирите посоки на света в духа на тевтонските походи**...

В 21 часа към грамадната опустяла сграда откъм главния вход се приближават двама души. Единият е понърастен, с черно палто, другият — съвсем млад, с шлифер и груби обувки. По техния съвсем окъсан вид личи, че са постоянни посетители на градските нощни приюти.

Човекът с шлифер хвърля поглед на безлюдния площад, после бързо изтичва по стъпалата и, вкопчвайки се в издатините на стената, се изкачва до един от прозорците. Разбива стъклото, скача долу и изчезва в тъмнината, царяща в сградата. През това време неговият спътник се отправя към най-близкия телефон и се обажда в полицията на добре известния му номер. Това става в 21 часа и 05 минути.

Човекът с шлифер е холандският гражданин Маринус Вандер Любе. Душевноболен, обзет от пиромания, малко преди описваните събития той вече се е опитвал да запали «в знак на протест» няколко обществени сгради. Не-

---

* Райхстаг — название на парламента в Германия през 1867—1945 (фактически до 1933).

** Тевтонски орден (орден на немските кръстоносци) — католическа, духовно-рицарска организация, възникнала в Палестина в края на XII век по време на кръстоносните походи. От XIII век в Прибалтика на пруските, литовските и полските земи, завзети от ордена, съществува държава на Тевтонския орден. През 1410 г. тя претърпява поражение в Грюнвалдската битка.

веднъж е говорил пред случайни събеседници в бара за намерението си да подпали райхстага. За целта се е запасил с няколко бутилки газ и пакет стърготини. Фашистите без особени усилия го използуват, за да осъществят замисления от тях провокация. На 27 февруари в точно определен час нацистки агент, изпратен при Вандер Любе, го отвежда до райхстага.

Заедно с промъкващия се из коридорите на огромната сграда холандец в тъмнината безшумно, бързо и уверено се движат човешки фигури: през подземните канали на парното отопление в сградата на райхстага незабелязано са проникнали десетина нацистки щурмоваци*. Те вече неведнъж са идвали тук късно вечер и са успели да подготвят големи количества горивни материали.

В 21 часа и 14 минути щурмоваците напускат сградата на райхстага през малката желязна врата, която води към крайбрежната улица на река Шпрее. На всички е съдено скоро да умрат — страхувайки се от възможни разобличения, нацистката върхушка ликвидира непосредствените участници в подпалването.

В онази съдбоносна вечер Берлин живее както обикновено. Имперският канцлер Адолф Хитлер е благоволил да навести своя имперски ръководител на пропагандата Йозеф Гьобелс в квартирата му на Райхсканцлерплац. Министърът на вътрешните работи Херман Гьоринг се намира в кабинета си в министерството. Тогавашният любимец на Хитлер Ернст Ханфщенгъл, изпълняващ няколко задължения — на аташе по печата, таен агент и домашен пианист — си спомня, че през онази вечер не се е чувствувал добре и е бил вкъщи, в квартирата, предоставена му близо до райхстага. Учудило го обаче с каква настойчивост Хитлер и Гьобелс му се обаждали по телефона и искали да излезе от къщи, да отиде при тях и да им посвири на пианото. Ханфщенгъл отказал. В същия момент дотичала икономката му с вика: «Райхстагът го-

* Щурмоваци, щурмови отряди (СА) — полувоенни съединения на Националсоциалистическата партия през 1921—1945 г. в Германия, оръдие за терор и физическа разправа с противниците на фашизма. След идването на Хитлер на власт са превърнати в спомагателна полиция (охрана на концлагерите и т. н.).

27 февруари 1933 г., Берлин. Райхстагът в пламъци

ри!». Ханфщенгъл се хвърлил към телефона и се обадил на Гьобелс и Хитлер, за да им съобщи сензационната новина. Те незабавно се устремили към райхстага. Дошъл и Гьоринг. След 40 минути почти цялата върхушка на райха се озовала на пожара. И, което е още по-странно, те вече знаели причината за него!

Към горящия райхстаг от всички посоки бързат пожарни команди. Тълпата зад полицейския кордон бързо расте. Когато проникват в сградата, пожарникарите с учудване откриват, че огънят е пламнал на много места едновременно. После извеждат съблечения до кръста и изцапан със сажди Вандер Любе, който е съвсем объркан и не може да произнесе нищо вразумително. Някой казва, че той е намокрил ризата си с бензин и я е използувал при подпалването. Откарват холандеца в полицията.

Хитлер е крайно възбуден. Гледайки подскачащите езици на пламъка, той крещи заплахи по адрес на комунистите, които уж били виновни за подпалването на райхстага и, размахвайки юмрук, обещава да «спаси» Европа от комунизма.

Гьоринг веднага нарежда да се даде съобщение във вестниците, че комунистите са подпалили райхстага.

Огромният стъклен купол на сградата рухва с трясък. Към небето се извива огнен стълб. Във въздуха се носят облаци сажди...

На другия ден вестниците, пълни със сензационни

заглавия, съобщават заплашителни подробности за «заговора», който уж бил подготвен от германските комунисти. Подпалването на райхстага, твърди Гьоринг, било само сигнал. След това според неговите думи комунистите възнамерявали да подпалят всички обществени сгради в Берлин, а така също музеи, заводи, хотели. 10 хиляди пожара трябвало да пламнат едновременно из цялата страна, надпреварват се да тръбят вестниците. В конфискувани от полицията «документи» са открити списъци на лицата, които комунистите уж смятали да унищожат, а така също «подробни планове за завземане на властта». Въпреки многобройните обещания тези «документи» никога не са били публикувани — те просто не са съществували, както не е съществувал и «комунистическият заговор». Подпалването на райхстага е провокация на нацистите, които само търсят предлог за премахване на политическите си противници.

Както става ясно вече след войната, на Нюрнбергския процес* мисълта за необходимостта да се проведе голямо «пропагандистко мероприятие» е изказана от Хитлер. Първо Гьобелс иска да инсценира атентат срещу фюрера, но после възниква друга идея — да се организира подпалване на райхстага. Гьобелс грижливо разработва плана за «операцията», а осъществяването й е възложено на Гьоринг.

На другия ден след пожара президентът на Германия Паул фон Хинденбург подписва представения от Хитлер декрет «За защита на народа и държавата». Под предлог, че предотвратява «насилствените акции на комунистите», декретът отменя действието на редица членове на конституцията, които гарантират гражданските права. Фактически това е ордер, връчен на хитлеристите за провеждане на кървав терор против демократичните сили в Германия и преди всичко против комунистите.

Започват масови хайки. На 3 март 1933 г. хитлеристите успяват да заловят в нелегална квартира в Шарлотенбург вожда на немските комунисти Ернст Телман. Няколко дни по-късно е арестуван намиращият се в Германия български революционер Георги Димитров. Хиляди комунисти и демократи са убити без съд и следствие, десетки хиляди са хвърлени в концентрационни лагери.

На 30 януари 1933 г. президентът на Германия Паул фон Хинденбург предава властта в ръцете на фашистите, като възлага на Хитлер да формира правителство

Преминаването на неограничената власт в Германия в ръцете на фашистите поставя началото на мрачен период в историята на немския народ.

Връчвайки държавното управление на фашистката партия, германските промишлени магнати и финансисти поставят пред нея задачата да изтреби свободолюбивите, демократични традиции в съзнанието на народа, да унищожи марксизма, морално да поквари и заблуди милиони немци, да ги направи послушно оръдие за осъществяване на техните агресивни замисли.

Хитлер излага тези замисли в книгата си «Майн кампф» («Моята борба»), издадена през 1925 г. Развивайки фалшивия тезис за лишаването на немския народ от жизнено пространство, той твърди, че мирната политика е опасна, тъй като уж водела народа «към слабост». С помощта на псевдонаучни аргументи, взети от арсеналите на «расовата теория», бъдещият фюрер провъзгласява

* Нюрнбергски процес — съдебен процес над главните нацистки военни престъпници. Провежда се в немския град Нюрнберг от 20 ноември 1945 г. до 1 октомври 1946 г. в Международния военен трибунал.

курс към бърза подготовка и разпалване на война с цел да се установи световно господство.

Още тогава нацистите кроят чудовищни планове за физическо изтребване на цели народи, за да очистят място за германската «висша раса». Разсъждавайки по-специално за съдбата на поляците след замисленото окупиране на Полша от Германия, Хитлер настоява в никакъв случай да няма стремеж към превръщане на поляците в немци посредством германизиране. Напротив, фашистката държава, пише той, трябва да бъде изпълнена с решимост или да изолира тези «чужди расови елементи», или, без да се церемони, да ги премахне и да предаде освободената територия на немците.

В своята «Майн кампф» Хитлер провъзгласява лозунга за връщане на кървавата пътека на тевтонските рицари, получил в историята наименованието «Дранг нах Остен» — «Натиск на Изток».

Главно звено в завоевателната програма на хитлеристите е походът срещу Съветския съюз. Хитлер, разбира се, разчита да реализира своите планове под знамето на «защитата» на европейската цивилизация от комунизма...

От средата на 1940 г. нацистите започват да разработват планове за изкореняване и унищожаване на руския и на другите съветски народи също така грижливо и планомерно, както и военните операции. Те съставят един от най-чудовищните документи в човешката история — генералния план «Ост». В основата му са залегнали идеите на Хитлер за установяване на немско расово господство над народите в «източното пространство». Ето някои от тези идеи, стенографирани на съвещание в щаба на фюрера:

— Шефът характеризира целта на своята източна политика, ако тя се разглежда в перспектива като създаване на територия в източното пространство за заселването на близо сто милиона представители на германската раса. Той смята за необходимо да се положат всички усилия, за да може изтокът с желязно упорство да се заселва с немци, милион след милион.

— Същото, което е била Индия за Англия, ще стане източното пространство за нас... Колониите са съмнителни владения. А тази земя винаги ще бъде наша.

— Главен принцип в управляването на покорените народи на изток в империята трябва да бъде... потъпкването на всяка държавна организация и по такъв начин създаването на условия, за да се държи населението от тези националности на възможно по-ниско културно равнище...

— Ненемското население в никакъв случай не бива да се допуска до висше образование. Ако направим подобна грешка, сами ще бъдем виновни за нарастващата съпротива против нашата държава. Впрочем трябва да им се оставят училищата... Но в тях не бива да ги обучаваме, освен да разбират пътно-транспортните знаци. Що се касае до останалото, ще бъде напълно достатъчно, ако ненемското население, например украинското, се научи малко да чете и пише по немски.

— Идеално би било те да се научат да разбират само езика на знаците и сигналите... Но в никакъв случай не бива да се допускат до умствена работа. Ние наистина не можем да допуснем никаква печатна продукция.

— Как англичаните биха могли да господствуват в своята световна империя, ако не бяха станали майстори на лъжата?... Тъй като немският народ иска и трябва да придобие световно значение, необходимо е и той да бъде възпитаван преди всичко в такъв дух...

— Окупираните източни области трябва да бъдат покрити с мрежа от военни бази. Базите трябва да се строят така, че, опирайки се на тях, немската колонизационна политика да може с оглед на перспективните планове да осигури образуването на все по-мощен национален немски клин в покореното от нас пространство.

— Наш ръководен принцип трябва да бъде, че има само едно-единствено оправдание за съществуването на тези народи — дали са полезни за нас в икономическо отношение.

Всичко това не е бълнуване на луд, а напълно реални планове на държавната политика на фашистка Германия. Набелязва се те да бъдат реализирани с помощта на най-безпощадни методи на насилие и геноцид. «На Изток — казва Хитлер пред своите генерали на 30 март 1941 година — самата жестокост е благо за бъдещето». В навечерието на нападението срещу Съветския съюз Химлер

заявява на съвещание на висшите ръководители на СС, че една от задачите на похода на Изток е унищожаването на 30 милиона славяни.

Тези указания на главатарите на «третата империя» стават съставна част не само на генералния план «Ост», който се уточнява чак до края на 1942 година, но и на многобройните директиви и инструкции за осъществяване изтребването на населението и извозване богатствата на нашата страна. Например в инструкцията на «Икономическия щаб Ост» от 23 май 1941 година относно руското селско стопанство се казва: «Много милиони хора на тази територия ще станат излишни, те ще трябва да умрат или да се преселят в Сибир. Опити да се спаси местното население от гладна смърт могат да бъдат предприети само в ущърб на снабдяването на Европа. Те ще подкопаят твърдостта на Германия във войната...»

Особено страшна участ е подготвена за централна Русия. Планира се тя да бъде превърната в зона «на най-голям глад». За конфискуването и извозването на продоволствия от Съветския съюз са назначени специални «селскостопански фюрери» на източните области. В съответния наръчник им се дава следното указание: «Руският човек вече векове наред изпитва глад, недоимък и е свикнал да бъде непретенциозен. Неговият стомах може да се разширява. Затова никакво лъжливо състрадание». Във връзка с това е ясно защо, както свидетелствуват немските документи, от 3,9 милиона съветски военнослужещи, взети в немски плен през 1941 година, до февруари 1942-а остават живи 1,1 милиона души.

«Източното министерство» на Розенберг формулира основната цел на генералния план «Ост» по следния начин: «Става дума не само за разгрома на държавата с център в Москва... Работата се състои по-скоро в това да се разгромят русите като народ, да се разединят». Планира се «биологическата сила на руския и другите славянски народи да се подкопае посредством изтребване на големи маси хора, преднамерено организиране на глад, целенасочено намаляване на раждаемостта, премахване на медицинското и санитарното обслужване, масово преселване на населението в Сибир. Особено се залага на ликвидирането на интелигенцията — носител и продължител на научните, политическите, техническите знания и умения, на културните традиции на народа и на падането на образованието до най-ниско равнище. «Важно е — се казва в предложенията на Химлер към генералния план «Ост» — по-голямата част от населението на руската територия да се състои от хора от примитивен полуевропейски тип. То няма да причини много грижи на германското ръководство. Тази маса расово непълноценни, тъпи хора се нуждае, както свидетелствува вековната история на тези области, от ръководство ... За нас, немците, е важно да отслабим руския народ до такава степен, че той повече да не бъде в състояние да ни попречи да установим немско господство в Европа».

В първоначалния си вариант генералният план «Ост» предвижда в продължение на 30 години от територията на Полша и от западната част на Съветския съюз да се изселят 31 милиона души и на тяхно място да се заселят 10 милиона немци. «Източното министерство» решава, че броят на жителите, подлежащи на изселване, е прекалено занижен и предлага да се увеличи до 46—51 милиона души. Те следва да бъдат депортирани предимно отвъд Урал, където трябва да минава източната граница на германската империя. Планира се пространството между Волга и Урал да бъде покрито с концлагери.

При «централизираното решаване на проблемите на източноевропейското пространство» се планира да се изселят 65 на сто от населението на Западна Украйна и 75 на сто — на Белорусия.

Фашистите разглеждат Естония, Латвия и Литва като «бъдеща територия за немско заселване». Набелязва се в прибалтийските земи да се разположат големи маси немски селяни, а в крайна сметка «след едно или две поколения тази страна, вече изцяло понемчена, да се присъедини към коренните земи».

Хитлеристите са напълно уверени, че ще успеят да съкрушат Съветския съюз и да превърнат руския и другите народи в роби на XX век. Те вече са си въобразили, че са господарска раса. «Ако на третата империя е съдено да съществува хиляди години — пише един от създателите на генералния план «Ост», — то нашите планове трябва да бъдат разработени за цели поколения. А това означава, че

расовобиологическата идея ще има решаващо значение в бъдещата немска политика».

Курсът «Дранг нах Остен» съвсем не изключва и разгръщането на агресивни войни на Запад. Хитлеристите разглеждат Франция като смъртен враг на райха и планират да я унищожат като независима държава. Освен това във фашисткия райх се разработват планове за завземането на Англия (операцията «Зеелеве»), на Швейцария (операцията «Таненбаум»), на Швеция (операцията «Полярфукс»).

Нацистите възнамеряват по подобен начин да се разправят и с други страни. Финландия трябва да бъде включена в състава на райха. Операцията «Феликс-Изабела» предвижда въвеждането на немски войски в Испания и Португалия. По отношение на Италия е замислена аналогична операция — «Валкирия». По такъв начин «жизненото пространство» на германския империалистически хищник би включвало целия европейски континент, от Атлантика до Урал, от Северния Ледовит океан до бреговете на Средиземно море и границите на Иран.

След образуването на «хилядолетния трети райх» хитлеристите планират нови завоевания. Като пореден етап се набелязва серия операции с цел да «се поеме» колониалното наследство на Англия и Франция и да се образува гигантска империя Великогермания.

Както свидетелствуват материалите от Нюрнбергския процес, предвидена е била и възможност за военни действия против Америка. «Северният вариант» включва операцията «Икар» (десант в Исландия) и провеждането на операции в Атлантика с използуване на подводници и авиация. В съответствие с «Южния вариант» се набелязва завземането на островите в южната част на Атлантическия океан и след това — десант в Бразилия. Както свидетелствува американският изследовател Трефус, който лично е разпитал неколцина нацистки главатари, хитлеристите планирали след поробването на Европа да нахлуят в страните от Западното полукълбо и да ги завземат.

Казано на съвременен език, Хитлер смята да създаде

Диктаторът на Италия Бенито Мусолини, обзет от мания за величие, мечтае да създаде обширна колониална империя в Африка и да превърне Средиземно море във вътрешно италианско море

През октомври 1935 г. Италия започва военни действия против Етиопия. На снимката: 1935 г. Италиански мотомеханизирани части в Етиопия

свят, базиращ се върху силата. Според замисъла на ръководителите на райха гъстата мрежа от военни бази трябва надеждно да осигури господствуващото положение на Великогермания над целия свят.

Зловещият «триъгълник»

Както свидетелствуват съвременниците, по онова време дори сред артистите малцина са имали такава реклама, както италианският диктатор Бенито Мусолини. Претендирайки да остави в историята «следа от лъвска лапа»,

той организира изказванията си пред публика с театрална помпозност. За да се обърне към «народа» с поредната с реч, той обикновено се появява на балкона на двореца на площад «Венеция» в Рим. За декорации служат многобройните знамена и ликторски снопове с алебарди — емблема на властта в Древноримската империя.

Авантюрист без каквито и да било принципи, който абсолютно не подбира средствата, Мусолини умее като циркаджия да балансира върху люлееща се дъска и на време да изтича на противоположния й край. Той се появява на италианската политическа арена в периода на кризата, която преживява страната през 1919—1920 г. Масовите работнически акции предизвикват дълбока тревога сред реакционните кръгове. Те с надежда отправят поглед към главатаря на фашистките банди, които разгонват работническите събрания и демонстрации. В онези дни един от големите туринski промишленици предлага на италианския крал Виктор Емануил III да подкрепи Мусолини, така да се каже, поради липса на по-добър вариант и да го използува за «въвеждането на ред в страната».

През 1922 г. Италия се озовава в оковите на фашизма.

В своята външнополитическа програма италианският фашизъм отразява недоволството на управляващите кръгове в страната от резултатите на Първата световна война. Още в периода на Версайската конференция * италианският печат обвинява Англия и Франция, че са излъгали Италия и не са й предоставили териториите, обещани за участието й във войната на страната на Антантата **. Оказала се сред победителите, Италия се чувствува измамена и жадува за преразпределяне на света в своя полза.

Действувайки под знамето на войнствуващия нацио-

На събрание на Лигата на нациите в Женева през 1936 г. негусът (императорът) на Етиопия Хайле Селасие се обръща с молба да бъде осъдена италианската агресия

нализъм, италианският фашизъм призовава към осъществяване на широка завоевателна програма и възраждане на «величието на древния Рим». Обработвайки съзнанието на народа с отровата на шовинизма, фашистката пропаганда твърди, че Италия е «бедна» нация, че пътят към подобряване положението на народа е борбата против «богатите» нации, подготовката за война.

В същото време Италия значително изостава в стопанското си развитие от своите по-мощни империалистически съперници. Относителната слабост на нейния военно-икономически потенциал, свързана по-специално с липсата на що-годе значителни запаси от най-важните полезни изкопаеми и стратегически суровини в страната, не й позволява да поеме риска за военна конфронтация с която и да било голяма държава. Затова фашистка Италия залага на възникването на конфликт или кризисна ситуация във взаимоотношенията между главните й противници в Средиземно море — Англия и Франция.

Мусолини с радост посреща идването на нацистите на власт в Германия. Той вижда в това укрепване на престижа на фашисткия режим, за родоначалник на който смята самия себе си. «Двадесетият век ще бъде век на фашизма» — пророкува дучето.

Мечтаейки да създаде обширна колониална империя в Африка и да превърне Средиземно море във вътрешно италианско море, през октомври 1935 г. Мусолини започва военни действия в Етиопия. Съветският съюз се обявява в защита на жертвите на агресията и настоява срещу Италия да се приложат санкциите, предвидени в

---

* На 28 юни 1919 г. в парижкото предградие Версай е подписан мирният договор, с който официално завършва Първата световна война.

** Антанта («Тройствен съюз») — империалистически блок на Великобритания, Франция и царска Русия. Формира се през 1904—1907 г. и по време на Първата световна война против германската коалиция обединява над 20 държави (сред тях — САЩ, Япония, Италия).

устава на Лигата на нациите*. Макар че предложението на СССР е прието, Англия и Франция провалят неговото осъществяване: продължават да доставят на Италия нефт, желязо, стомана и други стратегически материали, без които тя не би могла да води войната.

Италианските фашисти хвърлят против Етиопия стотици хиляди войници, голям брой самолети, танкове, оръдия. А когато тази африканска страна е окупирана, правителствата на Англия и Франция официално я признават за част от «Италианската империя».

Африканските пясъци обаче значително пресушават италианските финанси. Освен това след похода в Етиопия Мусолини се намесва в испанските събития*. Това е добро дошло за Хитлер: италианският фашизъм, който поради интервенцията в Испания е загубил възможността да провежда активна политика в Централна Европа, все повече се нуждае от икономическата и политическа подкрепа на Германия. Въпреки пренебрежителното си отношение към италианския народ и ниската оценка за тази страна като евентуален военен съюзник, Хитлер решава да използува нейните човешки и материални ресурси за осъществяването на собствените си агресивни планове.

През октомври 1936 г. министърът на външните работи на Италия Галеацо Чиано е приет от Хитлер в Бергхоф — неговата резиденция в Баварските Алпи. След като предава поздрав от Мусолини, министърът отбелязва, че дучето винаги е изпитвал сърдечна симпатия към Хитлер. В отговор фюрерът нарича Мусолини най-великия държавен деец в света, с който никой не може да се сравнява, дори приблизително.

Желаейки да си покачи цената в очите на нацистките партньори и същевременно да попречи за германо-английското сближаване, италианската дипломация приготвя своеобразен сюрприз за Хитлер. По лично поръчение на Мусолини Чиано предава на Хитлер откраднатото от италианското разузнаване в Лондон копие на досието на английското Министерство на външните работи «Германската опасност». То съдържа 32 документа, които министърът на външните работи на Великобритания Антъни Идън бил избрал, за да ги представи секретно на членовете на британския кабинет. Както съобщава Чиано в Рим, прочитането на документите прави на Хитлер изключително силно впечатление. Няма нищо чудно — в тях правителството на райха се окачествява като сборище от опасни авантюристи.

Фюрерът е разярен. Той заявява, че на съществуващия съюз между демокрациите трябва да се противопостави съюз, оглавяван и ръководен от Германия и Италия. От тактически съображения мотивировка за провеждането на маневрата трябва да послужи антикомунизмът.

По такъв начин хитлеристите използуват антикомунизма като грубо скалъпен капан за буржоазните страни, на които е била подготвена съдбата на васали при «новата система» в Европа.

На 25 октомври 1936 г. в Берлин е подписан германо-италиански договор. Страните се споразумяват да провеждат обща линия в испанските работи и в международната политика като цяло; разграничават сферите на своите интереси в басейна на Дунав и на Балканския полуостров. Германия признава окупирането на Етиопия от Италия. Разбира се, съдържанието на документа не е публикувано. Излагайки накратко резултатите от берлинските преговори след няколко дни в Милано, Мусолини нарича договора «ос». Той призовава европейските държави да се обединят около нея в интерес на «сътрудничеството и мира»...

Така възниква прословутата «ос Берлин — Рим».

Следващата стъпка на хитлеристите става подписването на пакта с Япония (25 ноември 1936 г.). Първоначално Германия предлага да сключат военен съюз против СССР. Японската страна обаче смята за нежелателно да се придава на договора открит характер. В резултат от

* Лига на нациите — международна организация (учредена през 1919 г.), чиято цел, съгласно устава, е развитието на сътрудничеството между народите и гарантирането на мира и сигурността», в действителност обаче — оръдие на политиката на империалистическите държави, преди всичко на Великобритания и Франция (САЩ не членуват в Лигата на нациите).

* Става дума за военнофашисткия метеж в република Испания, избухнал на 17—18 юли 1936 г. и подкрепен от фашистките правителства на Италия и Германия с покровителството на западните държави. В отговор се разгръща националнореволюционната война на испанския народ против фашизма.

преговорите, продължили над една година, пактът е сключен под знамето на борбата против Коминтерна*.

В публикувания текст на документа се говори за намерението на страните да се информират взаимно за дейността на Комунистическия интернационал, да се консултират относно приемането на «отбранителни мерки» и да поддържат тясно сътрудничество при тяхното осъществяване. Този параван прикрива секретното приложение, насочено непосредствено против Съветския съюз.

Член 1 от секретното споразумение предвижда, че в случай на възникване на въоръжен конфликт или на опасност от конфликт между една от страните и Съветския съюз (разбира се, по вина на СССР!) другата страна се задължава да не предприема каквито и да било мерки, които биха могли да съдействуват за облекчаване положението на СССР.

Член 2 по същество представлява споразумение за политически бойкот на СССР: страните се задължават без взаимно съгласие да не сключват със Съветския съюз каквито и да било политически договори, които биха противоречали на духа на пакта.

През ноември 1937 г., наскоро след посещението си в Германия, Мусолини също подписва «антикоминтерновския пакт». Двете «оси» се превръщат в «триъгълник»: Берлин — Рим — Токио. Насоченият преди всичко против Съветския съюз «антикоминтерновски пакт» същевременно се използува от фашистките държави като прикритие на интензивната им подготовка за война против Англия, Франция, САЩ и други буржоазни страни.

Ходът на събитията през втората половина на 30-те години все повече свидетелствува, че разпределението на пазарите, източниците на суровини и сферите на влияние, осъществено след Първата световна война **, вече не съответствува на възникналото между тях ново съотношение на силите.

Капиталистическият свят се разцепва на две враждуващи групировки. Фашистките държави, създали агресивен блок под паравана на «антикоминтерновския пакт», хвърлят предизвикателство на своите съперници, искайки ново преразпределяне на света*. Противопоставя им се групировката, в която влизат САЩ, Англия и Франция, заинтересовани да запазят своите привилегировани позиции. Поради редица причини и по-специално поради острите англо-американски противоречия оформянето на тази коалиция се забавя. И двете групировки си поставят за цел да съкрушат своите империалистически конкуренти и да си осигурят господствуващо положение в света. Часът на решаващата схватка между тях наближава.

Неутралитет по американски

Достъпната понастоящем обширна документация свидетелствува, че Белият дом е бил подробно информиран за това, което става в Германия. Американските консулски представители пишат, че буквално във всеки град, във всяко село, на полето и в гората може да се видят хора, заети със строеви учения и стрелба по мишени, с военни маневри. В секретния меморандум, който американските спецслужби изпращат от Германия, се съобщава, че на-

* Комунистически интернационал (Коминтерн) — международна революционна пролетарска организация, обединявала комунистически партии от различни страни през 1919—1943 г.

** Първа световна война 1914—1918 г. — империалистическа война между две коалиции на империалистическите държави (Германия и Австро-Унгария и техните противници Великобритания, Франция, Русия, Белгия и Черна гора. Впоследствие обхваща 33 държави), предизвикана от изострянето на противоречията в хода на борбата за преразпределяне на света, на колониите, сферите на влияние и прилагането на «капитала». Германия претърпява поражение в тази война.

* Под предлог да се ликвидират несправедливостите на Версайската система германският империализъм започва да настоява за преразпределяне на света в своя полза, стремя се към създаването на «нов ред» въз основа на човеконенавистническата идеология на фашизма. Към установяването на нов ред се стремят също така империалистите от Италия и Япония. Идването на фашизма на власт в Германия през 1933 г. я превръща в главна ударна сила на международния империализъм, насочена преди всичко против СССР. Фашистката програма за завоюване на световно господство не се ограничава с плановете за завземане на СССР, тя представлява заплаха и за Великобритания, Франция и САЩ. Обаче управляващите кръгове в тези страни, движени от чувството на класова омраза към съветската държава, под формата на «ненамеса» и «неутралитет» по същество провеждат политика на поощряване на фашистките агресори.

ционалсоциалистите създават чудовищна военна машина, а целта им е да установят световно господство на райха.

Как реагират на тази информация американските управляващи кръгове?

Външнополитическият курс на САЩ се формира в условията на сложна вътрешнополитическа борба. Окуп-ирането на Манджурия от Япония, установяването на хитлеристкия режим в Германия и испанските събития активизират антивоенното и антифашисткото движение в САЩ. Милиони американци заявяват, че не желаят да проливат кръвта си за интересите на монополите, както през Първата световна война. Те искат страната да не влиза във военните конфликти. Разбира се, тяхното искане няма нищо общо с политиката на покровителство на агресорите. Напротив, работническите и прогресивните организации в САЩ се стремят да окажат помощ на народите, поробени от фашистките държави.

Големият военнопромишлен потенциал и значителното влияние на САЩ им дават възможност да кажат своята

Завземането на Манджурия от Япония и установяването на фашистки режим в Германия активизират антивоенното и антифашисткото движение в САЩ. На снимката: антивоенна демонстрация в Ню Йорк

авторитетна дума за обуздаването на агресора. Белият дом обаче отклонява всички предложения на Съветския съюз за създаване на система за колективна сигурност. По такъв начин САЩ нанасят сериозен ущърб на мира. Признанието на бившия заместник-държавен секретар на САЩ С. Уелес хвърля светлина върху причините за подобна позиция. Много финансови кръгове, пише той в своята книга, тогава били твърдо уверени, че войната между СССР и Германия би отговаряла на собствените им интереси. Според тяхното мнение Съветският съюз трябвало да претърпи поражение, а това би означавало крах на комунизма.

През 1935 г. във връзка с откритата подготовка на фашистка Италия за нападение срещу Етиопия въпросът за външнополитическия курс на САЩ става предмет на остра борба между демократите и републиканците. Първите апелират към демократичните убеждения на американския народ, а вторите спекулират със стремежа му към мир. Като цяло управляващите кръгове изхождат от обстоятелството, че новата война ще им бъде изгодна, тъй като обещава гигантски печалби от доставките за воюващите страни, отслабване на конкурентите, преразпределяне на пазарите и сферите на влияние в полза на американския капитал. Но те разчитат предимно на ликвидиране или дълбоко подкопаване позициите на Съветския съюз, установяване хегемонията на САЩ в света.

Този опасен за човечеството политически курс е маскиран под безобидната на пръв поглед форма на закона за неутралитета, станал компромис между демократите и републиканците. Той дава възможност на Белия дом да изчака по-нататъшното развитие на събитията и да има свобода за политическо маневриране. През онези месеци на 1935 г., когато фашистка Италия концентрира войските си в Африка, вашингтонските конгресмени спешно съгласуват окончателната редакция на закона. Приемат го буквално в последната минута, когато вече не може да се отлага — на 31 август в Етиопия свършва сезонът на дъждовете и Италия може да нахлуе всеки ден.

Законът за неутралитета пагубно повлиява върху развитието на събитията в света. А съдбоносното му значе-

ние за съдбата на Етиопия се проявява още в деня на неговото подписване.

Централна точка на закона е задължителното ембарго (забрана) върху продажбата на оръжие на воюващите страни. Провъзгласявайки «еднаквото» отношение на САЩ към двете страни в конфликта, в действителност законът е изгоден за агресора. Той нанася удар в гърба на жертвата на агресията, като й отнема възможността да закупи оръжие за отбрана.

Законът разрешава да се продават на воюващите държави други стоки, включително стратегически. Това също е изгодно за фашистка Италия, която купува от САЩ суровини, необходими за военната промишленост. Но как би могла Етиопия да използува например желязната руда, без да има стоманолеярни заводи?

Показателна е реакцията на фашистките държави на закона за неутралитета. Америка не е опасна за Германия, заявява Хитлер, тъй като е приела закон за неутралитет.

Политиката на неутралитет, провеждана от САЩ, в действителност става политика на поощряване на агресията, подкрепа на фашистките държави в осъществяването на техните разбойнически планове.

Британският лъв мечтае за «дружба»

Уинстън Чърчил удобно се е разположил в креслото и, поемайки дълбоко дима от пурата си, устремява внимателен поглед към своя събеседник, Йоахим Рибентроп *, по онова време посланик на Германия в Лондон. Разго-

* Йоахим Рибентроп — през 1938—1945 г. е министър на външните работи на Германия. Осъден от Международния военен трибунал в Нюрнберг на смърт чрез обесване като един от главните военни престъпници.

ворът се провежда в сградата на немското посолство в британската столица.

Тогава, през 1937 г., играта на дружба с Англия е една от главните грижи на нацистката дипломация. За «дружбата» с Германия Великобритания трябва да плати със съгласието си третият райх да завземе огромни пространства в Източна Европа, включително съветски земи. Като съсредоточи в ръцете си ресурсите на почти цял континент, Хитлер вече лесно би се разправил с английския си «приятел». Антисъветските настроения, характерни за английския управляващ елит, вдъхновяват нацистите. Практически задачата на Рибентроп е да подготви германо-английския съюз.

Чърчил не е единственият събеседник на германския емисар в британската столица. Рибентроп често общува и с маркиз Чарлз Лондондери, който през 1931—1935 г. заема поста министър на авиацията. Общият «подход» към комунизма позволява на бившия винотърговец Рибентроп да се сближи с маркиза. Те се обръщат един към друг без официалности: Чарли и Йоахим. Лондондери се оплаква, че британското правителство проявява недостатъчна активност и пропуска шансовете да се сближи с Германия.

Разбира се, привържениците на подобни възгледи, а те се оказват немалко сред влиятелните хора в Англия, избягват откритите трибуни и предпочитат да обсъждат интересуващите ги въпроси в тесен кръг. За целта те използуват week end в извънградските вили. Най-печална слава си е спечелило разкошното имение «Кливден». Леди Астор, чийто съпруг, виконт Астор, е собственик на неделния седмичник «Обзървър», приема там всяка събота високопоставени английски политически дейци. Рибентроп също е канен.

По един въпрос участниците в срещите в «Кливден» неизменно са единодушни — главен враг на Британската империя е Съветският съюз. Така да се каже, самото провидение е изпратило Хитлер, за да спаси англичаните. За да провокират германо-съветски конфликт, те са готови да направят съществени отстъпки на Германия, които сериозно разклащат позициите на Англия, включително да предоставят на Хитлер възможност да завземе Ав-

Лади Астор, собственичка на вила «Кливдън», където се кроят плановете за бъдещата сделка в Мюнхен, и Едуард Халифакс, един от лидерите на английските консерватори, отначало — министър без портфейл в британския кабинет, а после през 1938—1940 г. — министър на външните работи на Великобритания, изиграл важна роля за подготовката на мюнхенския сговор

стрия, Чехословакия, цяла Централна и Югоизточна Европа. На този ход не му липсва тънкост. Той трябва да отвлече Хитлер от претенциите му за бившите германски колонии, които след Първата световна война са предадени предимно на Англия.

От май 1937 г. английският кабинет е оглавен от Невил Чембърлейн. Стремежът към сговор с фашистките държави на антисъветска почва става главно съдържание на външнополитическия курс на новия министър-председател.

Почти едновременно с появата на Чембърлейн в сградата с №10 на Даунингстрийт * в Берлин е изпратен нов посланик — сър Невил Хендерсън.

Син на директора на английската банка и собственик на търговска корабоплавателна фирма, сър Невил се смята за избранник на съдбата, на когото е съдено да претвори в живота мечтите на английската върхушка за установяване на дружески отношения с фашисткия райх. Неговите симпатии към хитлеристите се проявяват толкова откровено, че във Великобритания го наричат «нашия нацистки посланик в Берлин».

* Резиденцията на министър-председателя на Великобритания в Лондон.

Хендерсън излага своето кредо в специален меморандум, подготвен малко преди назначаването му в Берлин. Станал известен едва в 1968 г., «меморандумът на Хендерсън» е ярка илюстрация към антисъветските замисли, които се кроят в Лондон. Той също така хвърля светлина върху мисията на Едуард Халифакс, посетил Берлин през есента на 1937 г.

Халифакс, който формално е министър без портфейл в кабинета на Чембърлейн, пристига в Берлин фактически като авторитетен и пълномощен представител на най-влиятелните кръгове във Великобритания. Това е добре известно на хитлеристите и затова всяка дума на британския лорд има за тях особено важно значение.

Срещата ни най-малко не е омрачена от обстоятелството, че когато колата му спира пред входа на личната вила на Хитлер и фюрерът се спуска по стъпалата да го посрещне, Халифакс погрешно го взема за лакей, който трябва да му помогне да излезе от автомобила.

Тактиката, избрана от английския лорд в разговора му с нацисткия лидер, не се отличава с особена рафинираност. След като превъзнася Хитлер за това, че е превърнал Германия в «бастион на Запада против болшевизма» и избягвайки да засяга теми, непосредствено свързани с интересите на Британската империя, Халифакс набляга предимно върху проблемите на Източна Европа. Знаейки за разбойническите замисли на хитлеристите относно източноевропейските страни, британският лорд изчерпателно и ясно излага позицията на Англия.

«Всички останали въпроси — се казва в записа на разговора — засягат измененията в европейския ред, които навярно рано или късно ще настъпят. Към тези въпроси се отнасят Данциг *, Австрия и Чехословакия. Англия е заинтересована само тези промени да бъдат извършени посредством мирна еволюция...»

И така, дипломатическият замисъл, с който Халифакс се отправя на пътешествие, е осъществен. На фюрера е заявено, че неговите претенции към Австрия, Чехослова-

* Данциг — немското име на гр. Гданск в Полша. Според Версайския мирен договор от 1919 г. Данциг е обявен за «свободен град», управляван от Лигата на нациите.

кия и Полша няма да срещнат противодействие от страна на Англия.

Срещата на Хитлер с Халифакс спада към незначителните на пръв поглед събития. В действителност обаче тя реализира замисъла на дипломацията на западните държави — да прокара бикфордов шнур в посока към Съветския съюз. Няма да мине много време и този шнур ще бъде запален. Разраствайки се все повече, огънят ще обгори Австрия, Чехословакия и когато срещу 1 септември 1939 г. през нощта стигне до Полша, ще предизвика взрив, който ще разтърси света.

Франция: «политика на двусмисленост»

Марсилия, градът на френските моряци и пристанищни работници, винаги е шумен и пълен с движение. По широката крайбрежна улица ще видите моряци, рибари, докери, служители от търговските кантори и складове. Тук са се настанили и фокусници, хироманти, продавачи на евтини сувенири. Блестят веселите очи на южнячките, долита жива реч, изпъстрена с духовити реплики.

На 9 октомври 1934 г. на път за Париж в Марсилия пристига югославският крал Александър. На пристанището го посреща министърът на външните работи на Франция Луи Барту. Те сядат в открит автомобил. Официалният кортеж, съпроводен от малък конен екскорт, се отправя към кметството. От двете страни на улицата — многолюдна тълпа, възпирана от рядка верига полицаи.

Кралят е още сравнително млад. Облечен е в парадна военна униформа, с плюмаж и еполети. През този ден Александър е необикновено блед, няма я самодоволната му усмивка. Той с тревога се оглежда — из Белград отдавна вече се носят слухове, че хърватски терористи готвят атентат срещу него.

Вляво от краля, с тъмен костюм, сложил цилиндъра на коленете си, е седнал Барту. Той е стар. Голямата плешива глава и златното пенсне му придават вид по-скоро на учен, отколкото на политически деец. Външно министърът е спокоен. Но той знае факти, за които са решили да не информират краля. Преди няколко дни полицията е арестувала група анархисти, подготвяли атентат в Марсилия. Префектът на полицията е обещал, че ще бъдат взети специални предпазни мерки. И същевременно липсва обещаният екскорт от мобилни гвардейци, а и кортежът неизвестно защо се движи със скоростта на ленив пешеходец. Всичко това е тревожно...

В момента, когато колата се изравнява със сградата на борсата, се разнася рязко изсвирване. От тълпата изтичва човек, промъква се през веригата на охраната и скача върху стъпалото на автомобила. Неизвестният стреля няколко пъти. Кралят е убит на място. Барту е смъртно ранен. Полковникът, който се движи на кон до колата, успява да настигне престъпника със сабята си. Възбудената тълпа тълче неговото тяло...

Убиецът е някой си Калеман. Съдейки по татуировката, принадлежи към организацията на македонските националисти. На съда във Франция през 1936 г. е установено, че нишките на заговора водят към Берлин и Рим. Главатарят на хърватските терористи Анте Павелич задочно е осъден на смърт, трима души, причастни към убийството, са осъдени на каторга.

За връзките на Павелич с Алфред Розенберг, по онова време ръководител на външнополитическото бюро на нацистката партия, и с Мусолини, чийто любимец е бил той, на съда не се споменава. Благодарение на усилията на хитлеристката агентура и на бъдещите френски колаборационисти делото е прекратено.

Изстрелът, сразил френския министър на външните работи, сякаш за един миг осветява страшната опасност, която е надвиснала над Франция. В Германия се засилват реваншистките настроения. Формирането на армията и ускореното снабдяване на вермахта* с настъпателни видове оръжие, преди всичко с авиация и танкове, още от първите дни става основна цел на фашистките управници.

* Вермахт — название на въоръжените сили на фашистка Германия през 1935—1945 г.

Благодарение на усилията на големите промишлени магнати Германия се превръща в гигантска ковачница на оръжие. За разлика от Англия, отделена от континента с Ламанша, за Франция проблемът за взаимоотношенията й с Германия винаги е бил крайно остър. Затова задачите за гарантиране сигурността на страната стават централни в политическия живот на Франция.

Най-далновидните, реалистично мислещи политически дейци, способни да отделят личните си емоции от държавните интереси, не са могли да не разбират, че единственото спасение за Франция е здравият съюз със СССР. Обединявайки усилията си със Съветския съюз, Франция би могла сериозно да повлияе върху хода на

Май 1935 г., Париж. Подписването на договора за взаимна помощ между СССР и Франция. Този договор би могъл да изиграе важна роля за предотвратяването на Втората световна война, но френските управляващи кръгове не възнамеряват да го изпълняват. Така например наскоро след подписването му министърът на външните работи на Франция Пиер Лавал заявява, че френското правителство е готово в случай на необходимост да се откаже от договора със СССР и да сключи френско-германски пакт

събитията и да не допусне разпространяването на фашистката експанзия в европейския континент.

Следвайки обективната логика, в началото на 30-те години Франция осъществява рязък поврат към сближаване със СССР. През 1932 г. френското правителство приема предложението на Съветския съюз да подпишат пакт за ненападение. През следващата година френският министър на външните работи Жозеф Пол-Бонкур повдига въпроса за това да се допълни пакта за ненападение със споразумение за взаимна помощ. Одобрявайки тази инициатива, съветското правителство в отговор предлага проект за колективен пакт.

Май 1935 г., Москва. Подписването на съветско-чехословашки договор за взаимна помощ. По молба на буржоазното чехословашко правителство в текста на договора е включена клауза, според която СССР се задължава да оказва помощ на Чехословакия само в случай, ако и Франция й се притече на помощ. Включването на тази клауза е предизвикано от страха на управляващите кръгове в буржоазна Чехословакия от възможно укрепване позициите на истинските демократични сили и страната в случай на съветска помощ

В резултат от продължителните преговори към средата на 1934 г., когато Пол-Бонкур вече е сменен на министерския пост от Барту, проектодоговорът, станал известен под названието «Източен пакт», е подготвен. Решават да предложат на Германия да се присъедини към пакта. В случай на отказ хитлеристите сами биха се разобличили като потенциални агресори.

Поради силното противодействие, преди всичко на Германия, а така също на Англия «Източният пакт» не е подписан. Но в началото на май 1935 г. СССР и Франция подписват договор за взаимна помощ. Две седмици по-късно, на 16 май, е подписан аналогичен договор между СССР и Чехословакия. Тези договори заедно с подписания още преди това френско-чехословашки договор са добра основа за сътрудничество между трите страни в укрепването на мира в Европа и на тяхната сигурност.

Широката прогресивна общественост на Франция, всички патриотично настроени французи горещо подкрепят курса към укрепване на сигурността на страната въз основа на взаимодействието със Съветския съюз. Сред управляващите кръгове обаче надделяват силите, у които омразата към комунизма взема връх над жизнените интереси на нацията. Портфейлът на министъра на външните работи, паднал от ръцете на смъртно ранения Барту, е предаден на Пиер Лавал, с чиято поява начело на Ке д'Орсе* Франция тръгва по пътя на «политиката на двусмисленостите». Обявявайки се за продължител на Барту, в действителност новият министър рязко обръща кормилото на външната политика. Неговата дейност, пълна с интриги и фалшиви усмивки, прикрити с красиви думи за интересите на Франция и мира, има една цел — да се постигне споразумение с фашистките държави, в които Лавал и представяните от него кръгове виждат опора за социалния ред във Франция.

Бастион на противниците на сътрудничеството със Съветския съюз става също така френският Генерален щаб. Той не иска нито съюз със СССР, нито съветска помощ. Неговият кръгозор не излиза извън рамките на остарелите представи от епохата на Първата световна война. Новаторското предложение на Шарл дьо Гол, тогава полковник, да се създадат танкови съединения за настъпателни операции не намира подкрепа. Решаващо влияние върху формирането на военните концепции оказва престарелият маршал Петен. Опитът от Вердюн*, вкаменен в съзнанието му, става непреодолима преграда за танковете на дьо Гол. Представяйки си Франция в бъдещата война като нов гигантски Вердюн, Петен обявява построените на Рейн укрепления за непристъпни. Стават популярни подхванатите първо от щабистите думи на поета Пол Валери: Франция може радостно и спокойно да се любува на своето отражение върху щита, който е нейната армия.

Повратът във външната политика на Франция довежда до забележимото й сближаване с Лондон. Предлагайки програмата за «умиротворяване» на Европа за сметка на отстъпки на агресора, в чиято основа е залегнал замисълът да се въвлече фашисткият райх в антисъветски блок, англо-френската дипломация отваря ключалките на военните клаузи на Версайския договор, забраняващи на Германия да се въоръжава. На Хитлер остава само да бутне с крак незаключената врата, което той и ще направи.

Съглашателската политика на Франция получава презрителна оценка сред нацистите. «Неведнъж съм съобщавал — пише германският посланик в Париж Велчек до Берлин в края на 1936 г., — че французите, въпреки всички плесници, които са получили през последните години, все още са съгласни да започнат преговори с цел да се стигне до разбирателство... Не фюрерът протяга ръка, за да постигне разбирателство, а французите протягат ръка на нас; битият се обръща към онзи, който го е ударил...»

* Ке д'Орсе — прието в литературата наименование на Министерството на външните работи на Франция (по името на улицата, където се намира).

* Вердюнската операция се провежда по време на Първата световна война от 21 февруари до 13 декември 1916 г. 5-та германска армия се опитва да разкъса фронта на френските войски в района на град Вердюн във Франция, но среща упорита съпротива. В продължителните ожесточени боеве и двете страни понасят огромни загуби. През декември френските войски в общи линии възстановяват положението.

Капан за Полша

Разчитайки, че райхът ще й бъде спасителна опора, антинародната «клика на полковниците», представителка на най-реакционните кръгове на помешчиците и капиталистите в Полша, поема курс на дружба с фашистка Германия. Този курс е свързан с името на тогавашния министър на външните работи Юзеф Бек.

Бек провъзгласява за основа на полската външна политика «равновесието» в отношенията й със СССР и с Германия. Той тълкува дадения курс като стремеж да се избегне положението, когато сближаването с една от посочените държави може да повлияе отрицателно върху сближаването с другата. Станалите известни след войната документи разкриват истинския смисъл на замисленото от Бек балансиране върху въжето на натегнатите съветско-германски отношения. Това е курс на сговор с нацистки райх върху платформата на антикомунизма.

Нацистката дипломация не пропуска да се възползува от късогледството на полските управници, заслепени от антикомунизма. След като замразяват за известно време конфликта с Полша, набелязана за една от първите жертви на подготвяната от тях агресия, и дори през 1934 г. сключват пакт за ненападение, хитлеристите в разговори с нейни политически дейци всячески подчертават «общите задачи» на двете страни в борбата против «заплахата от Изток». Това е капан за Полша, тъй като Германия и сама би се справила с Полша без особени усилия. Печелейки време, за да завърши подготовката си за война, хитлеристката дипломация същевременно си поставя за цел да изолира Полша от Съветския съюз, единствената държава, която би могла да й окаже бърза и ефикасна помощ.

Може би полемично настроените читатели ще попитат: нима Съветският съюз би могъл да спаси Полша от катастрофата, която я сполетя през 1939 г., след като самият той през 1941 г., в началния период на войната с фашистка Германия, временно загуби значителни територии на запад?

Днес има всички основания да се смята, че обединените усилия на двете държави в името на защитата на

мира биха обусловили съвсем друго разпределение на силите в Европа и безусловно биха променили хода на събитията. Те биха съдействували за създаването на система за колективна сигурност. По такъв начин би била разбита още в зародиш коварната тактика на агресорите — да се справят с противниците си поотделно, като започнат с най-слабия. Станалите известни след войната документи на германо-фашисткото командуване потвърждават, че без да сложи ръка върху военно-икономическите ресурси на Западна Европа, Германия не би рискувала да нападне Полша, ако това би означавало едновременно въвличане на фашисткия райх във война срещу Съветския съюз. Ако пък хитлеристите бяха нападнали Франция, то Полша и СССР, намирайки се в тила на Германия, не биха допуснали разгрома на своя съюзник.

По време на преговорите за «Източния пакт», когато става очевидно противодействието на Германия, позицията на Полша придобива особено важно значение. Един многостранен договор за взаимна помощ, сключен между СССР, Франция, Полша, Чехословакия, Естония, Латвия и Литва, би станал здрава основа за укрепване на мира в Европа. Хитлеристите са разтревожени. Полският посланик в Берлин Ю. Липски спешно е поканен на разговор с фюрера.

Спекулирайки с антисъветските настроения на полските ръководители, Хитлер им предлага съвместно да провалят сключването на «Източния пакт». Полските управници се съгласяват с тази стъпка. През септември 1934 г. правителствата на двете държави официално декларират, че се отказват да участвуват в предложения от СССР и Франция пакт.

СССР в борбата за сигурност

На 29 март 1935 г. лордът-пазител на печата на Великобритания Антъни Идън разговаря в Москва със съветското ръководство. Негови събеседници са генералният

секретар на Централния комитет на Комунистическата партия Йосиф Сталин, председателят на Съвета на народните комисари на СССР Вячеслав Молотов, народният комисар на външните работи на СССР Максим Литвинов и съветският посланик в Лондон Иван Майски.

Посещението на Идън в Москва има голямо политическо значение и става своего рода сензация, предизвикала многобройни коментари в световния печат.

Преговорите се провеждат в условията на нарастваща опасност от нова империалистическа война. Малко преди началото им, на 16 март, хитлеристите, нарушавайки Версайския договор, обявяват, че в Германия се въвежда всеобща военна повинност и се създава половинмилионен вермахт. Развитието на събитията изисква незабавното обединяване на усилията на миролюбивите държави с цел да се укрепи мирът.

Сталин и Идън разменят мнения за тогавашната международна обстановка. Видно място в преговорите заема въпросът за «Източния пакт». Идън, който неотдавна е посетил Берлин, съобщава, че Хитлер възразява против пакта за взаимна помощ и е съгласен да подпише само договори за ненападение.

— Но каква е гаранцията, че германското правителство, което така лесно къса своите международни задължения, ще спазва пакта за ненападение?— възразява Сталин.— Никаква гаранция няма. Затова ние не можем да се задоволим само с пакт за ненападение с Германия. За осигуряване на мира ни е необходима по-реална гаранция и такава реална гаранция е само Източният пакт за взаимна помощ...

— А как си представяте пакта за взаимна помощ — с Германия или без нея? — пита Идън.

— С Германия, разбира се, с Германия. Ние не искаме никого да обкръжаваме. Ние не се стремим да изолираме Германия. Напротив, искаме да бъдем в приятелски отношения с нея.

След като официалният разговор завършва, присъстващите са поканени на чашка чай. Приближавайки се до масата, Идън обръща внимание на голямата карта на СССР, висяща на стената и отбелязва:

— Каква прекрасна карта и каква голяма страна!

Сталин шеговито отговаря:

— Страната е голяма, но и трудностите са много.

Поглеждайки мястото, което заема на картата Великобритания, Идън казва:

— А ето Англия, съвсем малък остров.

— Да, малък остров — отговаря Сталин,— но от него зависи много. Ако този малък остров беше казал на Германия: няма да ти дам нито пари, нито суровини, нито метал — мирът в Европа би бил осигурен.

Идън не отговаря.

По-нататъшните събития показват, че в действителност английското правителство не се стреми към делово и честно сътрудничество със Съветския съюз. Формално посещението на Идън в Москва има информационен характер. А по същество цели, като сплаши Хитлер с англо-съветското сближаване, да го накара да стане посговорчив в отношенията с Великобритания.

Съветската дипломация от своя страна използува посещението, за да подтикне Англия да съдействува за укрепването на мира. При това пред британския гост са изказани съображения, които, както потвърждава историята, заслужават неговото най-сериозно внимание.

«Сега би било още преждевременно да се говори къде ще нанесе Германия първия си удар — отбелязва Литвинов в разговор с Идън.— Например напълно допустимо и даже по-вероятно е, че той няма да бъде насочен срещу СССР... Германия не е забравила и поуките на историята, които показват, че дори ако се случи някой да успее да нахлуе в пределите на нашата страна, никак не е лесно да се задържи там или да се измъкне без загуби... Изобщо Хитлер, издигайки понастоящем на преден план източната експанзия, иска да хване на въдицата западните държави и да се домогне до тяхната санкция, за да се въоръжава. Когато въоръжението достигне желателното за Хитлер равнище, оръдията могат да започнат да стрелят съвсем в друга посока».

В средата на 30-те години въпросите на външната политика заемат особено място в живота на съветската държава. Бързото назряване на нов световен въоръжен конфликт в недрата на капиталистическата система, непосредствената близост на военните огнища в Европа и в

Далечния изток до съветските граници създават реална заплаха.

Спазвайки неизменно принципа за мирно съвместно съществуване между държавите с различен социален строй, съветската държава се стреми да изолира най-агресивните, антисъветски настроени групировки в лагера на империализма, стреми се да обедини и да намери форми за сътрудничество с онези сили в капиталистическия свят, които по едни или други причини не са заинтересовани от разпалване на война. Решаването на тези задачи от съветската външна политика не само би гарантирало сигурността на СССР, но би позволило също да се спасят народите на всички континенти от неизброимите жертви и страдания, които причини войната.

Историята показа каква зловеща роля изигра в избухването на Втората световна война шумотевицата по повод мнимата «комунистическа заплаха», организирана от най-реакционните кръгове.

Човечеството скъпо плати за това.

2

МЮНХЕН — ЗЕЛЕНА СВЕТЛИНА ЗА АГРЕСОРИТЕ

Секретното досие на австрийския канцлер

В кабинета на федералния канцлер на Австрия Курт Шушниг, пред самото му бюро, като мълчалив свидетел стоял бюст на неговия предшественик Енгелберт Долфус. Той всеки ден връщал мислите на канцлера към трагичните събития от близкото минало, напомняйки му, колко нетрайно и опасно е неговото собствено положение. Тревогата, която постоянно нараствала, не го напускала нито денем, нито нощем...

На 25 юли 1934 г. сто и петдесет местни нацисти, фактически — хитлеристки агенти, преоблечени като войници от редовната австрийска армия, бързо обезоръжават охраната и нахлуват в двореца Балхаузплац — резиденцията на главата на правителството. Долфус, който няколко минути преди това е разбрал за пуча, се опитва да избяга с най-близките си сътрудници. Още в двореца те се натъкват на група въоръжени нацисти. С два изстрела в упор Долфус е смъртно ранен. Докато кръвта му изтича, го пренасят в неговия кабинет и го слагат на дивана. До него поставят стол с чист лист хартия — убийците искат той «доброволно» да се откаже от канцлерския пост в полза на хитлеристкото протеже Ринтелен.

Същата вечер в оперния театър на град Байройт дават «Рейнско злато» от Вагнер. Хитлер е седнал в ложата, наведен напред и леко поклащайки се в такт с музиката. На всеки няколко минути зад гърба му безшумно се появяват адютанти и му шепнат сведенията, пристигащи от Виена. Хитлер сякаш не ги чува, погълнат от музиката.

Хитлеристите използуват древногерманските митове,

тънко фалшифицирани според идеите «Дойчланд, Дойчланд юбер алес!»* и облечени във формата на музикална драма, като едно от важните средства за пропаганда на лъженаучната концепция за «превъзходството на германската раса» и за внедряване на култа на насилието и господството. Град Байройт, където някога е творил Вагнер, е превърнат в нова Мека, редовно посещавана от Хитлер, а заедно с него и от върхушката на третия райх.

Долфус умира след няколко часа... Театралната завеса се спуска. Залата ръкопляска. Хитлер аплодира на изпълнителите — и в Байройт, и във Виена...

Този път обаче хитлеристите не успяват да осъществят аншлуса на Австрия. Нацисткият пуч във Виена е потушен.

Шушниг получава като наследство от Долфус канцлерското кресло, сложната обстановка в страната и секретното досие, което постоянно се пази в брониран сейф. През втората половина на 1937 г., когато във Виена става известно, че фашисткият райх отново готви аншлус, а Англия и Франция, които не само поощряват агресорите, но вече са тръгнали по пътя на прекия сговор с тях за сметка на трети страни, отказват да подкрепят Австрия, досието е изваждено от сейфа. Правят копия на документите и поверително ги връчват на Мусолини, с когото Долфус поддържа тесни връзки. Както и разчита Шушниг, дучето незабавно препраща материалите на Хитлер. Същевременно чрез Рим предупреждават фюрера, че при определени обстоятелства австрийското правителство може да даде широка гласност на оригиналите.

Когато слагат досието на бюрото му, Хитлер за миг се вцепенява, а после изпада в ярост. Документите, които виенската полиция така настойчиво е събирала години наред, представят персоната на бившия австрийски поданик Адолф Хитлер в крайно невзгодна светлина. Свидетелства за раждане и смърт, за бракове и смяна на фамилията, за местожителство и занятие на негови близки и далечни роднини, както и много други материали подробно обрисуват неговото родословно дърво чак до

* «Германия, Германия над всичко!»

времената на императора Франц-Йосиф, службата му в армията през Първата световна война и някои моменти от личния му живот, за които в третия райх не знаят и не смеят да си спомнят. Тук се намират например полицейските протоколи и свидетелските показания, свързани с трагичната история на Геля Раубал, бившата възлюбена на фюрера, която била намерена мъртва. Според официалната версия Геля Раубал уж била сложила край на живота си.

Друга сензация се съдържа в документите, които навремето успява да издири генерал Шлайхер, последният канцлер на Ваймарската република*. До Хитлер достигат слухове за съществуването на това досие и, изглежда, затова през 1934 г. Шлайхер е убит. Малко преди смъртта си обаче генералът успява да изпрати на Долфус копия на документите.

Навремето Шлайхер се заинтересувал по какъв начин един обикновен ефрейтор е съумял да получи висшата военна награда в кайзеровска Германия — Железен кръст I степен. Както твърди нацистката пропаганда, Хитлер е прекарал четири години в окопите и е награден за проявена от него воинска доблест. Но както установява Шлайхер, в официално публикувания списък на наградените от полка, в който е служил Хитлер, неговото име го няма. От документите, съдържащи се в досието, следва, че Хитлер е бил всичко на всичко ординарец на ротния командир, изпълнявал е задълженията на куриер и по тази причина не е бил в окопите нито един ден. Следователно за никакъв «Железен кръст» и дума не е могло да става. Понататъшните издирвания показват, че е получил «наградата» по мошенически начин няколко години след войната.

Публикуването на подобни документи несъмнено би предизвикало шумен скандал. При тази мисъл фюрерът изпада в бяс. Неочаквано възникналата пречка по пътя към «решаването» на австрийския въпрос била още по-

* Ваймарска република — общоприето название на буржоазнодемократичната република, съществувала в Германия след приемането на Ваймарската конституция (1919 г.) и до установяването на фашистката диктатура.

досадна, защото тъкмо тогава, през есента на 1937 г., английското и френското правителство в поверителни декларации, направени зад гърба на обществеността, съвършено недвусмислено дават да се разбере, че експанзията на фашисткия райх на изток няма да срещне тяхното противодействие. В условията на все по-близката опасност от световна война те бързат да насочат «динамизма» на хитлеристка Германия срещу Съветския съюз. За целта са готови с хладнокръвен цинизъм да пожертват своите съюзници в Централна и Източна Европа, използувайки ги като разменна монета при подготовката на замисления сделка с Хитлер.

Що се отнася до Мусолини, който през 1934 г. рязко се обявява против аншлуса, през изтеклите три години позицията му силно се е променила. Италия става партньор на Германия в «оста». Агресивните авантюри срещу Етиопия и в Испания така подкопават италианската икономика, че дучето вече не може и да мечтае за що-годе самостоятелна политика. През май 1937 г., когато Гьоринг посещава Рим и направо съобщава, че нацисткият райх възнамерява да сложи ръка на Австрия, Мусолини е принуден мълчаливо да преглътне хапчето. На Италия «е омръзнало» да защищава независимостта на Австрия, обяснява той по-късно.

По такъв начин пътят на хитлеристите към Виена е свободен. И макар че Германия все още далеч не е готова да си позволи риска за въвличане в истинска война, фюрерът решава да се възползува от изключително благоприятната международна обстановка. Но какво да прави с проклетото досие, с което го шантажира Шушниг? И той възлага на началника на «Службата за сигурност»* Райнхард Хайдрих на всяка цена да открадне и да му достави досието.

Хайдрих незабавно изпраща във Виена свой човек. Както се оказва, германското посолство в Австрия, ръководено от фон Папен, също се домогва до тези документи. Макар че някои министри в австрийското правителство са тайни нацистки агенти, дълго време досието не може да бъде намерено. Разбирайки какъв интерес представляват за хитлеристите, Шушниг държи документите в сейф в къщата си, при това жена му като правило никъде не излиза.

* «Служба за сигурност» — политическа полиция във фашистка Германия.

Наскоро след като с работата се заема Хайдрих, Шушниг заедно със съпругата си тежко катастрофира с автомобил и в резултат фрау Шушниг умира. (В онези дни във Виена господствува мнението, че катастрофата е нагласена). И досието най-после е отвлечено. При това не от Хайдрих, а от фон Папен. Скоро документите вече са на бюрото на фюрера.

През февруари 1938 г. Шушниг е поканен от Хитлер в Берхтесгаден. Някои източници дават основание да се смята, че времето на посещението до известна степен е свързано с описаните по-горе събития. Според версията на най-информираните биографи на Хайдрих, Ч. Уигтън, по време на преговорите в отговор на предявените от Хитлер искания да предостави на австрийските нацисти пълна свобода на действията и да включи един от тях, Зейс-Инквърт, в състава на кабинета като министър на обществената сигурност, Шушниг намеква за възможността да бъдат публикувани документите, които така грижливо пазел вкъщи. Но Хитлер отваря сейфа си и изважда оттам досието.

Резултатите от посещението на Шушниг в Берхтесгаден и последвалите го събития са добре известни. Канцлерът капитулира. Използувайки правото си на легална дейност, австрийските нацисти започват открито да подготвят държавен преврат. В критичния момент австрийското правителство се обръща за помощ към западните държави, но среща ледено мълчание. Характерен запис е направил през онзи ден в дневника си сър Александър Кадогън, постоянен заместник-министър на външните работи на Великобритания, откровен привърженик на политиката на поощряване на агресорите към «поход на Изток». Лицемерейки пред самия себе си, той формулира «мотивировката» за предателския курс на английското правителство, което е било един от гарантите за независимостта на Австрия. «Би било престъпно да поощрим

Демонстрация във Виена против насилственото присъединяване на Австрия към фашистка Германия

Шушниг към съпротива — отбелязва Кадогън, — след като не можем да му помогнем. В края на деня ние с Халифакс се съгласихме, че съвестта ни е чиста».

На 11—12 март 1938 г. Австрия е окупирана от войските на вермахта и е включена в състава на фашисткия райх.

Провокациите — «вежливостта» на агресорите

Би било много несправедливо да упрекваме агресорите, че пренебрегват приличията. Напротив! Те се стремят най-грижливо — разбира се, до известно време — да спазват правилата на добрия тон и не пропускат случай — на място или не на място — да се обявят в защита на правото и морала. Колко патос проявяват те при това пред света, изразявайки своето «справедливо възмущение»! Обикновено то е адресирано до обекта на подготвяната агресия.

За педантичността на Хитлер в тези въпроси можем да съдим по един документ от 30 май 1938 г. По онова време безпрепятственото завземане на Австрия вдъхновява нацистите за нови разбойнически акции. На секретно съвещание Хитлер съобщава на присъствуващите своето убеждение, че Англия и Франция вече мълчаливо са отписали Чехословакия от сметките си. Фюрерът решава да реализира открилата се възможност, без да губи време. Той поканва и началник-щаба на въоръжените сили на

Германия Вилхелм Кайтел, който записва неговите указания. Документът получава наименованието «Грюн план» — кодовото обозначение на агресията срещу Чехословакия.

За да спази «приличията» и да създаде необходимия международен политически климат, Хитлер решава... да застреля собствения си посланик в Прага. Според «Грюн плана» тази провокация трябвало да позволи да се нанесе «мълниеносен удар, повод за който да бъде инцидент».

Един любопитен детайл: на хитлеристкия агент в Чехословакия Генлайн е дадено указание, като използува искането за предоставяне на самоуправление на немското малцинство в Судетска област, да разпали в Чехословакия шумна кампания и да провокира политическа криза. Съгласно указанията от Берлин дирижирането на тази кампания е възложено на Ейзенлор — германския посланик. (Разбира се, той не бил поставен в известност, че нейна кулминация ще стане собственото му убийство).

Подготовката за нахлуване се съпровожда от неистова антисъветска кампания. Фашисткият печат тръби, че след сключването на договор с Москва Чехословакия се е превърнала в огнище «на червена опасност» в Европа.

Представяйки се за защитници на «европейската цивилизация» и разпространявайки клевети за СССР, хитлеристите се стремят да изолират Чехословакия, да подкопаят съветско-чехословашкия договор за взаимна помощ и по такъв начин да отнемат главната опора на нейната независимост.

Под натиска на Генлайн чехословашкото правителство насрочва за 22 май, неделя, муниципални избори. Судетските фашисти обявяват, че изборите ще станат плебисцит* по въпроса за присъединяването на граничните области към Германия. Да се отстъпят Судетите на фашисткия райх би означавало да се предадат всички гранични укрепления, след което страната би останала напълно беззащитна.

---

* Плебисцит — един от видовете народно гласуване. В международните отношения се използува при допитване до населението на дадена територия за неговата принадлежност към една или друга държава.

Малко преди това в Прага започват да постъпват тревожни сигнали за концентрация на хитлеристките войски на чехословашката граница както в северната част на Силезия, така и в Австрия. На 19 май разузнавателните органи съобщават, че четири моторизирани немски дивизии са готови да нахлуят в Чехия. Германските войски са получили заповед на 21 и 22 май да бъдат в състояние на бойна готовност.

Събитията обаче се развиват не така, както разчитат хитлеристите. Техните нагли действия предизвикват взрив от възмущение в Чехословакия. Страната е обзета от демонстрации и митинги. Народът изразява твърдата си решимост с оръжие в ръка да защити своята родина. Той знае, че може изцяло да разчита на помощта на Съветския съюз. Международната общественост горещо подкрепя Чехословакия. В тези условия, разполагайки с добра армия и мощни гранични укрепления, страната би могла успешно да се противопостави на германофашистката агресия.

Опирайки се на патриотичния подем на народа, нейното правителство обявява призив на един набор запасняци и заповядва на войските да заемат отбранителни позиции.

Франция, както е известно, е свързана с Чехословакия с договор за взаимна помощ. Под натиска на общественото мнение, в случай че Германия разпали въоръжен конфликт, Париж би бил принуден да изпълни задълженията си. Едва ли би могла да остане настрана и Англия.

1938 г. Пражките трудещи се изпращат мобилизираните в армията да защищават родината

Хитлеристите бият отбой. «Майската криза» завършва с техния политически провал.

Всичко това свидетелствува, че именно системата за колективна сигурност, предложена от Съветския съюз, и съвместните действия на всички държави, заинтересовани от запазването на мира, биха могли да станат ефективно средство за обуздаване на агресора.

Описаните събития поставят началото на остра политическа криза в Европа, която продължава през цялото лято на 1938 г.

«Честният посредник»

Към средата на септември 1938 г. германо-чехословашките отношения се изостриха до крайност. На конгрес на фашистката партия в Нюрнберг Хитлер произнася реч, изпълнена със заплахи по адрес на Чехословакия. Третият райх, заявява той, с всички сили ще защищава судетските немци и ще им осигури «право на самоопределение». Срещу 13 септември през нощта фашистката агентура организира серия кървави сблъсъци в районите, граничещи с Германия.

В тази тревожна обстановка широките народни маси в Чехословакия проявяват твърда решимост да окажат съпротива на агресора, с оръжие в ръка да защитят независимостта на страната. И изведнъж — сензация:

— Четете! Четете! — викат вестникопродавачите по пражките улици на 14 септември вечерта. — Главата на могъщата Британска империя отива на поклон при Хитлер!

На другия ден английският министър-председател Невил Чембърлейн пристига на преговори във вилата на Хитлер «Берхтоф».

Единственият страничен човек по време на разговора е личният преводач на Хитлер.

И така, минутата, за която английските «миротворци» отдавна мечтаят, настъпва. Министър-председателят на

Великобритания говори насаме с Хитлер. Чембърлейн е изпълнен с надежди: тази среща трябва да постави началото на нова епоха във взаимоотношенията между Англия и Германия. Той гори от желание да премахне всички недоразумения, да обясни на фюрера колко голям е стремежът на влиятелните кръгове в Британската империя към сътрудничество с фашисткия райх с цел «да се спаси западната цивилизация». Още с първите си фрази той бърза да изрази на фюрера своето «огромно уважение» и «възхищение». Предлага да посветят своя разговор на размяната на мнения по общи въпроси.

Хитлер е на друго мнение. Позицията на западните държави във връзка с аншлуса и редица други факти го убеждават, че Англия и Франция няма да окажат противодействие на окупирането на Чехословакия. Също там, в «Бергхоф», на 3 септември Хитлер обсъжда с военачалници детайли от нахлуването, насрочено за 1 октомври. Прехвърлянето на войските, определени за осъществяване на «Грюн плана», трябва да завърши под формата на учения до 28 септември. Войските следва да се разположат на два дни път до границата. Давайки съгласието си да се срещне с Чембърлейн, Хитлер изобщо не смята да се обвързва с каквито и да било задължения. Напротив, доколкото можем да съдим, той възнамерява да използува преговорите за създаване на предлог, който би оправдал агресията.

В отговор на ласкателствата на Чембърлейн Хитлер рязко възразява, че обстановката е прекалено изострена, за да се занимават с теоретически разсъждения. Чехословашкият проблем изисква незабавно решаване. Възможността за сътрудничество между Германия и Англия в решаваща степен ще зависи от това дали двете страни ще съумеят да постигнат споразумение въз основа на общата позиция по дадения въпрос.

Хитлер категорично настоява да бъдат върнати в райха 3 милиона судетски немци, заплашвайки, че за постигането на това няма да се спре пред риска на войната. По такъв начин става дума за откъсването на Судетска област от Чехословакия и за присъединяването й към райха, макар че Судетите никога не са влизали в състава на Германия.

Изявлението на Хитлер не остави съмнения, че става дума съвсем не за «коригиране границите» на Чехословакия, а за ликвидирането й като самостоятелна държава. Въпреки това Чембърлейн не само не изказва каквито и да било възражения, но и бърза да изрази принципиалното си съгласие. Необходимо му е обаче да се консултира с колегите си, а така също с Париж (за Прага английският министър-председател просто забравя да спомене). Затова той предлага да прекъснат преговорите и да се срещнат отново след няколко дни.

Реалистичността на Чембърлейн безспорно допада на фюрера. Британският министър-председател спешно заминава за Лондон.

Навярно трудно може да се намери друг пример, когато престижът на английската дипломация е падал толкова ниско. С какво да си обясним безпомощната и жалка роля, която изиграва британският министър-председател?

В материалите, публикувани от западни изследователи, е разпространена версията, че уж престарелият джентълмен (Чембърлейн тогава е на 69 години), който пристигнал в самата «бърлога на дракона» да защитава Чехословакия с «чадър в ръка», бил изплашен от военните приготовления на фашисткия райх и смаян от категоричния тон на Хитлер. Затова той без бой предал позициите и направил отстъпки «заради спасяването на мира».

В действителност сговорчивостта на английския министър-председател се обяснява не с уплаха. Тя съответствува на предварително разработена тактика. Неинят смисъл накратко е следният: да даде съгласието си Хитлер да нападне Чехословакия и по такъв начин да насочи германската експанзия на изток, срещу Съветския съюз, а същевременно като възнаграждение за това да получи от Германия задължението да не напада Англия.

След като се връща в Лондон на 16 септември, министър-председателят свиква заседание на «вътрешния кабинет», в чийто състав влизат министрите, ползуващи се с най-голямо доверие от негова страна. Чембърлейн излага накратко съдържанието на разговора си с Хитлер и изказва едно съображение, предназначено само за най-тесен кръг.

22 септември 1938 г., Годесберг. Британският министър-председател Невил Чембърлейн (вдясно) пристига в Германия, за да уведоми лично ръководителите на фашисткия райх за съгласието на Великобритания и Франция с разпокъсването на Чехословакия

Септември 1938 г. Главните действуващи лица в мюнхенската сделка (на преден план отляво надясно): Невил Чембърлейн, Едуард Даладие, Адолф Хитлер, Бенито Мусолини.

Италианският диктатор Бенито Мусолини подписва мюнхенската спогодба

Какви чувства е изпитвал лидерът на френското правителство Едуард Даладие, подписвайки мюнхенската спогодба? На снимката: министърът на външните работи на хитлеристкия райх Йоахим Рибентроп посочва на Даладие мястото за подписа под мюнхенската спогодба

«Министър-председателят смята — се казва в протокола на това заседание, — че преди всичко следва да решим въпроса готови ли сме по принцип да се съгласим със самоопределението. Второ, трябва да помислим какво да поискаме в замяна на това».

Такава е обратната страна на красивите фрази за «безпристрастното» посредничество на Англия в германо-чехословашкия конфликт. «Честният посредник», както често наричат Чембърлейн на Запад, в действителност продава Чехословакия на Хитлер.

На другия ден е свикано заседание на британския парламент в пълния му състав. След като разказва подробно за преговорите си с Хитлер, Чембърлейн излага исканията на фюрера, зад които по същество стои мобилизираната армия на райха. Членовете на кабинета се оказват в унизително положение — предстои им да обсъждат въпроса на колене, под заплахата от страна на фашистка Германия да употреби сила.

Приказките за «по-справедлив» ред в Чехословакия, за «ограничения» характер на исканията на Хитлер, за стремежа към всеобщ мир са изоставени. Членовете на кабинета разбират, че става дума не само за съдбата на Чехословакия, но и за намерението на фюрера да осъществи плановете си за установяване на световно господство на райха. Обединяването на усилията със Съветския съюз и Франция би могло лесно да предотврати трагедията на Чехословакия, което би довело до поражението на нацистка Германия, а това не влиза в плановете на Запада.

Кабинетът избира друг, авантюристичен курс: да даде възможност на Хитлер да завземе Чехословакия, като по такъв начин му разчисти пътя за «поход на Изток», разчитайки, че ще се стигне до въоръжен конфликт между Германия и СССР. Този курс е извънредно опасен, тъй като установяването на господството на фашистка Германия в Европа би означавало смъртоносна заплаха за самата Англия. Но «червеният призрак» си свършва работата: членовете на кабинета единодушно подкрепят курса, предложен от Чембърлейн.

По такъв начин английското правителство предварително се съгласява с разбойническото нахлуване на Германия в Чехословакия. Това е пълна капитулация, обусловена не от военната слабост на Англия, а от ненавистта на нейните управляващи кръгове към социализма.

Политиката на правителството на Чембърлейн, заслепено от антикомунизма и отказало се да сътрудничи със Съветския съюз, след две години довежда Англия до ръба на катастрофата. Тя причинява колосални щети и лишения на английския народ и изиграва немалка роля в отслабването на международните позиции на Англия.

«Английските ръкавици» на Жорж Боне

В средата на май 1940 г., когато става известно, че германските танкове се движат към Париж, френската столица е обхваната от паника. Над двореца Ке д'Орсе се издига плътен стълб дим: унищожават се дипломатическите архиви. Гъсти облаци сажди летят над крайбрежната улица на Сена, задържат се в младата зеленина на кестените и бавно падат в реката. Заедно с тях изчезват в небитието тайните на френската дипломация от дните на Мюнхен.

След войната всички във Франция, които в една или друга степен са били причастни към мюнхенското предателство, бързат да се отрекат от него. Напечатани на обикновена груба хартия, с неразрязани страници, един след друг излизат томове с мемоари на бивши министри, военачалници, посланици... Истината обаче само туктаме плахо се е докоснала до техните страници.

Опитвайки се да реабилитират външнополитическия курс на страната в периода на мюнхенската криза, много автори продължават да твърдят, че без подкрепата на Англия Франция не би могла да окаже ефикасна помощ на Чехословакия. Несъстоятелността на това твърдение е очевидна. Със самостоятелна и решителна политика, отговаряща на нейните национални интереси, Франция би могла в сътрудничество със СССР активно да влияе върху хода на събитията в Европа. Обединените действия на Съветския съюз, Франция и Чехословакия, към което призовава правителството на СССР, безусловно биха предотвратили чехословашката трагедия. Но френското правителство, превръщайки договора със СССР в мъртва буква, доброволно се подчинява на Лондон.

Трябва да отбележим, че Франция на Народния фронт (1936 г.) предизвиква недоверие на брегове на Темза. Съюзът с такава страна се смята за рискован. «По-добре Хитлер, отколкото Блум»* — този лозунг на френската реакция намира немалко привърженици в Англия.

В момента, когато възниква чехословашката криза, антифренските акценти в политическата стратегия на Лондон вече са разпределени малко по-другояче. Още Блум, посетил Англия във връзка с испанските събития, очарова тогавашния британски министър-председател Стенли Болдуин със своите изящни маниери и тънко разбиране на живописта и му дава да разбере колко необосновани са страховете на старомодните тори пред френските дясносоциалистически лидери. Дейността на правителството на Камил Шотан, което продължава да саботира програмата на Народния фронт, изкусно започната от Блум, а после — на кабинета на Едуард Даладие,

* Леон Блум (1872—1950) — лидер и теоретик на френската социалистическа партия. През 1936—1938 г. — глава на правителството на Народния фронт. Провежда курс на «умиротворяване» на фашистките агресори.

окончателно разрушава съюза на левите сили във Франция, довежда до установяването на пълно взаимно разбиране относно задачите за укрепване на «истинската демокрация» в Европа с ръцете на нацистите.

В Лондон обаче смятат, че договорите на Франция с Чехословакия и Съветския съюз са опасна пречка за осъществяването на тези планове. Къде е гаранцията, че в случай на рязък поврат в събитията Франция, въпреки желанието на нейното правителство, няма да бъде въвлечена във въоръжен конфликт с Германия? В подобна ситуация и Англия би се оказала въвлечена във войната.

Тези съображения определят тактиката на английската дипломация в отношенията й с Франция. Стараейки се да не разкрива картите си пред своя партньор, Лондон същевременно се стреми да подчини на собствения си контрол позицията на френското правителство по чехословашкия въпрос. Като главен лост за натиск той използува въпроса за оказването на военна подкрепа. Потвърждавайки готовността си да помогне на Франция, ако тя стане жертва на непровокирано нападение, Форин офис предупреждава, че това задължение не е валидно в случай, че тя бъде въвлечена в конфликт вследствие на подписани от нея споразумения с трети страни.

За френската дипломация, свързана с договор за взаимна помощ с Чехословакия, пътят към Мюнхен е значително по-сложен, отколкото за британските й колеги.

Трудността на задачата налага начело на Ке д'Орсе да бъде назначен човек, който да се ползува с доверието на «200 семейства» и при провеждането на определения курс да не бъде ограничаван от съмнения с етичен характер. Такъв човек става Жорж Боне, министър на външните работи в кабинета на Едуард Даладие.

Търсейки предлог да се избави от задълженията по договора с Чехословакия и виждайки изхода в принуждаването на Прага да капитулира пред исканията на Хитлер, Боне се стреми да осъществи това с «английски ръкавици».

Изкусно спекулирайки със стремежа на Чембърлейн да се споразумее с Хитлер, той сочи «безизходността» на положението на Франция, която е принудена да подкрепя Чехословакия и по такъв начин принуждава англичаните да вършат най-мръсната работа.

Дипломацията на Ке д'Орсе в значителна степен успява да постигне целта си. Английското правителство поема главната роля в подготовката на Мюнхен. Праволинейният егоизъм и грубоватата безцеремонност на Чембърлейн, внесъл в политиката духа на комерческа сделка, когато моралът отстъпва пред здравия смисъл, а здравият смисъл се определя от размерите на изгодата, стават удобен параван за френските капитуланти.

Във военната област Франция също не предприема никакви мерки за оказване помощ на Чехословакия. След майската криза през 1938 г. военното командуване на Чехословакия се обръща с писмо до генерал Гамелен *, предлагайки му да изпрати във Франция свои представители, за да съгласуват мобилизационните планове и операциите на въоръжените сили, тъй като френско-чехословашкият договор за взаимна помощ не съдържа конкретни указания по този въпрос. Отговорът е кратък, но позволява да се разберат много неща. Генерал Гамелен съобщава, че повдигнатият въпрос «не влиза в неговата компетенция» и затова той препраща писмото на министър-председателя Даладие. Твърдението, че съгласуването на военните мерки не влиза в компетенцията на генералните щабове на двете страни, разбира се, е претекст.

СССР е готов да помогне на Чехословакия

В Прага се разиграват вълнуващи сцени. Намеренията на англо-френските «миротворци» да предадат Чехосло-

* Морис Гюстав Гамелен (1872—1958 г.) — френски армейски генерал. От 1931 г. — началник-щаб на сухопътните войски, през 1938—1939 г. — началник на националната отбрана.

вакия в лапите на фашистите стават все по-очевидни. Чехословашкият народ разбира, че в създалата се обстановка може да разчита само на помощта на Съветския съюз. Както съобщава съветският представител в края на септември, пълномощното представителство на СССР в Прага е обкръжено от тълпи демонстранти. Пристигат делегации от провинцията. Събралите се със сълзи на очи пеят националния химн, в пламенни речи изразяват надеждата си за помощ от СССР. Бурно одобрение предизвикват патриотичните изказвания на офицери. Имената на Хитлер и Чембърлейн предизвикват еднаква омраза. Съветският пълномощен представител излиза пред демонстрантите и ги уверява, че СССР е готов да окаже помощ на Чехословакия.

Още през пролетта на 1938 г., в първите дни на германо-чехословашката криза, наркомът на външните работи на СССР Максим Литвинов заявява, че неговата страна ще изпълни задълженията си по договора за взаимна помощ с Чехословакия. Правейки всичко възможно да предотврати нахлуването, съветското правителство убеждава западните държави да се обявят в подкрепа на Чехословакия заедно със СССР. Поради трудностите, възникнали във връзка с преминаването на съветските войски през територията на Полша и Румъния, Съветският съюз предлага Лигата на нациите да приеме резолюция за опасността от германофашистка агресия, което би облекчило решаването на проблема.

От друга страна, в разговор с германския посланик в Москва Шуленбург на 22 август 1938 г. съветският нарком пряко и недвусмислено предупреждава, че ако се стигне до въоръжен сблъсък между Германия и Чехословакия, СССР ще разглежда Германия като агресор и ще окаже всестранна помощ на Чехословакия.

Голям международен резонанс получава изказването на Литвинов в Общото събрание на Лигата на нациите на 21 септември 1938 г.

«... Ние възнамеряваме да изпълним задълженията си по пакта и заедно с Франция да окажем помощ на Чехословакия със средствата, които са ни достъпни — заявява той.— Нашето военно ведомство е готово незабавно да вземе участие в съвещание с представители на

френското и чехословашкото военни ведомства за обсъждане на мероприятията, диктувани от момента».

След като призовава всички членове на Лигата на нациите да определят своята роля и отговорност пред съвременниците си и пред историята, съветският представител предупреждава, че в дадения случай капитулацията би имала огромни, катастрофални последици.

За да осигури на Чехословакия бърза и ефикасна помощ, през лятото на 1938 г. съветското правителство осъществява големи мероприятия с цел да се подсилят войските в западните гранични окръзи и да се повиши бойната им готовност. Четири авиационни бригади са подготвени за изпращане в Чехословакия.

На 19 септември Англия и Франция отправят на Чехословакия ултиматум, в който искат тя назабавно да предаде Судетска област на Германия. Същия ден президентът на Чехословакия Едуард Бенеш срочно запитва съветското правителство ще окаже ли СССР помощ на Чехословакия заедно с Франция съгласно договора?

Тъй като в създалата се обстановка вече е ясно, че Франция възнамерява да се отстрани от оказването на помощ на Чехословакия, а в такъв случай съветските задължения по договора губят сила*, Бенеш същевременно запитва ще помогне ли СССР на Чехословакия като член на Лигата на нациите в съответствие с нейния Устав. Съветското правителство незабавно съобщава в Прага положителния си отговор на двата въпроса.

«Нито за миг не се съмнявах, че в случай на необходимост Съветският съюз ще ни окаже помощ по някакъв начин» — признава впоследствие Бенеш.

Чехословашкото буржоазно правителство обаче предпочита да капитулира. На 21 септември Прага съобщава, че е съгласна да приеме искането на западните държави да предаде Судетите на Германия.

---

* При сключването на договора за взаимна помощ със СССР представителите на Чехословакия предлагат да се включи в текста забележка, според която СССР се задължава да помогне на Чехословакия само при условие, че и Франция направи същото. Но ако тя се откаже да я защити, то и СССР изцяло се освобождава от задълженията си по договора.

САЩ — невидим участник в Мюнхен

Американският империализъм предприема опит да завоюва световна хегемония още по време на Първата световна война и непосредствено след нея. Претърпявайки тогава несполука, управляващите кръгове на САЩ разчитат да използуват нов световен пожар. На американската дипломация е възложено да реши две задачи. Първо, развитието на събитията трябва да бъде насочено в такова русло, че войната да доведе до унищожаване или крайно изтощаване на СССР, до разгром на революционното движение в Европа и на националноосвободителното движение в колониалните страни. Второ, да се използува войната за сломяване на империалистическите конкуренти, преди всичко на Германия и Япония, а така също за подчиняване на Англия, Франция и останалите капиталистически държави.

Закономерен резултат от тези цели и директиви е фактът, че политическият курс на САЩ както в Европа, така и в Далечния изток е ориентиран към дестабилизиране на обстановката и поощряване на агресорите. Има и определени нюанси. Дипломацията на САЩ, съдействувайки за сговора между англо-френския блок и германо-италианската «ос», се стреми да вземе набелязаната сделка под свой контрол и да не допусне сепаративно споразумение между Англия и Германия в ущърб на американските интереси.

САЩ заедно с Англия поощряват японската агресия в Далечния изток. На 7 юли 1937 г. Япония възобновява военните си действия и нахлува в Северен Китай. Въпреки че това представлява сериозна заплаха за техните империалистически интереси, САЩ и Англия не вземат мерки, за да дадат отпор на агресора и да окажат помощ на китайския народ. Нещо повече, те подкрепят Япония, като й доставят дефицитни стратегически суровини (преди всичко нефт и метал), без вноса на които Япония не би могла да води продължителна война. И макар че прогресивните кръгове в САЩ критикуват политиката на «неутралитет», официалният курс на американското правителство — независимо от борбата, която се води в управляващия лагер по въпросите на тактиката — съдействува за разгръщането на агресията както в Европа, така и в Далечния изток.

В периода на чехословашката криза държавният департамент полага усилия да запази неопетнен ореола на САЩ като «неутрална» държава и евентуален «безпристрастен» арбитър в бъдеще. Обаче прикривайки се зад формулата за «непричастност» към събитията в Европа, САЩ фактически помагат на Чембърлейн и Даладие да накарат Чехословакия да коленичи. Ще цитираме думите на един добре информиран човек — Едуард Бенеш.

«Посланикът на Съединените щати в Лондон Джозеф Кенеди последователно и безусловно подкрепяше и защищаваше чембърлейновската политика на умиротворяване — отбелязва той в мемоарите си. — Чембърлейн неведнъж се е опирал на неговата поддръжка... Посланикът на Съединените щати в Париж Уилям Булит, макар че в началото не се изказваше толкова открито, както Кенеди, за политиката на умиротворяване, разгърна обаче активна дейност в тази насока. Отношението му към нас по време на септемврийската криза през 1938 г. беше изцяло отрицателно и той не криеше това. Даладие неведнъж е посочвал, че провежданата от него политика на миротворство съответствува на позицията на самите Съединени щати».

Ролята на правителството на САЩ в подготовката на сговора с Хитлер се проявява особено по време на «военната тревога», обхванала Западна Европа през последните дни на септември 1938 г. За да си облекчат осъществяването на позорната сделка, Чембърлейн и Даладие организират спектакъл с цел да сплашат народите с опасността от война. Срещу 24 септември през нощта афиши, залепени върху сградите на кметствата във Франция, обявяват за свикването на запасняците под знамената. Париж се преобразява: на бърза ръка се строят противосамолетни скривалища, на площадите се появяват зенитни оръдия. Английският флот е приведен в бойна готовност. В лондонските паркове копаят траншеи, загра-

ждат обществените сгради с чували, пълни с пясък, раздават на населението противогази.

За да спаси Европа от заплашващия я «социален хаос», Вашингтон бърза да помогне на англо-френските мюнхенци. Срещу 26 септември през нощта президентът на САЩ Франклин Рузвелт се обръща с лично послание към Хитлер, като го призовава да не прекъсва преговорите за постигане на «мирно, справедливо и конструктивно» решение на спорните въпроси и го предупреждава, че в случай на война социалната структура на въвлечените в нея държави може да рухне. Следва да се има предвид, че «преговорите» преминават в обстановка на нечуван натиск от страна на западните държави върху Чехословакия и в тези условия тяхното продължаване би трябвало да завърши само с капитулацията на Прага.

На 27 септември Рузвелт се обръща с ново послание към Хитлер, в което отново уговаря фюрера да не прекъсва преговорите. Той подсказва идеята да се свика конференция на заинтересованите страни в някое неутрално място в Европа. В същата насока активно действува и дипломацията на Великобритания. С подкрепата на Мусолини западните държави получават снизходителното съгласие на фюрера да се свика конференция на 29 септември 1938 г. в Мюнхен.

Решено и подписано!

Хитлер седи на дивана, мрачно вперил поглед някъде нагоре и от нетърпение свива и отпуска юмруци. Целият му вид изразява крайно недоволство. От време на време фюрерът скача и нервно крачи от единия ъгъл до другия. После отново сяда, като не оставя на мира верижката на часовника си.

В другия край на залата около ниска масичка Чембърлейн и Даладие заедно с представители на германското Министерство на външните работи усъвършенствуват текста на споразумението. Парламентаристката закалка ги избавя от чувството за срам. Но работата е мръсна и те с подчертана деловитост бързат да я приключат. Мусолини ходи напред-назад с ръце в джобовете. От време на време с менторски тон подсказва редакцията на обсъждания пункт, а после с престорена важност крачи покрай стените, украсени с нацистки знамена.

Освен «голямата четворка» в залата се намират Рибентроп, Чиано и някои други дейци от договарящите се държави. Разделени на групички, те оживено разговарят. А зад вратата се измъчва в очакване чехословашката делегация...

Така преминава заключителната част на конференцията във «Фюрерхаузе» (Мюнхен) на 29 септември 1938 г.

Съгласявайки се да се свика конференция, Хитлер още в първите минути кара Чембърлейн и Даладие да почувствуват цялата унизителност на положението си. Той поръчва на Рибентроп и неговите чиновници да посрещнат двамата министър-председатели на летището и замина за Куфщайн, намиращ се между Бренерския проход и Мюнхен, за да посрещне Мусолини. Хитлер поканва дучето с Чиано в своя вагон и им прочита пространна лекция за военната обстановка в Европа. Сочейки с пръст разтворените върху масата карти на Чехословакия и Германия, Хитлер разпалено обяснява на слисания Мусолини как би изглеждал въоръженият конфликт между западните държави, от една страна, и фашистката «ос» — от друга. «Западният вал» — германските укрепления на западната граница — е непристъпен, твърди той. Чехословакия трябва да бъде ликвидирана, тъй като им връзва ръцете за борба срещу Франция. Ако западните държави рискуват да обявят война, ще бъдат разбити преди да успеят да започнат мобилизация. Желателно е това да стане, докато той и дучето са още млади и пълни със сили... Емоционалният монолог на фюрера не е случаен и има напълно определен адрес. Хитлер се ръководи от обстоятелството, че още на другия ден всичко, което е казал, ще бъде известно на англичаните и французите.

Мусолини без ентусиазъм изслушва мъдруванията на фюрера. Според остроумното сравнение на един английски изследовател в навечерието на Мюнхен дучето прилича на куче, което едновременно и лае, и върти опашка,

защото още не знае какво ще му помогне повече. Мусолини няма нищо против да си спечели политически капитал от отстъпчивостта на западните държави, и в шумните си речи подчертава единството на Италия с третия райх. Същевременно той прекрасно знае, че Италия не е готова за сериозна война, и затова доста се страхува от въоръжен сблъсък със западните държави.

Насрочената за 11 часа сутринта конференция се открива в 13. Хитлер е във войнствено настроение, знаейки, че английският и френският министър-председатели са преизпълнени с желание да сътрудничат с него. Мусолини става един вид посредник между страните. Но самата сделка е подготвена предварително и затова не възникват нито спорове, нито дискусии. При откриването на заседанието Хитлер заявява, че е решил независимо от обстоятелствата на 1 октомври да въведе войските си в Судетска област. Никой не му възразява — на конференцията цари атмосфера на всеобщо съгласие.

В основата на взетото решение е залегнал проектът, който Мусолини предлага от свое име. В действителност той представя документа, чийто текст са му продиктували предишната вечер от Берлин. След като се запознават с проекта, Чемберлейн и Даладие отрупват италианския диктатор с комплименти. Както заявява френският министър-председател, документът се отличава «с обективност и реализъм». Английският му колега добавя, че самият той е искал да предложи точно такъв проект. Жалка картина! Остава само да се съгласуват «детайлите».

В окончателната си редакция споразумението е подписано вече след полунощ. Чехословакия загубва своите укрепления и най-развитите си промишлени райони, транспортната й мрежа се разрушава. Страната престава да бъде жизнеспособен организъм.

Преди да се сбогуват, четиримата държавници си разменят ръкостискания. На прощалната церемония Чемберлейн изведнъж се обръща към Хитлер с молба да го приеме за конфиденциален разговор.

Тази молба малко учудва фюрера, но скоро на лицето му се появява снизходителна усмивка. Чемберлейн ще бъде приет утре по обяд.

Подписването на мюнхенската спогодба от Чемберлейн предизвика справедливия гнев на английския народ. На снимката: демонстрация в Лондон в знак на солидарност с чехите и словаците

На лондонското летище Чемберлейн се появява на трапа на самолета, размахвайки пред събралите се лист хартия.

Прословутият документ съдържа само половин страница текст: «Днес ние продължихме нашия разговор и единодушно стигнахме до убеждението, че въпросът за германо-английските отношения има първостепенно значение за двете страни и за Европа. Ние разглеждаме подписаното предишната вечер споразумение и германо-английското морско споразумение като символ на желанието на нашите два народа никога вече да не воюват един срещу друг. Ние сме изпълнени с решимост с помощта на консултации да разгледаме и други въпроси, засягащи нашите две страни, и занапред да се стремим да премахваме всички поводи за разногласия, за да съдействуваме по такъв начин за гарантирането на мира в Европа».

На другия ден Хитлер приема Чемберлейн в квартирата си. По време на разговора главата на британския кабинет предава на Хитлер предварително подготвен документ и му предлага да го подпише. Докато преводачът чете текста на немски език, Хитлер няколко пъти изразява одобрението си. След това документът е подписан (по тактически съображения фюрерът смята, че е полезно да възнагради британския министър-председател за неговите страдания с още една хартийка).

Под документа стоят два подписа: «Адолф Хитлер. Невил Чемберлейн».

С това е увенчан замисълът на Чемберлейн. Срещайки се с Хитлер след предателството по отношение на Чехо-

словакия, Чембърлейн получава възнаграждение за това предателство — пакт за ненападение с Германия.

През декември 1938 г. и Франция сключва аналогично споразумение с райха.

Позорният сговор в Мюнхен, незаконен от самото начало, тъй като е натрапен насила, е представян от реакционния западен печат като «спасяване на мира в последната минута». В действителност той развързва ръцете на агресора и дава зелена светлина за Втората световна война.

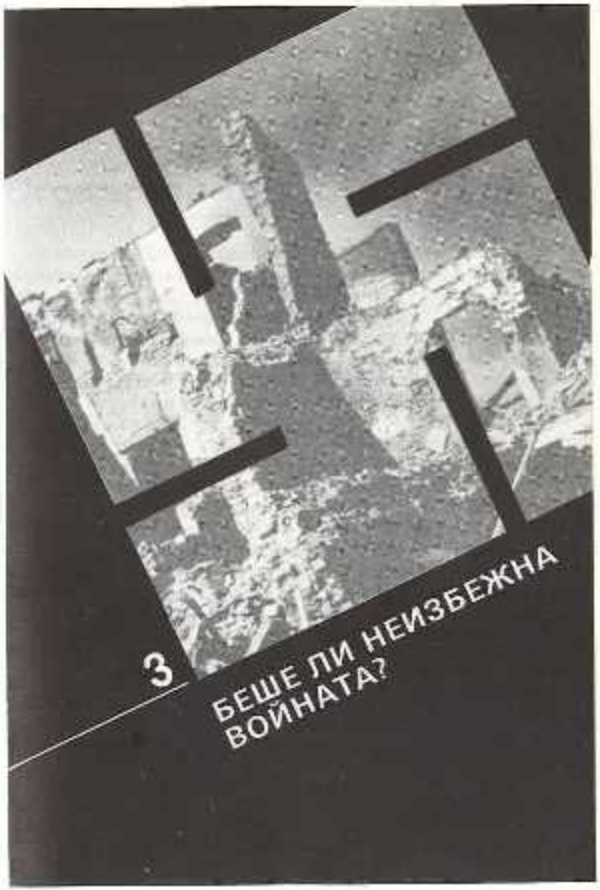

3 БЕШЕ ЛИ НЕИЗБЕЖНА ВОЙНАТА?

Сговор против СССР

В първите дни на октомври 1938 г., когато войските на вермахта завземат Судетска област, в Генералния щаб на Червената армия * постъпва донесение на съветския военен разузнавач Рихард Зорге:

«Получих сведения от военното аташе **, че след разрешаването на Судетския въпрос следващият проблем ще бъде полският, но той ще бъде разрешен приятелски между Германия и Полша във връзка със съвместната им война против СССР».

Многобройни съобщения на съветски дипломати също свидетелстват за сериозното засилване на военната заплаха за СССР. На 11 октомври посланикът на СССР във Великобритания Иван Майски посещава министъра на външните работи Едуард Халифакс и изразява протест във връзка с появилите се в английския печат измислици, че СССР през цялото време е бил в течение на задкулисните преговори относно Чехословакия. Инспирираните изказвания на реакционната преса преследват напълно определена цел — да хвърлят сянка върху външната политика на съветската държава.

— СССР не е имал и няма никакво отношение нито към политиката, довела до Мюнхен, нито към самото мюнхенско споразумение — заявява Майски. — Според моето дълбоко убеждение, то ще има катастрофални последици за мира и ще бъде осъдено сурово от историята.

---

* От 1946 г. — Съветска армия.

** Има се предвид германският военен аташе в Япония полковник Матцки.

Халифакс се опитва да убеди съветския посланик, че в Европа «не разбират» позицията на Англия:

— Същността на съвременните събития се състои в това, че в световен мащаб се води борба между двата идеологически фронта — фашисткия и комунистическия. Великобритания, която не симпатизира нито на едната, нито на другата страна, заема «средно положение».

Съветският посланик се присмива на тази фалшива концепция:

— В действителност става дума за борба между агресорите и миролюбивите държави. Ако Англия заема в тази борба някаква «средна позиция», а фактически се договаря с агресора, в крайна сметка тя ще пострада най-много от всички.

— И какво — възразява Халифакс, — вие бихте искали чрез война да предотвратите германската хегемония в Централна и Югоизточна Европа?

— Не чрез война, а чрез добра политика... Може и да не се допусне война, ако навреме се вземат мерки. Всяка болест лесно се лекува в началото. А ако е застаряла, може да настъпи момент, когато въпреки най-отчаяните усилия и най-искрените симпатии на лекаря пациентът все пак ще умре.

Халифакс кимва в знак на съгласие.

— А какво ще предприеме според вас Германия след създаването на «Средна Европа» (установяването на господство над страните в Централна Европа и на Балканския полуостров — И. О.)? — запитва министърът.

— Най-вероятно ще се насочи на запад — отговаря съветският посланик. Хитлер е свикнал да играе върху нервите. Неговите са по-здрави, отколкото на английските и френските държавници, затова той така лесно печели своите безкръвни победи. Но Хитлер добре знае, че на Изток този метод не подхожда. Нервите на съветското правителство са още по-здрави от неговите. Ако Хитлер беше решил да си опита късмета за сметка на СССР, не би успял да се отърве само с блъф, а би му се наложило да се бие сериозно, и при това без каквито и да било шансове за успех...

В едно от донесенията си Майски пише: «В международните отношения настъпва епоха на най-жестоко вилнеене на грубата сила и на политиката на бронирания юмрук. В Англия цари дълбока реакция и властта е в ръцете на най-консервативните буржоазни кръгове, които се страхуват преди всичко от комунизма...»

Политическият курс на Франция също не оставя място за илюзии. «Неутрализацията» на Чехословакия в резултат от Мюнхен унищожава централното звено в системата на военните съюзи, свързващи Франция и Чехословакия със Съветския съюз и явно е насочена към изолация на СССР. Макар че съветско-френският договор за взаимна помощ остава в сила, по вина на Париж той се превръща по същество в празна хартийка. Същевременно СССР е единствената страна, способна да спаси Франция в случай на германофашистка агресия. А френската дипломация, насочвана от Боне и заслепена от антикомунизма, се стреми да насъска хитлеристите срещу СССР. По данни на съветското пълномощно представителство в Париж френският министър на външните работи в интимни разговори с приятели не крие, че «без жертви на Изток няма да може», че «трябва да се даде излаз за германската експанзия».

Съветското правителство не би могло да не вземе под внимание и усложняването на политическата обстановка в Далечния изток. Японските милитаристи не само нахлуват в Китай, но и активно се готвят за война против Съветския съюз, за нападение срещу Монголия, с която СССР през 1936 г. подписва протокол за взаимна помощ.

Значителната съветска помощ за китайския народ в неговата борба против агресорите засилва враждебността на японските управляващи кръгове към СССР.

Всичко това води до нарастване на напрежението в съветско-японските отношения в довоенните години. През 1938 г. съветските воини са принудени с оръжие в ръка да отблъснат нападението на японските милитаристи в района на езерото Хасан близо до Владивосток. Кънтящото ехо от съкрушителния отпор, който получава агресорът, се разнася из дипломатическите кабинети в западните столици. През февруари зачестяват инцидентите на границата с Манджурия, окупирана от японските войски.

Засилването на агресивността на Япония е обусловено

от хищническите амбиции на нейните монополи. Още в началото на 30-те години в условията на икономическата криза, обхванала капиталистическия свят, Япония тръгва по пътя на военните авантюри. Японските милитаристи кроят планове да завоюват огромни пространства в Далечния изток и Югоизточна Азия и нямат нищо против да използуват оказалия се «сполучлив» довоенен опит на хитлеристите, сплашили управляващите кръгове на западните държави с жупела на «червената опасност». Разширяването на експанзията в Северен Китай е придружено от пропагандистка шумотевица по повод антикомунистическата насоченост на действията на Япония. Подобна тактика цели да се отдалечи сблъсъкът със САЩ и Англия и да се получи възможност за безпрепятствено разширяване и укрепване на плацдарма на територията на Китай, като по такъв начин се създаде база не само за агресия срещу СССР, но и в южно направление — за изтласкване на САЩ и Англия от Далечния изток и за установяване на японско господство.

Дипломатическите сметки на Съединените щати и Великобритания са не по-малко цинични. В обстановката на бързо нарастващите империалистически противоречия те смятат за една от основните си задачи в Далечния изток провокирането на японо-съветски въоръжен конфликт. Такъв е истинският смисъл на провежданата от тези държави политика на «далекоизточен Мюнхен».

И така, в резултат от разбойническите действия на агресорите и от политиката на «миротворство», провеждана от западните държави, през пролетта на 1939 г. човечеството се оказва пред прага на световна война. Противоречията между двете групировки на империалистическите държави се доближават до кулминационната си точка. Зона на непосредствена опасност става Европа, която от средище на много ярки национални култури и един от върховете на световната цивилизация е превърната в барутен погреб.

Новата империалистическа война, промъкнала се крадешком до народите, всъщност се превръща във факт. Тя въвлича в своята орбита над 500 милиона души и се

разпространява на огромна територия от Шанхай и Кантон през Етиопия до Гибралтар.

Грешка на Хитлер?

След няколко месеца мълчание през пролетта на 1939 г. агентът-двойник «А-54» или «Карл», съобщава в Прага за необходимостта от срочна среща. По онова време Чехословакия, разкъсана, лишена от отбранителните си укрепления и важните промишлени райони, наводнена от хитлеристка агентура, доживява последните си дни като независима държава.

На 3 март 1939 г. «Карл» пристига на новата граница, откъдето е доставен в Прага. С деловия език на добре информиран човек той обрисува картината на наближаващите събития. Окупацията на страната е насрочена за 15 март; Чехия и Моравия ще бъдат завзети от четири армейски корпуса (посочва имената на командуващите); в 9,00 войските ще навлязат в Прага. Същевременно ще бъде провъзгласена «независимостта» на Словакия. Операцията ще бъде осъществена под формата на мирна акция с цел да се «установи ред». Тъй като съпротива не се очаква, в Германия няма да се провежда мобилизация.

И така, в Прага, а следователно в Лондон и Париж предварително научават, че хитлеристите се готвят окончателно да ликвидират Чехословакия. В Мюнхен Англия и Франция са й предоставили «гаранции». Предприемат ли те сега нещо за нейното спасяване? Абсолютно нищо! «Гаранциите» са цинична лъжа, целяща само да измами чехословашкия народ и да го накара да приеме мюнхенския диктат.

Един от свръхсекретните документи, които «Карл» предоставя за изучаване в оригинал, става своего рода сюрприз. Това е нареждане до гестапо* да проникне в

* Гестапо — тайна държавна полиция във фашистка Германия. Създадена е през 1933 г. Провежда масов терор в Германия и извън пределите й. Международният военен трибунал в Нюрнберг (20 ноември 1945 г. — 1 октомври 1946 г.) я обявява за престъпна организация.

Чехословакия заедно с настъпващите войски, незабавно да арестува сътрудниците на нейното разузнаване и да ги подложи на най-строг разпит, за да разкрие агентите, действували на територията на райха.

Късно вечерта на 13 март в гаража на генералния щаб в Прага, където се намира управлението на чехословашкото разузнаване, влиза тъмен автомобил. Шофьорът, майорът от английското разузнаване Гибсън чака на кормилото, докато офицерите, използувайки вътрешния ход, товарят брезентови чували с документи. После, без да привличат внимание, бързо превозват скъпоценния товар в английското посолство. Секретните архиви са препратени в Лондон с дипломатическата поща. Там са евакуирани и хората.

Предислокацията на чехословашкото разузнаване е неопровержимо доказателство, че Лондон предварително е знаел за удара, подготвян от хитлеристите.

Събитията в Чехословакия се развиват в съответствие със сценария, съобщен от «Карл». Печатът и радиото на райха отново подемат шумна кампания по повод «жестокостите» към лицата от немска националност, живеещи в страната. Президентът Емил Гаха, знаейки, че на другия ден ще последва окупация на страната, бърза към Берлин. Докато той по пътя мислено репетира как още от вратата ще се хвърли в краката на фюрера, първите нацистки части вече пресичат границата. Под предлог, че ликвидират «гнездата на болшевизма» и «безредиците», на 15 март 1939 г. германофашистките войски завземат Прага.

Пристигнал в столицата на Чехословакия, Хитлер се любува на градския изглед от балкона на Пражкия Град. Един от помощниците му се приближава до него и му съобщава, че нито Франция, нито Англия не са обявили мобилизация.

Хитлер не се учудва — той предварително е знаел това.

Много западни изследователи окачествяват окупацията на Чехословакия през март 1939 г. като «първата голяма грешка» на Хитлер. Те твърдят, че с нея бил сложен край на политиката на «миротворство» и западните държави след това били тръгнали по пътя на противодействие спрямо агресията. Фактите от разглеждания период

Зелената светлина, запалена от западните държави, позволява на Хитлер да въведе свои войски в Чехословакия. През март 1939 г. по улиците на древна Прага се появяват войници на вермахта

Така пражани посрещат хитлеристите

обаче ни убеждават в нещо друго — употребявайки думата «грешка», тези автори волно или неволно объркват читателя.

Наистина западните държави не само не възпрепятствуват разгръщането на агресията на фашистка Германия, а, напротив, с цел да провокират въоръжен сблъсък между райха и Съветския съюз помагат на Хитлер да завземе Чехословакия, след което да нахлуе в Полша. Както виждаме, Хитлер не е сгрешил в оценката си за позицията на кабинетите на Чембърлейн и Даладие през март 1939 г. По-нататъшните събития показват, че това е преди всичко голяма грешка на правителствата на Англия и

Франция, пожелали да заемат в наближаващия конфликт положението на «радващия се трети», което ги довежда до ръба на катастрофата.

Що се отнася до фашистка Германия, работата не е в отделни «грешки» на Хитлер, а в това, че идеята да се върне човечеството във времената на средновековния вандализъм, да се установи «хилядолетно» господство на нацисткия райх, основано върху поробването и експлоатацията на стотици милиони хора, изначално е дълбоко порочна, противоречаща на обективните закони на историята, и затова обречена на провал.

Лекотата, с която западните държави му позволяват да завземе Австрия и да разчлени Чехословакия, предизвиква у фюрера главозамайване. По данни, представени от шефа на абвера * адмирал Фридрих Канарис, у Хитлер (най-късно през лятото на 1937 г.) възниква убеждението, че той няма защо да се страхува от противодействие спрямо похода на Изток от страна на западните управници, че може да поеме какъвто и да било риск.

Западните лидери явно провокират райха към нападение срещу Съветския съюз, но Хитлер смята тази страна за прекалено голямо парче, с което «може и да се задави». Фюрерът решава да не започне с него. Той разчита да използува политическата недалновидност на западните управници по друг начин: прикривайки се с шумотевицата за «съветската заплаха», да сложи ръка върху ресурсите на малките страни в Централна и Източна Европа, като по такъв начин укрепи стратегическите позиции и военната машина на Германия. А след това, когато в Лондон, Париж и Вашингтон очакват нейното нахлуване в СССР, неочаквано да направи завой и да разгроми Франция. Едва тогава, опирайки се на военно-икономическия потенциал на цяла Западна Европа, да пристъпи към осъществяването на главната си цел — завоюването и колонизацията на необятните простори на съветската държава.

Лидерите на западните страни искат да видят в появата на германофашистките войски в Прага знак, че Хитлер възнамерява в най-близко време да нападне Съветския съюз; в действителност това е подготовка за агресия срещу Франция и Англия.

Следващата стъпка на Хитлер по този път е «разрешаването» на проблема за взаимоотношенията с Полша.

* Абвер — орган на военното разузнаване и контраразузнаването на фашистка Германия.

До какво довеждат «приятелските» разговори

Полският посланик в Берлин Ю. Липски, горещо симпатизиращ на фашисткия режим, е в приповдигнато настроение: райхминистърът на външните работи Рибентроп го е поканил на закуска. В дните на Мюнхен отношенията между двете страни, които отдавна вече имат доверителен характер — така поне се струва на полския дипломат — стават още по-близки. Буржоазна Полша взема участие в разпокъсването на Чехословакия с ултимативното си искане да й бъде предадена Тешинска Силезия, в която живее полско малцинство. Хитлер не пропуска да направи редица комплименти по този повод. Сътрудничеството с райха, мисли Липски, вече дава своите плодове! А когато Германия най-после тръгне на Изток, те несъмнено ще станат още по-богати! Приспани от уверенията на фюрера, че Полша е нужна на Германия като съюзник в похода й срещу СССР, нито Липски, нито полските ръководители не се замислят за смъртоносната заплаха, която неусетно се приближава към Полша.

Отрезвяването настъпва внезапно. На закуската, без да губи време за условностите на етикета, Рибентроп веднага пристъпва към същината. Той заявява, че е дошло време да се намери «общо решение» на проблемите в германо-полските отношения.

Преди всичко, започва райхминистърът, следва да поговорят за Данциг. Той трябва да бъде върнат на Германия. Райхът иска да построи автострада и многолинейна железопътна линия към Поморието, които да съединят Източна Прусия с Германия и да се ползуват с правата на екстериториалност. Освен това фюрерът предлага на

Полша да изработи съвместна позиция спрямо СССР и да се присъедини към «антикоминтерновския пакт». От своя страна райхът е съгласен да гарантира германо-полската граница и да продължи договора от 1934 г. с 25 години.

Изявлението на Рибентроп предизвиква дълбок шок у неговия събеседник. Буржоазна Полша, градила политиката си върху развитието на «приятелски» отношения с фашисткия хищник, сега внезапно вижда пред себе си неговата зейнала паст. Какво би означавало приемането на германското предложение? След Версайския договор Полша, създадена като едно от главните звена на прословутия «санитарен кордон» срещу СССР, е преднамерено тясно обвързана икономически със Запада. Около 70 на сто от търговския й обмен минава през Данциг и разположеното наблизо полско пристанище Гдиня. Като завладеят устието на Висла, а още повече като отрежат страната от морето с екстериториална транспортна магистрала, нацистите здраво биха я хванали за гърлото. После задушаването и превръщането на Полша в покорен сателит или пълното й поглъщане от райха би било само въпрос на непродължително време.

Полското правителство съобщава за готовността си да направи редица отстъпки: да признае Данциг за германски град, да осигури връзката между райха и Източна Прусия. Но позовавайки се на вътрешнополитически причини (подразбират се настроенията на широката полска общественост), то отклонява идеята за включването на Данциг в състава на Германия. Именно към това се стремят нацистите: предлогът за провокиране на криза в отношенията с Полша е създаден.

В дните, когато райхът подготвя смъртоносния си удар срещу Полша, Съветският съюз, който неизменно се ръководи от интересите на укрепването на мира в Европа и се стреми към добросъседски отношения с Полша, прави всичко, за да предотврати бедата, надвиснала над полския народ.

Прохитлеристката политика на Бек през 1935—1938 г. естествено не би могла да не се отрази върху развитието на съветско-полските отношения, а неговият стремеж към съучастие в актовете на насилие и агресия на фашистка Германия среща рязко отрицателна реакция от страна на СССР. Но съветското правителство никога не е отъждествявало управляващата клика с полския народ и в своята политика винаги се е ръководило от обстоятелството, че развитието на приятелските отношения и на сътрудничеството между двете страни би отговаряло на жизнените интереси на техните народи. След Мюнхен, въпреки че антисъветските настроения в Белведере * не са тайна за никого, то настойчиво се стреми да бъде направен поврат към сътрудничество между двете страни за предотвратяване на надвисналата военна заплаха.

На 27 ноември 1938 г. е публикувана съвместна съветско-полска декларация, в която се подчертава, че отношенията между двете страни продължават да се градят въз основа на договора за ненападение от 1932 г. и че те ще разрешават спорните въпроси помежду си посредством преговори. При това Съветският съюз разчита, че логиката на развитието на събитията ще подтикне Полша да тръгне по пътя на истинско сътрудничество със СССР в интерес на укрепването на мира.

Полското правителство обаче продължава да провежда антисъветски курс. Точно в дните, когато в Москва е постигната договореност за публикуването на съветско-полската декларация, вице-директорът на политическия департамент на Министерството на външните работи на Полша М. Кобилянски посещава съветника на германското посолство във Варшава Рудолф фон Шелия. Повод за посещението е съдбата на Карпатска Украйна, до чието разделяне се домогват полските управляващи кръгове заедно с фашисткото правителство на Унгария. Кобилянски обаче използува разговора, за да съобщи на райха в поверителна форма позицията на Варшава по един поважен въпрос. «Министърът не може да говори така открито, както мога да говоря аз — обяснява той на германския дипломат.— Ако Карпатска Русия бъде дадена на Унгария, Полша ще бъде съгласна впоследствие да участвува в похода срещу Съветска Украйна на страната на Германия...»

* Дворец във Варшава, където се намира резиденцията на полския президент.

Високият ранг на дипломата, на когото е възложено толкова отговорно изявление, свидетелствува, че той е действувал по поръчение на Бек. Полските управляващи кръгове залагат на участието в разбойническия поход срещу СССР. Нещо повече, сами се предлагат като ландскнехти * на германския фашизъм за нападението му срещу СССР.

След като излива душата си в конфиденциален разговор с германския дипломат, Кобилянски предполага, че съобщената от него информация ще се пази в най-строга тайна и ще стане известна само на нацистката върхушка. Не е могло да му дойде на ум, че фон Шелия, който произхожда от известна немска аристократическа фамилия, ненавижда Хитлер и неговите съобщници и ги нарича парвенюта. Шелия решава тайно да информира западните държави за агресивните планове на нацистите. За целта той съобщава за изявлението на Кобилянски на свой познат — немски комерсант, който според неговото предположение, е свързан с едно от западните разузнавания. Постъпвайки по такъв начин, Шелия не знае, че комерсантът предава получените от него сведения на съветското военно разузнаване.

Разполагайки с подобна информация, правителството на СССР естествено не може да не изпитва съмнения относно «добросъседската» позиция на Варшава.

През март 1939 г. нацистките войски, след като ликвидират независимостта на Чехословакия, се появяват на южните полски граници.

На 20 март в редица места в Полша се провеждат митинги и демонстрации, на които рязко се критикува външната политика на правителството. «Нападките срещу Бек придобиват нечувани мащаби» — отбелязва в дневника си заместник-министърът на външните работи на Полша граф Я. Шембек.

Липски също осъзнава пълния провал на политическия курс на «дружба» с нацисткия райх. След като се връща във Варшава на 20 март, той побързва да си подаде оставката, която не е приета. Същия ден се обаж-

* Ландскнехти — немска наемна пехота през XV—XVII век.

дат по телефона от Берлин: Рибентроп иска срочно да види Липски. Вечерта последният заминава за Германия.

Този път Рибентроп рязко сменя тона: недоволствува и го мъмри за студентските антифашистки демонстрации, не му харесват статиите в полските вестници. Хитлер е недоволен, заявява той, че досега няма положителен отговор на неговото предложение. Варшава трябва ясно да осъзнае, че не може да провежда «среден» курс между Германия и СССР; споразумението с райха трябва да има определена антисъветска насоченост. В заключение Рибентроп предлага Бек да се яви при Хитлер за преговори.

Германските предложения звучат като ултиматум. Всички още добре помнят неотдавнашните посещения на Шушниг и Гаха в Германия. Двата разговора завършват с навлизането на хитлеристките войски във Виена, а след това в Прага. Сега получава покана Бек.

Пируети на английската дипломация

В обстановката, когато широките демократични кръгове повсеместно изразяват своето възмущение и тревога във връзка с наглия акт на фашистка агресия срещу Чехословакия, на 19 март Чембърлейн записва в дневника си:

«... Разработих план, който днес получи подкрепата на няколко министри... Той е много смел и оригинален, но аз чувствувам, че трябва да се предприеме нещо в този дух. И макар че не мога да предскажа каква ще бъде реакцията в Берлин, предполагам, че той няма да ни доведе до остра криза, във всеки случай не веднага...»

И така, планът цели да отдалечи въвличането на Англия в «остра криза». По какъв начин? В онези дни Чембърлейн проявява необикновена находчивост. На 15 март, когато пристига известието, че нацистките войски са нахлули в Прага, пред него се изправя проблемът: как да се изплъзне от «гаранцията», предоставена на Чехо-

словакия публично. Британският министър-председател се опитва да се вкопчи в следния факт: в резултат от провъзгласяването на «независимостта» на Словакия се е разпаднала държавата, чиито граници е гарантирала Англия, и поради това правителството на негово величество не може да се смята обвързано със задължение. След като излага това гледище още същия ден в Камарата на общините, той разбира, че е направил грешка. Изказването му, което по същество оправдава действията на нацистките агресори, предизвиква недоволството не само на лейбъристките и либералните, но и на консервативните депутати.

Чембърлейн бързо сменя курса. Спасявайки кабинета от опасността да бъде пометен, министър-председателят внезапно става друг човек: след два дни на среща с избиратели в Бирмингам обвинява Хитлер, че е нарушил подписаните от него в Мюнхен споразумения и го предупреждава: ако Германия възнамерява със сила да установи господството си в света, Англия решително ще й противодейства. На пръв поглед с политиката на «миротворство» е свършено.

Освен натиска на общественото мнение съществуват и други обстоятелства, с които Чембърлейн не може да не се съобразява. Приблизително от края на 1938 г. в данните на разузнаването изведнъж се появява тревожна нота. Ако преди това господствува убеждението, че германската агресия ще се развива в източно направление, то сега не е изключена и алтернатива. Изглежда, повод за тези опасения става обстоятелството, че, подготвяйки нахлуването в Чехословакия, Хитлер дава указание да се осъществят отвличащи предвижвания на войските близо до границата с Холандия.

Нахлуването на хитлеристките войски в Белгия и Холандия би дало възможност за нападение срещу Франция, като се заобиколи «линията Мажино»; освен това нацистките въздушни сили биха получили база на крайбрежието на Северно море за нападения срещу Англия. Кабинетът решава, че ако райхът нападне Холандия, Англия ще започне да действува.

Според английските оценки след 15 март опасността от удар на Германия срещу Запада още повече нараства.

Разтревожени от милитаристичните амбиции на фашисткия хищник, откъмнен от самите тях, британските управници решават за всеки случай да проведат отбранителни мероприятия в градовете. На снимката: лондонска улица през март 1939 г.

На 17 март румънският посланик В. Тиля посещава Форин Офис и съобщава, че райхът е предявил на Букурещ ултиматум, съдържащ тежки условия, след една седмица е сключено споразумение, което поставя румънската икономика в служба на нацистката военна машина. Няма ли да бъде използуван румънският нефт за зареждане на самолетите, които ще нанесат бомбен удар на Лондон? Паническото съобщение на посланика в Париж Ерик Фипс още повече засилва тревогата. В кратка записка той информира, че Хитлер възнамерява да започне война срещу Великобритания до юни или юли.

В следващите няколко седмици в Лондон са съсредоточени над 80 зенитни оръдия и 50 прожектора за защита от въздушни нападения.

Единственото реално средство да се предотврати опасността, заплашваща Англия от страна на фашисткия райх, би могло да стане съветското предложение за колективни мерки за обуздаване на агресора. Ненавистта към социализма обаче тласка торите към продължаване на авантюристичния курс. В същото време Хитлер демонстративно скъсва подписаното в Мюнхен споразумение и пренебрегва постоянните съвети на Лондон да действува чрез «мирна еволюция», като по такъв начин поставя западните си доброжелатели в извънредно трудно положение — възмущението на обществеността прави невъзможно по-нататъшното провеждане на политиката на «миротворство», във всеки случай в предишната й форма.

Рискувайки жизнените интереси на собствената си страна и обричайки европейските народи на ужасите на нова кървава касапница, британският кабинет продължава да разчита на провокирането на германо-съветски въоръжен конфликт. За целта следващият удар на наци-

стите трябва да бъде насочен не на Запад, а срещу Полша, което би извело хитлеристките армии до границите на СССР.

Същата цел преследва и новият «смел и оригинален» план на Чембърлейн. Налага се той да бъде осъществен бързо поради рязкото изостряне на германо-полските отношения. На 22 март хитлеристите окупират Мемел (Клайпеда). Няма ли в близките дни и Данциг да бъде постигнат от подобна участ? В края на март Бек поканва германския посланик във Варшава Молтке.

— Всеки опит на правителството на райха да промени съществуващото статукво* на Данциг ще се разглежда като агресия срещу Полша — заявява той.

В условията, когато полското правителство упорито се отказва от съветската помощ, подобно изявление на Бек е само блъф, целящ да скрие неговата обърканост.

И когато на 30 март английският посланик внезапно съобщава, че Великобритания предлага на Полша «гаранции», Бек незабавно се съгласява.

На другия ден, 31 март, Чембърлейн заявява в парламента:

«... В случай на каквато и да било акция, която явно заплашва независимостта на Полша и на която полското правителство съответно сметне за необходимо да окаже противодействие със своите национални въоръжени сили, правителството на негово величество се смята задължено незабавно да окаже на полското правителство пълна подкрепа според силите си».

Министър-председателят добавя, че и Франция заема същата позиция. Английските гаранции за Полша са преподнесени от буржоазния печат като сензация. Чембърлейн е издал на Полша чиста полица! Великобритания всеки момент може да се окаже въвлечена във война с Германия, при това този въпрос ще се решава не от Лондон, а от Варшава!

В действителност предоставянето на «гаранции» на Полша е дипломатическа маневра, рядка по своя цинизъм и коварство. Англия не възнамерява да оказва

* Статукво (лат. status quo) — положение, съществуващо в дадения момент.

помощ на Полша. Но фалшивите «гаранции» отклоняват непосредствената опасност от Лондон: като противопоставят открито Полша на фашисткия райх, те неминуемо я превръщат в следващата жертва на агресията.

Именно в това се състои замисълът на Чембърлейн.

Инициативата на Съветския съюз

На 17 април 1939 г. вечерта народният комисар на външните работи на СССР Литвинов поканва на разговор посланика на Великобритания в Москва Сидс.

Още от първите думи на наркома Сидс разбира важния и срочен характер на предложението на съветското правителство: СССР, Англия и Франция да сключат помежду си пакт за взаимна помощ; да се задължат да оказват всяческа, в това число и военна, помощ на източноевропейските държави, разположени между Балтийско и Черно море и граничещи със СССР, в случай на агресия срещу тях; да сключат военна конвенция, която точно да определя размерите и формата на военна помощ, оказвана от всеки участник в пакта при изпълнението на горепосочените условия.

На другия ден съветското предложение е съобщено на френското правителство.

По онова време международната обстановка придобива още по-заплашителен характер. На 7 април фашистка Италия разбойнически нахлува в Албания и я окупира. В отговор на това на 13 април Англия и Франция заявяват, че дават «гаранции» на Гърция и Румъния. На 14 април Рузвелт изпраща послание до Хитлер и Мусолини. Той пита съгласни ли са те да дадат уверения, че в продължение на 10 или още по-добре на 25 години техните въоръжени сили няма да извършат нападения срещу територията или владенията на изброените 31 държави? (Посочени са по-голяма част от европейските, а така също редица страни от Близкия и Средния изток).

Очевидно е обаче, че тези мерки са абсолютно недостатъчни, за да предотвратят разпалването на голяма война от фашистките агресори. Широката общественост в Англия, Франция и другите западноевропейски страни и особено демократичните кръгове все по-настойчиво искат от своите правителства да обединят усилията си със Съветския съюз, за да предотвратят международния бандитизъм, новите агресивни актове. За по-твърд курс настояват и много буржоазни дейци в Англия и Франция, които се страхуват от прекомерното засилване на Германия и Италия като империалистически конкуренти. Политическият курс на Лондон, който продължава да флиртува с Италия и да избягва сътрудничеството със СССР, предизвиква рязка критика в парламента и печата.

Всичко това подтиква Чемберлейн да предприеме стъпки, които биха създали видимост на сътрудничество със Съветския съюз в интерес на укрепването на мира и биха успокоили онези, които критикуват правителството. Същевременно тактиката на Форин Офис цели да въвлече СССР в играта, да усложни неговите отношения с фашисткия райх, като при това не обвързва Англия с никакви задължения за помощ, ако в резултат СССР се окаже въвлечен във въоръжен конфликт с Германия.

На 15 април Сидс връчва на народния комисар на външните работи Литвинов английското предложение. СССР трябва да направи едностранна декларация, че «в случай на агресивен акт против който и да било европейски съсед на Съветския съюз, който би оказал съпротива, ще може да се разчита на помощта на съветското правителство, ако тя бъде желателна, и тази помощ ще бъде оказана по начин, който бъде сметнат за най-удобен».

Колко просто е всичко! В случай на агресия на нацистите против която и да било държава в Централна или Югоизточна Европа, а именно такава е реалната заплаха, Съветският съюз по сигнал от Лондон трябва незабавно да встъпи във война против Германия, което е заветната мечта на «миротворците». При това западните държави не поемат никакви задължения да окажат помощ на Съветския съюз и биха могли, прикривайки с ръка очите си от слънцето, да наблюдават «от балкона» кръвопролитната схватка в центъра на Европа. В английското предложение, към което се присъединява и Франция, липсва главното: взаимният характер на задълженията на трите държави за съвместни действия срещу общия враг, което е единственото средство за обуздаване на агресора. По такъв начин демаршът на Форин Офис не само не служи за укрепване на мира, но има и провокационен характер.

Съветското правителство трябва да оцени английската инициатива както с оглед на опита от съветско-английските отношения в предишните години, така и вземайки под внимание по-широката информация, постъпваща в Москва. Точно в този ден са получени две тревожни съобщения от Зорге. Те съществено допълват картината на изключително опасната ситуация, в която се оказва СССР.

«Главната цел на Германия — съобщава разузнавачът — е да получи такава политическа и военна сила, че Англия да бъде принудена без война да признае исканията на Германия за хегемония в Централна Европа и нейните колониални претенции.

Само на такава основа Германия ще бъде готова да сключи продължителен мир с Англия, като се отрече дори от Италия, и да започне война със СССР.

В най-близко време... се очаква най-опасно развитие на събитията в Европа, тъй като Германия и Италия трябва да побързат да получат надмощие над Англия, защото знаят, че след две години ще бъде прекалено късно поради това, че Англия притежава големи резерви».

Към опасността от Запад се прибавя опасността от Изток.

«... В случай, че Германия и Италия започнат война със СССР — се казва в друго съобщение на Зорге, — Япония ще се присъедини към тях всеки момент, без да поставя никакви условия».

Единствената възможност да се гарантира мирът в Европа и сигурността на съветските граници в онези исторически условия е да се обединят усилията на СССР, Англия и Франция. Била ли е реална тази перспектива? Предишните опити да се установи такова сътрудничество с кабинетите на Чемберлейн и Даладие се оказват необнадеждаващи. Ала освен политически слепи министри

съществуват и многомилионни маси в Англия, Франция и други страни, кръвно заинтересовани, както и народът на съветската страна, от обуздаване на агресорите и предотвратяване на войната. Техните общи интереси са сигурна основа за сключване на ефикасен англо-френско-съветски пакт. Постигането на тази цел зависи от активността на онези сили на Запад, които стоят на позициите на укрепването на мира, от тяхната способност да преодолеят съпротивата на най-реакционните елементи, окопали се в правителствените кабинети и военните ведомства.

Ръководейки се от тези съображения, съветското правителство предлага да се създаде траен военен съюз между СССР, Англия и Франция. Ако трите посочени държави, сключвайки пакт за взаимна помощ, същевременно биха гарантирали съвместно сигурността на малките европейски държави, фашистката агресия не би била възможна. На свой ред установяването на траен мир в Европа би могло да окаже стабилизиращо влияние върху цялата международна обстановка.

Както е известно, през годините на Втората световна война западните държави разбират жизнената необходимост да обединят усилията си със СССР и образуват антихитлеристка коалиция. Съветското предложение, отправено до Англия и Франция през пролетта на 1939 г., цели да създаде здрава основа за такава коалиция още преди фашистка Германия да разпали голяма война. И ако в тези условия агресорите бяха рискували да започнат нови авантюри, би могло да бъдат обуздани без огромните жертви и страдания, които причини на народите Втората световна война.

По такъв начин през пролетта на 1939 г., въпреки че агресорите са причинили вече немалко беди, възползувайки се от политиката на «миротворство», новата световна война още не е неизбежна. Съществуването на Съветския съюз, неговата последователна политика, насочена към укрепване на мира, създават възможност да се спаси мирът. И Съветският съюз прави всичко, което зависи от него. Но той не би могъл да предотврати войната сам. Съдбата на мира вече зависи от позицията на Англия, Франция и стоящите зад гърба им САЩ.

4 ПОСЛЕДНИТЕ МЕСЕЦИ НА МИРА

Стоманените окови на «Стоманения пакт»

Новият германски линеен кораб «Тирпиц», готов за пускане на вода, е поставен на стапелите в корабостроителницата на Вилхелмсхафен. Наоколо се е събрала многолюдна тълпа зрители, дошли да присъствуват на церемонията и да чуят речта на Хитлер. Корабът, леко наклонен напред, сякаш се е устремил към бъдещето, омагьосва с огромните си размери и с броя на оръдийните кули. Страшният му вид е нагледен израз на ненаситния стремеж на райха да господствува и заповядва. Откровената заплаха, която лъха от това чудо на военната техника в средата на XX век, има конкретен адрес: Англия. Пускането на линейния кораб на вода на 1 април 1939 г. и речта на Хитлер са отговор на предоставените преди това от английското правителство «гаранции» за Полша.

Какво право има Англия да се намесва във въпросите, засягащи жизнените права на Германия? Третият райх, заплашително предупреждава в речта си Хитлер, не възнамерява безкрайно да търпи заплахите и политиката на «обкръжаване». Наглите мъдрувания за правото на райха на «жизнено пространство» в Източна Европа се придружават от демагогски изявления, които явно целят да използуват антисъветските настроения на най-влиятелните реакционни кръгове на Запад.

Що се отнася до истинските намерения на Хитлер, за тях свидетелствува представената на Нюрнбергския процес «Директива за единната подготовка на въоръжените сили за война през 1939—1940 г.», утвърдена от него на 11 април 1939 г. В основата ѝ е залегнал «Белият план» — планът за агресия срещу Полша. Хитлеристите разглеждат ликвидирането на Полша като стъпало към следва-

щия етап от борбата за световно господство — война против Франция и Англия. Директивата нарежда подготовката да се планира по такъв начин, че операцията да може да бъде осъществена всеки момент, като се започне от 1 септември 1939 г. Така е определена датата, станала начало на една от най-големите трагедии в историята на човечеството.

Още по-нагло отговарят фашистките диктатори на обръщението на Рузвелт. След като получава посланието, Мусолини първо заявява, че не възнамерява да го чете; по-късно, когато се запознава с текста, казва на Чиано: «Резултат от прогресиращ паралич».

Отговорът на Хитлер е неговата реч в райхстага на 28 април. Тя широко се излъчва по радиото. Американците, седнали край радиоприемниците, могат да послушат умело избраните саркастични забележки на «фюрера», с който се подиграва на Рузвелт под истеричния смях на целия нацистки райхстаг. Използувайки като предлог предоставянето на «гаранции» от Англия на Полша, той обявява за скъсването на англо-германското морско споразумение от 18 юни 1935 г., което установява съотношението между размерите на флотовете на двете страни, а така също на германо-полското споразумение за мирно разрешаване на споровете от 26 януари 1934 г. Военнополитическата криза, възникнала в недрата на империализма, все повече се изостря. Работите явно отиват към нова световна война.

След една седмица, на 4 май, Чиано заминава за Милано, за да се срещне с Рибентроп. Разменят мнения за сключването на военен съюз между двете страни. Става дума за италиано-германски договор, тъй като въпросът за участието на Япония в тристранния пакт продължава да бъде открит. Планирайки да нападне Полша, Хитлер бърза да обвърже Италия с райха. Мусолини, който разбира пълната нереалност на разиграната от него буфонада по повод намерението на Италия «самостоятелно» да се справи с Франция, иска да си осигури подкрепата на по-силния северен съсед. Освен това реч на Хитлер на 28 април и скъсването на англо-германското споразумение го успокояват, що се отнася до опасността от сближаване между Германия и Англия.

По време на преговорите Чиано отбелязва, че Италия ще бъде в състояние да встъпи във война не по-рано от 1943 г. Рибентроп премълчава, че е подписана директива за подготовката на нападение срещу Полша и заявява, че Германия също се нуждае от четири или петгодишен мирен период...

Договорът е подписан официално в Берлин на 22 май 1939 г. Това е откровен разбойнически съюз между два империалистически хищника. В него става дума не за взаимна отбрана, а за съвместно участие във войната, ако една от страните се окаже въвлечена в конфликт. Всеки от агресорите може да си избере повода за такова «въвличане» според вкуса.

Склонният към риторика Мусолини предлага договорът да се нарече «Кръвен пакт». Спират се на «по-спокойното» наименование «Стоманен пакт». По същество този пакт наистина приковава Италия със стоманени окови към райха и я превръща в покорен васал.

Текстът на пакта е съставен от хитлеристите. «Никога не съм виждал подобен договор — записва Чиано в дневника си, след като се запознава с германския проект.— Това е истински динамит!»

Престъпната политика на «миротворство», провеждана от западните държави с цел да насочат агресорите против СССР, съдействува за бързото разрастване на военнополитическата криза през лятото на 1939 г. Използувайки обстановката, възникнала на световната арена, фашистките Германия и Италия, а така също милитаристична Япония ускоряват подготовката за нови разбойнически актове.

Лондонските «миротворци»

През лятото на 1939 г. след бурните пролетни събития в Западна Европа настъпва привидно затишие. Но френският посланик в Берлин Роберт Кулондър, който реалистично оценява обстановката, съобщава в Париж, че въ-

преки външното спокойствие, в германското Министерство на външните работи кипи напрегнат труд. В донесенията си опитният дипломат Кулондър изказва мисълта, че Хитлер смята въпроса за Данциг за «недостатъчно назрял» и изчаква резултатите от англо-френско-съветските преговори. На 1 юни 1939 г. като потвърждение на изказваните от него възгледи посланикът изпраща на министъра на външните работи на Франция Боне разузнавателна информация, получена от «заслужващ доверие източник».

«Фюрерът попитал какво е мнението на генерал Кейтел, началника на неговия генерален щаб, и на Браухич, главнокомандуващия сухопътните сили, може ли Германия да разчита на успех, ако в съществуващата обстановка възникне всеобщ конфликт. Двамата отговорили, че изходът зависи от това дали Русия ще остане извън конфликта или не. В първия случай генерал Кейтел отговорил «да», а генерал Браухич (чисто мнение е по-авторитетно) казал «вероятно». И единият, и другият заявили, че ако Германия бъде принудена да се сражава с Русия, ще има малко шансове да спечели войната».

На Вилхелмщрасе* преобладава мнението, продължава Кулондър в същото донесение, че ако Полша не отстъпи, решението на Хитлер ще зависи от сключването на англо-съветски договор. Предполага се, че той ще рискува да разпали война, ако не му се наложи да води военни действия против Русия и обратно, ако знае, че му предстои да се сблъска с тази държава, по-скоро ще отстъпи, отколкото да обрече на гибел своята страна, своята партия и самия себе си.

Обстоятелството, че сключването на ефикасен договор за взаимна помощ между западните държави и СССР е единственото реално средство да се избегне възникването на световен пожар, е очевидно не само за военните специалисти и дипломатите, но и за широките слоеве на обществеността, за всеки здравомислещ човек. С оглед на това британският министър-председател в отговор на

* Условно наименование на Министерството на външните работи на Германия (по името на улицата, на която се е намирало в периода).

запитванията в парламента редовно съобщава с успокоителен тон за «прогреса» в преговорите. В онези дни малцина знаят, каква опасна игра води английската дипломация, колко вероломство и авантюризъм има в нея.

Каква е причината за това? Може би по волята на съдбата в кабинета на Чембърлейн са се събрали герои от Шекспировите пиеси, обзети от престъпни страсти? Нищо подобно! В бита английските държавни мъже като правило са добропорядъчни хора, водят размерен живот, строго спазват приличията и от детинство умеят да боравят с приборите за хранене така, че, не дай боже, да изцапат покривката. Но те защищават или по-скоро се опитват да спасят интересите на Британската империя в такива исторически минути, когато изключително дълбоката криза в капиталистическия свят буквално ги хваща за гърлото, и това ги прави престъпници. Престъпници, защото, за да запазят империята, основана върху потисничеството на стотици милиони хора, те решават да стоварят върху народите, в това число и върху английския, смъртоносната лавина на войната. Дълго преди да започнат да стрелят оръдията, те грижливо прокарват руслото на войната — в посока към СССР, разчитайки, че в крайна сметка, след като погълне живота на десетки милиони души и унищожи несметни материални и културни ценности, тя ще доведе до унищожаването на Съветския съюз и съответно ще укрепи позициите на британския империализъм.

Да се обърнем към фактите. Лондон, 24 май 1939 г. Току-що са утихнали парламентарните дебати, по време на които правителството е било принудено според израза на Чърчил «да проумее някои неприятни истини» — не само широката общественост, но и значителна част от влиятелните буржоазни кръгове са за сключване на договор със Съветския съюз. Преди два дни е пристигнало съобщение за сключването на «Стоманения пакт». Опасността от война вече наднича в прозорците на резиденцията на министър-председателя на Даунингстрийт. Тук в 11 часа започва заседание на министерския кабинет.

За какво говорят министрите? Отговор дават протоколите от заседанията на английското правителство. На дневен ред стоят следните въпроси: «Русия», «Англо-

германските отношения», «Данциг», въпросът за засилването на войските в Египет. Съдейки по протокола, в центъра на вниманието е проблемът за договора със СССР.

При изучаването на документите смайва «тоналността» на дискусията. Ще мине само една година и в края на май 1940 г. разбитите английски експедиционни части, притиснати към Ламанша от танковете на Гудериан в района на Дюнкерк, ще захвърлят цялата си военна техника и ще бъдат евакуирани по море в Англия... През 1939 г. не е трябвало да бъдеш ясновидец, за да разбереш, че договорът със СССР е нужен преди всичко на самата Англия.

Но при обсъждането на този въпрос министрите се ръководят от съвсем други съображения. Вътрешно те са настроени да скъсат преговорите с Москва, ала претегляйки всички «за» и «против», все пак стигат до извода, че в създалата се обстановка това е нежелателно.

Принуден да формулира съгласието си да се подпише пакт със СССР, кабинетът при това смята, че трябва да претворява в живота и «позитивната» страна в политиката — постигането на споразумение с Германия. (Значи сключването на пакт със СССР е «негативна» страна?).

«Когато укрепим позициите си посредством споразумение с русите — отбелязва един от членовете на кабинета, — ще трябва да предприемем инициатива да се възобнови търсенето на «миротворство». Министър-председателят се солидаризира с даденото гледище, но посочва, че не бива да се бърза. «Трябва не само ние да бъдем силни, но и другите да осъзнаят този факт. Освен това общественото мнение в страната още не е готово за подобна стъпка в тази област».

И така, оказва се, че позорното «миротворство», от което Чембърлейн се отказва публично, като забранява на своите министри дори да употребяват тази дума, не е умряло! Оказва се, че «революцията» в английската външна политика, тоест повратът от «миротворство» към борба против агресията, «революцията», на която редица солидни английски историци са посветили цели фолианти, в действителност не е съществувала! Тя е празна

измислица, целяща само да реабилитира британския министър-председател! А «миротворството», цинично и коварно, е живо и изчаква момента за подходяща маневра. В новите, много сложни условия, страхувайки се да не се издаде с някое невнимателно движение, то е още по-искусно отпреди, прикрива се с маската на мира.

Тъй като политиката на «гаранции» не успява да направи впечатление на агресора, западните държави започват преговори със Съветския съюз и дори изразяват съгласието си да подпишат пакт за взаимна помощ. Това е само тактически ход, целящ да се получи лост, за да се окаже натиск върху Хитлер и да се накара той да сключи споразумение с тях.

Какво би станало в такъв случай с пакта, към чието подписване се стреми СССР? Да надникнем в дневника на постоянния заместник на английския министър на външните работи сър Александър Кадогън през онези дни. Министър-председателят, отбелязва той на 23 май, тоест в навечерието на описваното заседание на кабинета, «говори с мен относно «чадъра на лигата» за нашето споразумение с Русия и аз му обещах да нахвърля нещо за него».

И Кадогън «нахвърля». Английският проектодоговор е пълен с препратки към член XVI на Устава на Лигата на нациите *. Смисълът на безобидния «чадър» е разкрит в отговора на Чембърлейн на въпроса на един от членовете на кабинета за предполагаемия срок на действие на договора със Съветския съюз.

«Министър-председателят посочи — се казва в протокола, — че едно от съображенията в полза на установяването на връзка между споразумението с Русия и член XVI на Устава се състои в това, че при възникването на определени обстоятелства този член може да бъде прекратен. Това внася в договора елемент на временен характер, без специално да се посочва срокът на неговото действие. Той изтъква известно нежелание да определя точния срок на действие».

* Този член предвижда санкции срещу онзи участник в Лигата на нациите, който прибегне до война «противно на задълженията», посочени в другите точки на Устава.

Давайки съгласието си за подписването на пакт със Съветския съюз, правителството на Великобритания предварително подготвя предателство. Коварният замисъл се състои в това, като се използува споразумението със СССР за натиск върху Хитлер и се подготви сделка с него, неочаквано «да се отмени» договора и да се остави СССР сам срещу агресора.

Англия и Франция си търсят «ратай»

Едва ли може да се намери човек, който да е надминал британския министър-председател през периода на Втората световна война Уинстън Чърчил в ненавистта му към комунизма. Именно той, както е известно, наскоро след раждането на Съветска Русия призовава «да се задуши детето в люлката». И завършва политическата си кариера на същата нота — с печално знаменитата си реч във Фултън *.

Но омразата към комунизма не попречва на Чърчил през 1939 г. да види реалността на огромната опасност, която представлява за самата Англия политиката на кабинета на Чембърлейн. Знаейки добре настроенията на Даунингстрийт, знаейки за все новите и нови уловки на Халифакс с цел да натрапи на Съветския съюз едностранни задължения, за да «държи Русия в играта», Чърчил решава да се изкаже в парламента. Неговата реч на 19 май става сензация.

«Никак не мога да разбера — заявява той — какви са възраженията против сключването на споразумение с Русия... против неговото сключване в широката и проста форма, предложена от руското съветско правителство?

* През март 1946 г. У. Чърчил произнесе във Фултън (САЩ) реч, в която по същество най-пълно е изложена концепцията на «студената война».

Предложенията, направени от руското правителство, безспорно имат предвид тройствен съюз между Англия, Франция и Русия... Единствената цел на съюза е да окаже съпротива на по-нататъшните агресивни актове и да защити жертвите на агресията. Не виждам какво предосъдително има в това?... Ясно е, че Русия няма да се съгласи да сключи споразумение, ако не се отнасят към нея като към равна и освен това ако не бъде уверена, че методите, използувани от съюзниците... могат да доведат до успех... Нашето правителство трябва да разбере, че нито една от тези източноевропейски държави няма да може да издържи, да речем, една година война, ако зад нея не стои солидната и здрава подкрепа на приятелска Русия в съчетание със съюза на западните държави. По същество аз съм съгласен с Лойд Джордж, че ако ни е нужен надежден Източен фронт, било то Източен фронт на мира или на войната, такъв фронт може да бъде създаден само с подкрепата на приятелска Русия, разположена зад всички тези страни...

Това е справедливо предложение и според мен — по-изгодно от условията, които иска да постигне нашето правителство. Това предложение е по-просто, по-пряко и по-действено. Не бива да допуснем то да бъде отложено настрана, да не доведе доникъде. Аз моля правителството на негово величество да проумее някои от тези неприятни истини. Без действен Източен фронт е невъзможно удовлетворително да се защитят нашите интереси на Запад, а без Русия е невъзможен действен Източен фронт».

Чембърлейн обаче се оказва неспособен да възприеме тези «неприятни истини». Както свидетелствува Кадогън, мисълта за съюз със СССР предизвиква в него отвращение.

На 2 юни съветското правителство предава на Англия и Франция свой проектодоговор, основан върху принципа за равенство между страните и взаимни задължения. В него се предлага съвместните гаранции на трите държави да се разпространят върху Белгия, Гърция, Турция, Румъния, Полша, Латвия, Естония и Финландия. Предвижда се, че в случай на необходимост механизмът за взаимна помощ ще бъде въведен в действие незабавно, независимо от това каква ще бъде процедурата на разглеждане на

въпросите в Лигата на нациите. Договорът трябва да влезе в сила заедно с военната конвенция за формите и размерите на военната помощ, оказвана от участниците в пакта.

Съветският проект става обект на нови пререкания от страна на западните държави. Позовавайки се на това, че английското правителство вече е направило «редица отстъпки», Халифакс препоръчва да се спазва практиката на комерческите сделки и настоява съветската страна «на свой ред» да се откаже от редица важни положения. Сред тях са въпросите за гаранции за прибалтийските страни и за едновременно подписване на военна конвенция, от което се отклоняват Англия и Франция. Приемането на английските «поправки» лишава пакта от практическа ценност за Съветския съюз.

За да се ускорят преговорите, съветското правителство предлага да бъде изпратен в Москва някой от ръководните английски политически дейци, например Халифакс. Нали и той, и Чембърлейн са били на преговори в Германия. Лондон обаче се ограничава с участието на второстепенния чиновник от Форин Офис Стренг.

Нежеланието на западните държави да сключат ефикасен и честен договор със СССР е очевидно. Въпросът има жизнено важно значение както за Съветския съюз, така и за народите на Англия и Франция, които не подозират истинското положение на нещата и причините за това протакане на преговорите. В тези условия съветското правителство прибягва до последното средство за въздействие върху позицията на английското и френското правителство.

На 29 юни 1939 г. в съветския вестник «Правда» е публикувана статия на члена на Политбюро на ЦК на ВКП(б) Андрей Жданов, в която авторът обръща внимание на тактиката на протакане на преговорите, прилагана от англо-френската дипломация. Наистина, от 75-те дни, през които се провежда размяната на мнения, 16 заема подготовката на съветското правителство за отговорите, а останалите 59 дни минават в бавене и отлагане от страна на западните държави. По много въпроси, които при добра воля и искрени намерения от страна на Англия и Франция лесно биха могли да бъдат решени, техните правителства създават изкуствени трудности.

«Всичко това показва — заключава А. Жданов, — че англичаните и французите искат не такъв договор със СССР, който да се базира върху принципа на равенството и взаимността, макар ежедневно да се кълнат, че те също са за «равенство», а такъв договор, в който СССР да играе ролята на ратай, поел върху плещите си цялата тежест на задълженията... Струва ми се, че англичаните и французите искат не истински договор, приемлив за СССР, а само *разговори* за договор, за да може, спекулирайки с мнимата неотстъпчивост на СССР пред общественото мнение на своите страни, да си облекчат пътя към сделка с агресорите».

Публикуването на тази статия е решителна стъпка, продиктувана от високото чувство за отговорност на Съветския съюз за съдбата на мира. В нея всички са наречени със собствените им имена — и провокаторите на война, стремящи се да сключат сделка с агресорите, и агресорите. Разкривайки пред народите този заговор срещу мира, Съветският съюз поема върху себе си огъня и на едните, и на другите.

Характерът и мащабите на предприетата от него акция за сетен път потвърждават пълната несъстоятелност на измислиците, че СССР в онзи период планирал да сключи договор с Германия. Тя явно е в разрез с подобни планове, ако те наистина бяха съществували.

Едва много по-късно от описваните събития става известна секретната инструкция, връчена на английския дипломат Стренг преди отпътуването му в Москва за «ускоряване» на преговорите.

«Що се отнася до формулировките, проектодоговорът — се казва в инструкцията — трябва да бъде колкото може по-кратък и прост... Има се предвид, че в резултат от това в текста могат да останат вратички и занапред е възможно да възникнат различия в тълкуването на договора...»

Рядък по своя цинизъм пример за откровено мошеническо поръчение, възложено на дипломат! Документът изцяло и неопровержимо разобличава истинските цели,

които преследва английското правителство в преговорите си със СССР за пакта.

Чембърлейн предлага на Хитлер... Русия

На 22 юли 1939 г. в Лондон опозиционните вестници под едри заглавия съобщават сензационен, невероятен факт: един от членовете на кабинета е предприел нов опит за «миротворство», като е предложил на фашисткия райх грандиозен заем до един милиард фунта!

Съобщенията са изпъстрени с възклицателни знаци. Заем за Хитлер, който току-що е окупирал Австрия, хвърлил е в лицето на Чембърлейн своите тържествени обещания, дадени в Мюнхен, безцеремонно е ликвидирал Чехословакия и сега открито заплашва да нахлуе в Полша!

Сензационната новина мигновено обикаля целия свят. Посипват се въпроси и възмутени изказвания. След два дни — нов шок: министърът на търговията Робърт Хадсън в интервю пред кореспондент на «Дейли експрес» признава, че той е подготвял предоставянето на заем на Германия.

По какъв начин този изключително «деликатен» въпрос става предмет на остра дискусия в печата? Според редица западни изследователи информацията изтича случайно, от телефонен разговор на Хадсън, чут (или подслушан?) от испанския посланик в Лондон. Последният поверително съобщава новината на френското посолство. Страхувайки се, че в сделката с Хитлер английският съюзник без да се замисли може да продаде интересите на Франция, Ке д'Орсе подхвърля получените сведения на английските вестници.

Дипломацията на страните от фашисткия блок не пропуска случая да постави кабинета на Чембърлейн в най-глупаво положение, като с «негодувание отхвърля» английските предложения. Коментирайки подробно информацията, в която предоставянето на заем на Германия се свързва с нейното разоръжаване под международен контрол, нацисткият печат оценява предложенията на Хадсън като «фантастични», доказващи, че британското правителство е «загубило чувството си за реалност». Същевременно се изказва възмущение от «безсрамната и нахална» форма на «проекта» — като че ли Англия диктува условията на «победен враг».

Шумотевицата, предизвикана от разобличаването на Хадсън, обаче изиграва ролята на димна завеса, скрила от вниманието на обществеността истинското съдържание на състоялите се тогава секретни преговори. Малко може да се научи за тях и от публикуваните в Англия дипломатически документи. За да се върне историята на верния път по този въпрос, помага едно обстоятелство, което организаторите на задкулисни сделки не вземат под внимание. Спасявайки европейските народи от кафявата чума, Червената армия навлиза в територията на фашисткия райх. В Гредицберг, в имението на Хърбърт фон Диркссн, германски посланик в Лондон през 1938—1939 г., е открит архив: предимно фамилни документи и делови книжа на помешчика-земевладелец, който най-грижливо пресмята своите разходи и приходи. Но част от архива е необикновено интересна. Диркссн имал една малка слабост — твърде високо мнение за собствената си персона. Стремежът да разкаже на потомците за своите деяния го подтикнал да наруши първата заповед на дипломата — да не държи служебни документи вкъщи. Той старателно е събрал машинописните копия на телеграмите и донесенията, които е изпращал от Лондон, копията на разшифрованите телеграми на германското Министерство на външните работи, информационни материали, получени от чиновници или сътрудници на ръководеното от него посолство, лични писма на дипломати.

Изучаването на архива на Диркссн помага да се установи, че сензационното признание на Хадсън, вдигнало толкова шум, в действителност е тънко пресметнат ход. Целта му е да скрие истинските мащаби и характера на тайните преговори, в които от английска страна участвуват най-близкият помощник на министър-председателя

Хораций Вилсън, Хадсън и редица други лица, а от германска — Дирксен, а така също крупният финансист, икономическият съветник на Гьоринг по «четиригодишния план»* Волтат. Последният има широки връзки сред деловите кръгове на Лондон и според собственото му признание — постоянен свободен достъп до Вилсън, с когото години наред поддържа «почти приятелски отношения».

Документите показват, че в описвания момент нервите на Чембърлейн не издържат. Без да дочакат «обнадеждаващ знак» от Хитлер, той и неговите съмишленици сами предлагат да се сключи споразумение. При това те най-много се страхуват от собствения си народ. За привържениците на тези планове, пише Дирксен до Берлин на 24 юли 1939 г., най-мъчноразрешим е въпросът как да се пристъпи към тези преговори. Общественото мнение в толкова възбудено, че публикуването на съобщение за подобни планове да се проведат преговори с Германия незабавно би предизвикало смъртоносен огън. Затова, както пише той, лицата, заети с разработването на програмата за преговорите, разбират, че подготвителните стъпки трябва да бъдат най-секретни.

Преговорите започват «по английска инициатива», подчертава Дирксен. Възползувайки се от пристигането на Волтат на китобойна конференция в Лондон, Хораций Вилсън, дясната ръка на Чембърлейн, вече не се ограничава с намеци или дипломатически сондаж. «Сър Хораций — пише Дирксен — подготви документ, в който беше изложена детайлно разработена широка програма... сър Хораций Вилсън даде абсолютно ясно да разберем, че Чембърлейн одобрява тази програма; Вилсън предложи на Волтат незабавно да поговори с Чембърлейн, за да получи от него потвърждение на казаното от Вилсън».

От посоченото следва, че тези тайни преговори се провеждат не на някоя глуха уличка, а на Даунингстрийт,

* Във връзка с искането на монополите през август 1936 г. е формулирана така наречената «паметна записка» на Хитлер за «четиригодишния план». Целта на плана се определя по следния начин: в продължение на 4 години вермахтът и германската икономика трябва да бъдат подготвени за война.

в резиденцията на британския министър-председател, където до кабинета на шефа се намира и работният кабинет на Вилсън. Значи в описваните минути Чембърлейн е бил съвсем наблизо и напрегнато е очаквал ще се появи ли Волтат. Той обаче се отказва от срещата.

Р. Хадсън с едри щрихи обрисува пред Волтат същността на английската програма. Той заявява без заобикалки, че «в света съществуват още три големи области, в които Германия и Англия биха могли да намерят широки възможности за прилагане на силите си, а именно: Британската империя, Китай и Русия. Със собствени сили Англия не може в достатъчна степен да обслужи своята империя и в тази сфера би било възможно по-широко привличане на Германия. По същия начин Япония не може да задоволи в икономическо отношение целия Китай, в Русия положението е аналогично».

Как да се разбират думите, че положението в Русия е «аналогично»? Документът дава един отговор — Русия е предлагана на Германия като сфера «за прилагане на силите».

Програмата не се ограничава с това. Тя може да се нарече връх на цинизма и вероломството в историята на английската дипломация (а това не е малко!): заради сделката правителството на Чембърлейн изразява готовност да предаде съюзниците си, да се откаже от всички свои задължения; английската страна разглежда ликвидирането на политиката на «обкръжаване» като «подразбиращо се от само себе си следствие от споразумението с Германия». Това би означавало прекратяване на преговорите със СССР, анулиране на гаранциите, дадени на Полша и Румъния. Ето защо в лондонския проектодоговор със СССР е включен «чадърът на Лигата на нациите», ето защо английското правителство, след като официално обявява, че сключва договор с Полша, през цялото лято отлага неговото ратифициране!

— Съгласно ли е британското правителство да бъдат включени в дневния ред и други въпроси, освен посочените от германската страна? — пита Волтат.

— Фюрерът трябва само да вземе чист лист хартия — отговаря Вилсън — и да изброи тези въпроси. Английското правителство би било готово да ги обсъди.

В заключение на разговора Волтат обещава след завръщането си в Германия да изясни смята ли Хитлер момента за подходящ, за да се пристъпи към такова обсъждане.

«...Постигането на споразумение с Германия — завършва донесението си Диркссн — все още е най-важната и желана цел за Англия».

Как се изхитрява английската дипломация да съчетава преговорите в Москва с подобен курс?

Що се отнася до преговорите със СССР за пакт за взаимна помощ, западните държави след дълги спорове се съгласяват с гаранциите за прибалтийските страни, но отбелязват, че това задължение не е валидно в случай на «косвена» агресия. Позицията им явно противоречи на логиката. Хитлеристите завземат именно чрез «косвена» агресия през март 1938 г. Австрия и през март 1939 г. — останалата след Мюнхен част от Чехословакия. Между другото «гаранциите», предоставени от Англия и Франция на Полша с оглед на този опит предвиждат възможността както за пряка, така и за косвена агресия. А когато се изправя въпросът за прибалтийските страни, където «косвената» агресия е най-вероятна, Лондон и Париж се възпротивяват.

Постоянното бавене и отлагане, двусмислените формулировки, съдържащи «вратички» и неотговарящи на елементарния принцип за равенство на страните — цялата тактика на англо-френската дипломация в преговорите със СССР не може да не направи най-огорчаващо впечатление в Москва. Във втората половина на юли Стренг изпраща в Лондон тревожен сигнал. В резултат на преговорите недоверието и подозрението на съветската страна относно истинските мотиви на Англия, пише той, не са се намалили, както не се е увеличило и уважението към западните държави. «Фактът, че ние издигахме една след друга трудност по въпросите, които им се струват несъществени, създаде впечатлението, че ние не се «стремим» сериозно към споразумение. Английският дипломат не може да напише по-открито, че диктуваната от Лондон тактика претърпява пълен провал.

Как оценява Стренг по-нататъшните перспективи на преговорите? Отново твърде показателно изказване.

«Според мен на етапа, до който стигнаха сега преговорите, пред нас има няколко алтернативи — пише той. — Ние можем да приемем съветското гледище, че политическото и военното споразумение са неразривни и да скъсаме преговорите във връзка с въпроса за определянето на косвената агресия. Или можем да приемем съветското определение за косвена агресия и да скъсаме по чл. 6 (въпроса за едновременното влизане в сила на политическата и военната част на договора — Авт.). Можем да не приемем нито едното, нито другото и да скъсаме и по двата въпроса. Или (а положението, изглежда, е такова) не можем да скъсаме под нито един от тези предлози; тогава можем да се върнем към идеята за споразумение, ограничено със случая на агресия срещу една от подписалите го страни, или можем да приемем съветския проект за чл. 6, да започнем веднага военни преговори и същевременно да продължим усилията да се договорим (тоест да се протакат преговорите — Авт.) по въпроса за определянето на косвената агресия. Склонен съм да мисля, че последният вариант би бил най-добрият курс за нас».

Какво богатство от варианти! Стренг буквално жонглира с тях. Но ако се вгледаш, ще откриеш, че сред тях липсва главният: сключването на ефикасен договор! Няма и помен от стремеж към това!

Как си представя Стренг провеждането на курса, който предлага? Читателят сигурно вече е уморен от цитирането на документа, но приведеният по-долу пасаж е изключително важен за правилното разбиране на последвалите събития. «Преговорите за военната част на споразумението ще бъдат много трудни — продължава Стренг — и военните преговори, изглежда, няма да бъдат доведени докрай, докато не бъде намерена възможност да се постигне договореност между СССР и Полша, че Съветският съюз ще получи право на минаване (на войските) поне през част от полската територия в случай на война, в която Полша ще се окаже въвлечена на наша страна (интересно уточнение! Значи Стренг не изключва възможността Полша да бъде въвлечена във война на страната на фашистка Германия, тоест против Съветския съюз!). Подобен резултат не може да бъде постигнат лесно и ние можем да се окажем месеци наред в състояние на прего-

вори с Москва, без да постигнем каквото и да било конкретно споразумение».

Според мнението на Стренг по-добре подобно положение, отколкото скъсване на преговорите. Скъсването «би подтикнало Германия да действува. То може да накара Съветския съюз да заеме позиция на изолация или да намери компромисно решение с Германия...»

Когато пожелае, Стренг излага мислите си достатъчно ясно. На 25 юли западните държави приемат съветското предложение да пристъпят към военни преговори. Военните мисии отпътуват от Лондон едва на 5 август.

Английското правителство не бърза. То чака отговор от Берлин.

Създаването на единен антисъветски фронт на империалистическите държави би означавало смъртна опасност за Съветския съюз.

Хитлер откровеничи

След един вираж над морето «Кондорът», личният самолет на фюрера, набира височина и поема курс на югозапад. Карл Буркхардт, върховен комисар на Лигата на нациите в Данциг, обгръща с поглед ширналата се долу панорама — островърхите катедрали, моста над Висла, товарните кораби край кейовете. Отгоре древният град, обвит в лека утринна мъгла, изглежда мирен и спокоен, зает с делничните си грижи. Ала Буркхардт знае по-добре от всеки друг, че в действителност това не е така.

Преди няколко дни там е избухнал инцидент, който веднага поставя Европа пред прага на война. През лятото на 1939 г. Данциг се превръща в най-болезнената, «невралгична» точка във взаимоотношенията между Германия и Полша. Възползувайки се от факта, че по-голяма част от населението е немско, хитлеристите завземат сената и фактически стават господари в «свободния град». На сградите се развяват нацистки флагове с пречупен кръст, отряди главорези с черна униформа патрулират по улиците. Денем и нощем с камиони без опознавателни знаци, а така също по море, под формата на мирни товари в града се внася оръжие.

На 4 август по указание от Берлин градските власти се опитват да отстранят от работа полските чиновници в няколко митнически постове на границата между територията на «свободния град» и Източна Прусия. Варшава отговаря с нота, адресирана до председателя на сената Грейзер. Позовавайки се на предоставеното му право на митнически контрол (Данциг се намира в митническа уния с Полша), полското правителство заявява, че е възложило на сътрудниците си да продължават да изпълняват своите задължения «с униформа и въоръжени». В нотата се предявява искането към 6 часа на другия ден сенатът да съобщи, че отменя дадените от него указания за отстраняване на полските митнически представители.

Сенатът разиграва «справедливо негодуване», като че ли е абсолютно непричастен към инцидента! С предявяването на ултиматум, твърдят хитлеристите, Варшава умишлено иска да изостри обстановката. Правителството на Данциг изразява «най-решителен протест». Във войната с ноти се включва германската дипломация. Пред полския пълномощник в Берлин С. Любомирски е изразено «крайно удивление» във връзка с действията на неговото правителство. Заплахите и ултиматумите към Данциг, получава предупреждение Любомирски, могат само да влошат германо-полските отношения и отговорността за това изцяло ще падне върху Варшава. Рязко се засилва антиполската кампания в нацисткия печат. Вестниците предупреждават: наближава часът, когато в дъмите на Берлин ясно ще се чува «звън на желязо».

Главатарят на данцигските фашисти Форстър, който току-що се е върнал от Германия след среща с Хитлер, на 10 август вечерта пред сборище на свои съобщници произнася реч, пълна със заплахи по адрес на Полша. Следващото «събрание», заявява той, ще се състои вече след присъединяването на Данциг към райха.

Същата вечер в квартирата на Буркхардт звъни телефонът.

— Фюрерът иска да ви види утре в 4 часа след обяд в Оберзалцберг — съобщава Форстър.

— Това е невъзможно! Как мога да стигна дотогава?

— Всичко е предвидено. Фюрерът ви предоставя своя личен самолет... Днес в полунощ летището ще бъде блокирано. Никой няма да научи за вашето заминаване...

Буркхардт е преизпълнен от гордост за огромното значение на поверената му мисия. През нощта той успява да съобщи в Лондон и Париж за поканата на Хитлер. Халифакс и Боне възлагат големи надежди на тази среща. Английският министър го моли «подробно» да поговори с фюрера. Буркхардт прекрасно разбира за какво става дума. За него не е тайна, че англо-френските «миротворци», които внимателно наблюдават развитието на германо-полската криза и очакват подходяща минута, планират да организират нов Мюнхен за сметка на Полша. Не означава ли поканването на комисаря на Лигата на нациите в Оберзалцберг, че е настъпил моментът за осъществяването на този замисъл? Буркхардт смята, че се е озовал в самия център на устремилия се към Европа циклон...

Високо над вилата «Бергхоф» върху отвесна скала малко преди войната е построена «чайна къщичка». Наричат я «Адлерхорст» — «Орлово гнездо». За да стигнеш до нея, трябва да се изкачиш с асансьор по вертикална шахта, изсечена в скалата, на височина над 100 метра. Там се намира ниско съоръжение, представляващо остъклена зала, заобиколена от колонада. За да не нарушава нищо очарованието на чаепитията, стръмните склонове и всички подстъпи са покрити с картечни гнезда. Именно там доставят Буркхардт. Готвейки се за срещата, Хитлер предварително се е самовъзбудил.

— Полша прибягва до заплахи относно Данциг! Вестниците пишат, че именно това е езикът, на който трябва да се разговаря с мен!.. Ако отново възникне и най-малък инцидент, ще ударя като мълния! Разбирате ли ме?

— Много добре, господин канцлер. Но това ще означава всеобща война!

— Нека! Ако ми е съдено да водя война, предпочитам това да стане сега, когато съм на петдесет години, а не когато бъда на шестдесет! Какво можете да предприеме-

те срещу мен? Да ударите от въздуха! («Истеричен смях» — е отбелязал Буркхардт в своя запис на разговора).

Изведнъж настъпва неочаквана промяна: Хитлер се успокоява и се изпълва с миролюбие.

— Постоянните разговори за война са глупост. За какво става дума всъщност? Само за това, че Германия се нуждае от зърно и дървен материал. За да получа зърно ми е нужна територия на изток, а за дървен материал — колония, само една колония. Всичко останало са глупости.

— Аз не се стремя към господство — продължава той.— Нищо не искам от Запада нито сега, нито в бъдеще. Веднъж завинаги: нищо. Всичко, което ми приписват, са измислици. Но аз искам да ми бъдат развързани ръцете на изток. Повтарям още веднъж — става дума само за зърно и дървен материал. Готов съм да преговарям. (Именно тези думи очаква Буркхардт с нетърпение!). А когато ме заплашват с ултиматуми, ми отнемат тази възможност!

Хитлер извежда събеседника си на терасата, висяща над пропастта. Монологът трябва да завърши с широко «пиано» на фона на планината, огряна от лъчите на залязващото слънце.

— Колко съм щастлив, когато съм тук! — заявява фюрерът.— Достатъчно съм работил, време е да си почина. С какво удоволствие бих останал тук и бих се занимавал с живопис! Та аз съм художник!

Буркхардт се сбогува. Изпращайки своя гост, Хитлер изведнъж с топлота си спомня за Халифакс:

— Надявам се, че пак ще се срещна някога с него... Искам да живея в мир с Англия, да сключа с нея пакт за окончателно уреждане; готов съм да гарантирам нейните владения в целия свят и да сътруднича с Лондон.

— В такъв случай не е ли по-добре да поговорите непосредствено с някого от англичаните? — предпазливо подхвърля Буркхардт.

— Езикът е прекалено голяма пречка... (в действителност Хитлер не е заинтересован от преговори — те само биха му вързали ръцете. Но да примами англичаните със споразумение, да сондира колко далече са готови да

отидат, е нещо друго!). Може би да намерим някой англичанин, който знае немски? Казаха ми, че генерал Айронсайд говори бегло немски?

На Буркхардт му спира дъхът. Най-после той чува от Хитлер намека, очакван с нетърпение в Лондон и Париж!

— Мога ли да предам, че имате такова желание?

— Да — потвърждава фюрерът. — Не бихте ли могли да заминете за Лондон? Ако искаме да избегнем катастрофата, не бива да губим време!

Някъде към края на разговора Хитлер прави изявление, което, изглежда, е главната цел на срещата му с швейцарския дипломат. За съжаление при публикуването на текста, представен навремето от Буркхардт, Форин Офис навярно от «скромност» е пропуснал това място. Или може би в разгара на «студената война» — даденият том от английската дипломатическа кореспонденция излиза от печат през 1953 г. — издателите не искат да «компрометират» Хитлер? Ето фразата, станала известна едва 15 години след края на войната, когато се появява в мемоарите на Буркхардт:

«Всичко, което предприемам — заяви направо Хитлер — е насочено срещу Русия; ако Западът е прекалено глупав и сляп, за да разбере това, ще бъда принуден да се споразумея с русите, да нанеса удар на Запада и след поражението да насоча всичките си сили срещу Съветския съюз».

И така, отново изтърканата антисъветска карта, която този път Хитлер не просто слага на масата, а хвърля в лицето на западните си партньори. С тази фраза той сякаш «обяснява» рязката антибританска кампания, която провежда германският печат през цялото лято: третият райх се стреми да изпълни своята «историческа мисия» — да унищожи болшевизма, докато Великобритания е предоставила гаранции на Полша, като по такъв начин пречи на Хитлер да се движи по-нататък на изток! Как да не се възмущава от «глупостта» на Запада! Широкомащабните предложения, изказани от близки на Чембърлейн лица на секретните преговори с представители на райха, дават на фюрера основание да предполага, че подобно изявление ще бъде възприето на Запад не само «с разбиране», но и с радост. Както показват по-нататъшните събития, той не греши.

Не е нужно да бъдеш особено проницателен, за да разбереш защо нацистката дипломация е насрочила своя демарш именно за този момент. Работата е там, че на 10 август в Съветския съюз пристигат английската и френската военни делегации за преговори относно пакта. Хитлеристите с всички средства се опитват да попречат за неговото сключване. Със същата цел фюрерът заплашва, че ще се «договори с русите». Неговото изявление е абсолютен блъф, тъй като съветското правителство продължава настойчиво да се стреми към ефикасно споразумение със западните държави и в отношенията си с Германия, въпреки нейните настойчиви усилия да завърже политически диалог, внимателно избягва стъпките, които биха станали пречка за сключването на пакт с Англия и Франция.

Буркхардт възприема изразеното от Хитлер желание да встъпи в преговори с високопоставен английски представител като повратен пункт в развитието на европейската криза. Френският вестник «Пари соар» обаче публикува съобщение за посещението му при германския райхсканцлер. След това сензационната новина е подета от световния печат. Задкулисните контакти на англо-френската дипломация с Хитлер, когато в Москва се водят преговори за сключване на тристранен пакт, предизвикват бурното възмущение на обществеността. Визитата на Айронсайд при фюрера не се осъществява.

Дучето претендира за дял от плячката

На 11 август 1939 г. Буркхардт напуска «Орлово гнездо» и пита с автомобил към Базел. В същото време Рибентроп в своя замък Фушъл, разположен на половин час път от вилата на фюрера, дава закуска в чест на току-

що пристигналия от Рим министър на външните работи на Италия Чиано.

— Едва не стигнахме до бой — сърдито шепне Чиано на седналия до него съветник на италианското посолство в Берлин Магистрати.

Появата на Чиано в Залцбург е свързана със засилващото се безпокойство в Рим — да не би в резултат от германската агресия срещу Полша Италия да се окаже въвлечена във въоръжен конфликт със западните държави, преди да бъде готова за това?

За какво мисли Мусолини, когато подписва «Стоманения пакт»? Той явно се намира под впечатлението от позорната капитулация на западните държави в Мюнхен. Шантажът — решава той, ето средството, което осигурява лесни победи с минимален риск! Предполагайки, че Хитлер възнамерява да прилага и занапред метода на «преговорите», дучето побързва да свърже съдбата на Италия с фашисткия райх, като при това поставя условието, че тя ще бъде готова за война не по-рано от 1943 г. Фюрерът го уверява, че до 1942—1943 няма да има война.

Повярвали на своя партньор, Мусолини и Чиано дълго време не обръщат внимание на донесенията на италианския посланик в Берлин Атолико, който съобщава за военната подготовка на Германия. Но в средата на юли той изпраща тревожно съобщение: войната е на прага, хитлеристите не възнамеряват да чакат разрешението на Италия да нападнат Полша; предполагаемото време за нанасяне на удара е краят на август. Чиано бърза да се договори с Рибентроп за посещение в Германия, тъй като Мусолини му е възложил да убеди Хитлер, че конфликтът трябва да се отложи.

При срещата с Рибентроп Чиано още от първите думи разбира, че Хитлер и неговото обкръжение вече са взели решение да нахлуят в Полша. На всички доводи на Чиано Рибентроп отговаря: западните държави безучастно ще наблюдават как Полша ще бъде разгромена от Германия.

Разговорът се провежда по време на разходка преди закуската.

— И все пак, Рибентроп, какво искате вие — Данциг или коридор? — пита Чиано.

— Нито едното, нито другото — студено му възразява неговият събеседник. — Ние искаме война!

На другия ден Чиано отива в «Бергхоф». Влизайки в залата, той с учудване вижда, че Хитлер заедно с голяма група генерали е потънал в изучаване на многобройни военни карти, разтворени върху дълга маса.

Хитлер смайва с военната си ерудиция Чиано, който не е подготвен за такъв спектакъл, и започва нашироко да му доказва неуязвимостта на Германия на запад, пълната безперспективност на каквито и да било военни акции на Англия и Франция на Рейн, а после без заобикалки заявява за намерението си в най-близко време да разреши въпроса с Полша. Сякаш между другото той изказва мисълта, че Италия също би следвало да ликвидира другия «ненадежден» неутрал на изток — Югославия.

Чиано изчаква края на монолога и излага съображенията на Мусолини, че е желателно да се отсрочи войната. Фюрерът обаче е категоричен: трябва да се действува бързо. Франция и Англия несъмнено ще предприемат театрални жестове срещу Германия, но на война няма да се решат, той е абсолютно сигурен, че конфликтът ще бъде локализиран, затова Италия няма основания да се тревожи, че ще бъде въвлечена в него.

Вечерта Чиано се съвещава с Атолико. Страхувайки се, не без основания, че навсякъде има маскирани микрофони, те се затварят в банята и разговарят с половин глас при шума на течаща вода.

— Вече не сме длъжни да бъдем верни на «Стоманения пакт» — заявява Чиано. — Немците ни измамиха!

Отношенията на недоверие и неприязън се чувствуват така остро, че италианският министър най-сериозно е разтревожен: дали ще успеят да се върнат благополучно вкъщи? Екипажът на неговия самолет денонощно дежури на борда, страхувайки се от диверсия от страна на хитлеристката агентура.

В какво се състои замисълът на спектакъла, разигран от нацистката дипломация? Една от целите му е да се вдъхне енергия на италианския съюзник, чиито слабости и колебания са добре известни в Берлин. Но има и още един момент. Хитлеристите знаят за доверителните отношения между италианците и англичаните. Те са сигурни,

че всичко, което бъде казано на италианците, още на другия ден ще стане известно в Лондон.

По такъв начин мъдруванията за военните предимства на Германия в сравнение със западните държави имат за цел да повлияят върху въображението на английските политически лидери.

След като съобщава на Мусолини резултатите от преговорите, Чиано предлага да заявят на Хитлер, че ако възникне въоръжен конфликт, Италия няма да участвува в него.

Дучето е загрижен. Нервно потрива месестата си брада, кимайки в знак на съгласие.

— А какво каза Хитлер за мен? — неочаквано запитва той.

— Даде много ласкав отзив...

Мусолини внезапно се изправя и, подпирайки се здраво с двете си ръце върху масивното бюро, сякаш за да подчертае твърдостта на своето решение, казва:

— Честта ме задължава да действувам заедно с Германия... Освен това след победата ние трябва да получим своя дял от плячката.

Защо Хитлер решава да рискува?

След като пуска Чиано като пощенски гълъб да отнесе в Лондон легендата, предназначена за британските «миротворци», Хитлер започва да размишлява над секретното и неочаквано предложение, което наскоро е получил от Англия.

«Ако има нещо, което Буркхардт не е знаел — пише американският изследовател Толанд за резултатите от преговорите на върховния комисар на Лигата на нациите в Данциг с германския райхсканцлер, — това е фактът, че малко преди това англичаните чрез един от висшите съветници на Чембърлейн са направили секретно предложение на Хитлер. В частен разговор в своя дом сър Хораций Уилсън уверява Фриц Хесе, таен сътрудник на Рибентроп, който официално се води представител по печата, че министър-председателят е готов да предложи на фюрера отбранителен съюз за срок от двадесет и пет години».

«Отбранителен съюз!» Хесе не е сигурен дали е чул добре и моли сър Хораций да повтори казаното. Той изпълнява молбата му.

Скоро Хесе излита със специален самолет в Берлин, като носи със себе листа с машинописния текст, който му е връчил Уилсън.

— Наистина ли англичаните ще действуват на страната на Германия, ако започне война със Съветския съюз? — Хесе предполага, че именно така е разбрал Уилсън.

Рибентроп долага на Хитлер за английското предложение.

В нито една публикация на Форин Офис няма и най-малък намек за този екстраординарен демарш на английската дипломация. Що се отнася до Толанд, той се позовава на мемоарите и личното изявление на Хесе, което последният е направил пред него в 1971 г.

Как реагира райхът на това предложение? Наскоро след отпътуването на Чиано от Залцбург, пише Хесе, той е поканен при Рибентроп. Райхсминистърът седи мълчаливо, вперил поглед в бюрото си.

— Току-що идвам от фюрера — произнася най-после Рибентроп. — За съжаление той не е настроен да обсъжда предложението на Чембърлейн. Намеренията му са съвсем други... Предложението обаче няма да бъде отхвърлено, ние ще се върнем към него, когато му дойде времето.

На Хесе е възложено отново да замине за Лондон и внимателно да следи обстановката.

— Фюрерът възнамерява да започне много опасна игра. Не знам дали ще успее. Във всеки случай ние не искаме война с Англия. Ако тази опасност неочаквано се засили, срочно ни съобщете.

Фюрерът смята, че възникналата обстановка — политическа и военностратегическа — е изключително

«щастлива» и може да не се повтори повече. Наистина в онези дни, отбелязва Толанд, Хитлер е сериозно загрижен поради нежеланието на Сталин да подпише споразумението. Неговото безпокойство нараства след съобщението за неотдавнашното посещение на англо-френска военна делегация в Москва. Въпреки това цялата информация, пристигаща както по дипломатическите канали, така и от специалните служби, го убеждава, че западните държави не искат да подпишат делово споразумение със Съветския съюз и съответно да помогнат на Полша. Нима Англия би предложила на Германия такова широко споразумение за подялба на сферите на влияние и дори, ако се вярва на Хесе, «отбранителен» договор срещу СССР, ако би смятала сериозно да воюва с райха? Разбира се, че не! (Може би предложението за съюз срещу СССР е последният довод, който убеждава фюрера, че това е именно така?). Той решава да действува.

Хитлеристкото командуване смята, че оптимален срок за нахлуване в Полша е краят на август. Фюрерът, верен на своята тактика на «съботни сюрпризи», се спира на 26 август, събота. До началото на кървавите събития остават по-малко от две седмици и е време да се дадат инструкции на вермахта.

Наближава кулминацията на световната драма. Такова изявление прави Хитлер пред своите генерали на 14 август, като същевременно ги уверява, че Англия и Франция няма да се притекат на помощ на Полша, въпреки прословутите «гаранции».

С какво мотивира той своето твърдение?

Първо, преди настъплението срещу Германия западните държави би трябвало да извършат големи подготвителни мероприятия, които не би могло да се скрият. Според наличните данни никакви приготовления от този род не се провеждат.

Второ, ръководителите на западните държави, които Хитлер е видял в Мюнхен, не са способни да поемат риска на встъпването във война. Нещо повече, британското правителство провежда сондаж за евентуално споразумение с Германия след поражението на Полша.

Единственото, което тревожи фюрера, е да не би Англия в последната минута да направи някакво ново компромисно предложение и с това да попречи за окончателното «решаване» на полския въпрос.

Хитлер е толкова уверен в правотата на своята преценка за обстановката, че нарежда на западните граници да се оставят нищожни сили. Някои генерали решават, че той е просто луд. Ала Хитлер се опира на подробната и точна информация, получена по различни канали.

Ето някои доказателства.

Известният автор на публикации по въпросите за дейността на разузнаването през годините на Втората световна война, в миналото сътрудник на американските спецслужби Л. Фараго пише: секретните информатори съобщават на Хитлер, че Англия няма да участвува във войната.

Френският автор Р. Букар, който е изучавал дадения проблем, посочва в своето изследване следния сензационен факт: в резултат от предателство Хитлер получава убедителни доказателства, че в случай на нападение срещу Полша Франция няма да започне общо настъпление срещу Германия. Той научава за фалшивия характер на френско-полския договор, сключен на 19 май 1939 г. Договорът ще влезе в сила само ако бъде подписано допълнително политическо споразумение, но френското правителство не бърза с него! Поляците, отбелязва Букар, обвиняват един френски дипломат, че е предал тази свръхсекретна информация на Хитлер.

Според други източници хитлеристите разполагат с още по-важни сведения относно военните планове на Англия и Франция в случай, че райхът нападне Полша. По данни на германското посолство в Лондон, което се добира до секретни сведения, Англия не иска да изпраща на континента свои експедиционни сили, докато не бъдат подготвени най-малко седем дивизии, което може да бъде осъществено чак през пролетта на 1940 г. или по-късно. В по-ранен срок е възможно изпращането само на символични сили, за да се успокои общественото мнение.

Още по-голямо значение за Хитлер има втората част на съобщението: френското правителство е информирало англичаните, че неговите войски няма да започнат настъпателни действия против Германия, докато британските експедиционни сили не бъдат напълно готови да

участвуват в операции на територията на Франция. По такъв начин на Хитлер е предоставена възможност спокойно да се разправи с Полша. Както е известно, последвалият ход на събитията изцяло потвърждава това.

Характерът на информацията и фактът, че тя идва от Лондон, ни кара отново да си спомним рафинираната тактика на английската дипломация — да влияе «с косвени» средства върху развитието на събитията в нужната насока. Изглежда, английските спецслужби преднамерено подхвърлят на хитлеристите посочените сведения. Такава е обратната страна на прословутите «гаранции», предоставени на Полша официално и тържествено.

Това обяснява защо Хитлер, инструктирайки своите генерали, се държи толкова самоуверено. В заключение той казва следното: може би Англия ще изрази рязък протест, ще отзове своя посланик или дори ще наложи ембарго върху търговията, но безусловно няма да предприеме въоръжена намеса в конфликта.

Опасявайки се от война на два фронта, генералите с нетърпение очакват какво ще каже фюрерът за англо-френско-съветските преговори във връзка с пакта за взаимна помощ. Тук излиза наяве един нов факт, който съществено допълва представата ни защо Хитлер още в средата на август, преценявайки обстановката като изключително благоприятна, взема решение да нахлуе в Полша. Според официални английски източници, през лятото на 1939 г. германското разузнаване има свой агент във Форин Офис. В резултат от самото начало на преговорите на СССР с Англия и Франция хитлеристите, както отбелязва западногерманският изследовател Г. Бухайт, са «изцяло и своевременно» осведомени за тяхното съдържание*.

Като взема предвид трагичния опит на Чехословакия от 1938 г., когато тя, въпреки договора й за взаимна помощ с Франция, в действителност не получава никаква помощ от своя съюзник, съветското правителство от самото начало поставя условие: политическият договор

* Както свидетелствува Д. Дилкс, издателят на мемоарите на А. Кадоган, Министерството на външните работи на Великобритания научава за това изтичане на информация едва през 1940 г.

трябва да бъде допълнен с военна конвенция, при това те ще влязат в сила едновременно и ще образуват едно цяло. Целесъобразността и необходимостта на това искане е очевидна за всеки непредубедено мислещ човек.

Можем да си представим колко жадно прочита хитлеристката върхушка заловения документ, в който се излага позицията на Форин Офис по дадения въпрос:

«... На мен това не ми харесва — съобщава Халифакс на английския посланик в Москва Сидс на 21 юли 1939 г. — и аз съм готов да се съглася с това предложение само ако заплахата от скъсване на преговорите... стане неизбежна... Този компромис ще ни позволи да избегнем окончателното прекратяване на преговорите и ще създаде у другите впечатление за практическо сътрудничество между Русия, Франция и нас». Рибентроп несъмнено злорадо се е усмихвал, четейки размислите по повод «другите».

Английският посланик в Москва Сидс също окачествява съгласието на западните държави да водят военни преговори със СССР като изгодна политическа маневра. Като отбелязва, че напълно би могло преговорите да се проточат през близките няколко опасни месеца, той пише в телеграма до Халифакс на 24 юли 1939 г.: «Практически от гледна точка на обществеността в международен план по такъв начин (без да поемаме никакви задължения) ние ще спечелим повече, отколкото бихме получили в резултат от, общо взето, академичните декларации, към които се стремяхме през тази пролет».

И така, политическото ръководство на райха има възможност да се убеди, че неговите оценки са верни. Започвайки преговори със Съветския съюз през пролетта на 1939 г., западните държави се стремят само към «академична декларация» и не възнамеряват да поемат «никакви задължения»!

Русия, заявява Хитлер пред генералите, не е обвързана с каквито и да било задължения по отношение на Запада.

Спирайки се на съветско-германските отношения, фюрерът е принуден да се ограничи с констатацията, че са установени «слаби контакти» по икономическите въпроси и се планира да се изпрати в Москва представител за водене на преговори.

Така изглежда ситуацията, когато Хитлер взема решение да нахлуе в Полша и определя датата — 26 август. Това решение е взето дълго преди Хитлер да получи и най-малки основания да се надява, че ще сключи пакт за ненападение със СССР.

Хитлер смята, че действува безпогрешно, защото разполага със сигурна информация за нежеланието на западните държави да сключат ефикасен договор със Съветския съюз и защото знае със сигурност, че предоставяйки «гаранции» на Полша, в действителност западните държави не възнамеряват да й окажат помощ.

Такива са неоспоримите факти.

5 ФАШИСТКИЯТ РАЙХ РАЗПАЛВА ВОЙНА

Кой трябва да си почеше върха на носа?

В първите дни на август посолството на СССР в Лондон дава закуска в чест на английската и френската мисия, които заминават на преговори в Москва. Съставът на мисиите не би могъл да не предизвика разочарование. Въпреки важността на въпроса в тях не влизат високопоставени длъжностни лица. За глава на британската делегация е назначен престарелият адмирал Дракс, който няма никакво оперативно отношение към английските въоръжени сили, затова пък наистина е приближен към двора и се слави с омразата си към Съветския съюз. Трудно би могло да се намери по-неподходяща фигура. Политическите наблюдатели си правят съответните изводи от това.

Както съобщава на 1 август в Берлин германският посланик в Лондон Дирксен, в Англия се отнасят твърде скептично към продължаването на преговорите за пакт със СССР. Доказателство за това, отбелязва посланикът, е съставът на английската военна мисия: адмирал, който по същество вече се намира в оставка и никога преди това не е бил в щаба в адмиралтейството; генерал — също така обикновен строеви офицер; генерал от авиацията — знаменит летец и преподавател по летателно изкуство, но не стратег. Това показва, пише Дирксен, че военната мисия по-скоро има за задача да определи боеспособността на Съветската армия, отколкото да сключи военни споразумения.

Френската мисия, ръководена от генерал Думенк, също се състои от второстепенни фигури.

По време на закуската между съветския пълномощен представител Майски и адмирал Дракс се провежда приблизително следният разговор:

— Кажете, адмирале, кога заминавате за Москва?

— Още не е решено окончателно, но в близките дни.

— Разбира се, ще летите?

— О, не! Двете делегации заедно с обслужващия персонал сме около 40 души, имаме голям багаж... Не е удобно да летим с аероплан!

— Може би ще се отправите в Съветския съюз с някой от вашите бързоходни крайцери?... Това би било много силно и внушително: военни делегации с военен кораб... Пък и не би ви трябвало много време от Лондон до Ленинград.

— Не, и крайцерът не е подходящ — лицето на адмирала придобива кисел вид.— Ако пътуваме с крайцер, би трябвало да изселим двадесетина офицера от каютите им и да заемем техните места... Защо да причиняваме неудобства на хората? Не, не! Няма да пътуваме с крайцер...

— В такъв случай може би ще се възползувате от някой бързоходен търговски кораб? Времето е напрегнато, трябва колкото може по-скоро да бъдете в Москва!

Адмиралът явно не желае да продължава разговора.

— Нищо не мога да ви кажа. С организацията на транспорта се занимава Министерството на търговията... Всичко е в негови ръце. Не знам как ще се получи.

В резултат след 10 дни приготовления и протакане военните мисии тръгват едва на 5 август с бавноходния товаро-пътнически параход «Сити оф Ексетър». Старият пакетбот запълзява със скоростта на охлюв покрай бреговете на Европа. Бурята, която е готова да се разрази над континента всеки момент, не вълнува много неговите пътници. Макар че старата черупка, която с мъка развива 13 възли, може да предложи доста скромен комфорт, офицерите не се оплакват: те убиват времето, като играят тенис на маса.

Още преди отплуването на мисиите от Лондон английското правителство им предлага да действуват «като сплотен екипаж». Те използуват времето на съвместното си пътешествие, за да съгласуват получените инструкции.

Секретните директиви разкриват истинските задачи, които са поставени пред делегациите.

«Британското правителство — се казва в инструкциите на английската мисия — не желае да поеме каквито и да било конкретни задължения, които биха могли да ни вържат ръцете при едни или други обстоятелства. Затова следва да се стремите военното споразумение да се сведе до най-общи формулировки. Нещо от рода на съвместна политическа декларация би отговаряло на тази цел.

Съпоставянето на другите точки от инструкцията показва колко неискрено е британското правителство по отношение на съветското предложение за сключване на военна конвенция.

Тази идея, се казва в точка 3, «не е привлекателна за английското и френското правителство. Обаче във връзка с опасността да се провалят преговорите двете правителства сега се съгласиха, че преговорите между щабовете трябва да започнат в най-скоро време...»

Приемайки съветското предложение, западните държави би трябвало да се стремят към най-бързо сключване на военна конвенция, ако наистина искаха да сътрудничат със СССР. Но точка 8 съдържа съвсем противоположно указание.

«До момента на сключване на споразумението, делегацията... трябва да провежда преговорите много бавно, следейки хода на политическите преговори».

Както пише в своите мемоари членът на френската мисия Андре Бофър, «можеше да се направи изводът, че англичаните нямаха никакви илюзии относно резултата от предстоящите преговори и се стремяха преди всичко да спечелят време. Това далеч не отговаряше на действията, за които мечтаеше общественото мнение».

Мисиите не поставят никакви военни или военнополитически въпроси, които съветската страна би следвало да реши по време на преговорите. На преден план излиза друг проблем — с какво да залъжат представителите на СССР, как да създадат у тях впечатлението, че Англия и Франция наистина имат «сериозни намерения»? Предвиждайки немалки трудности, фокусниците от пехотата, авиацията и флота, полюшквайки се във водите на Балтика, на своя отговорност скалпват от общи формулиров-

ки, отвлечени принципи и очевидни истини някакво подобие на проектодоговор, което се канят дълго да обсъждат.

Разбирайки, че едва ли ще успеят да натрапят на Съветския съюз тази залъгалка, мисиите решават грижливо да съгласуват тактиката си по време на предстоящите дискусии. Както пише един автор, близък до френските правителствени кръгове, те се споразумяват за секретна сигнализация. Измислената от тях система е, меко казано, толкова оригинална, че никой от хората, които са знаели за нея, не са рискували да разкажат за това на историците или да го опишат в мемоарите си. Тя се състои в следното: ако по време на преговорите бъде засегнат особено деликатен въпрос, по който следва предварително да се съгласува мнението, или пък ако някой от партньорите навлезе в нежелателна област, според уговорката трябвало да си почешат върха на носа, при това възможно най-естествено, за да не предизвикат подозрения у русите.

От самото начало мисиите са принудени често да прибягват до този метод, още повече, че кашлицата на Дракс, иронизира същият автор, създава впечатлението, че адмиралът страда от хронична хрема, а размерът на носа на генерал Думенк не затруднява прилагането на подобна система за връзка. Понякога казват: целта оправдава средствата. В дадения случай средствата доста красноречиво говорят за целта.

А каква е съветската позиция? Тя се определя от обстоятелството, че СССР, виждайки наближаващата опасност от въоръжен сблъсък с хитлеристка Германия, е дълбоко заинтересован да намери съюзници. Съвместните действия на Съветския съюз, Англия и Франция биха позволили да се притисне фашистката агресия като с менгеме. Същевременно в конкретните условия, когато нахлуването на нацистите в Полша трябва да се очаква всеки ден, не може да не се взема предвид, че именно СССР, а не Англия или Франция би могъл неочаквано да се окаже лице с лице срещу въоръжения до зъби агресор. В такъв случай договорът, подписан със западните държави, би означавал, че СССР ще бъде незабавно въвлечен във въоръжен конфликт с третия райх. Затова преди да подпише такъв договор, съветското правителство трябва да бъде сигурно, че ще получи бърза и ефикасна помощ от съюзниците си.

Различните подходи към проблема от страна на СССР и на западните държави се проявяват от самото начало.

Обръщайки се към тяхното съдържание, ще напомним елементарната логика на описваните събития. Западните държави изпращат в Москва свои офицери, за да сключат военен съюз със СССР. Това означава, че в случай на война Съветският съюз трябва да действува против агресора на тяхна страна. Как си представят английският и френският генерални щабове участието във войната на СССР, който няма общи граници с държавите от фашистския блок? Би ли трябвало те да решат този въпрос за себе си, преди да изпратят мисиите в Москва? На този въпрос е възможен само един отговор: да, безусловно.

Какво говори за това стенограмата?

В края на вечерното заседание на 13 август маршал Климент Ворошилов, който ръководи съветската военна мисия, поставя въпроса: «...как дадените мисии или генералните щабове на Франция и Англия си представят участието на Съветския съюз във войната срещу агресора, ако той нападне Франция и Англия, или ако агресорът нападне Полша или Румъния, или пък Полша и Румъния заедно, а така също, ако агресорът нападне Турция».

Отговорът на генерал Думенк е: «Днес изучихме положението на западния фронт и съобщихме какви сили могат да бъдат използувани там. Бих се радвал да имам от маршал Ворошилов същите данни относно източния фронт».

— Как да се разбира това? Нали това не е отговор на поставения въпрос? Може би на генерал Думенк неправилно са превели въпроса? — пита маршал Ворошилов. Той е принуден да напомни някои елементарни истини, излагани в училищните учебници по география.

Генералът обещава да даде отговор на другия ден.

Заседанието на 14 август става кулминация на преговорите. Маршал Ворошилов повтаря въпроса, който е задал преди това, и уточнява: ще бъдат ли пуснати съветските войски на полска територия, за да имат непосредствен допир с противника, ако той нападне Полша? Взето

ли е предвид преминаването на съветските войски през румънска територия, ако агресорът нападне Румъния?

Адмирал Дракс, както се отбелязва в стенограмата, провежда продължителен разговор с генерал Думенк. След това главата на френската мисия формулира отговора:

«Съгласен съм с маршала, че концентрацията на съветските войски трябва да се извършва главно в областите, посочени от маршала, и разпределението на тези войски ще бъде направено по ваша преценка. Смятам, че слабите места на полско-румънския фронт са фланговете и местата, където те се съединяват. Ще говорим за левия фланг, когато преминем към въпроса за пътищата».

Това е поредица от думи, напълно коректни, но абсолютно безсмислени от гледна точка на поставения въпрос.

— Моля ви да отговорите на моя непосредствен въпрос — повтаря Ворошилов. — Аз не говорих за концентрацията на съветските сили, а попитах планират ли генералните щабове на Англия и Франция да допуснат наши войски в Източна Прусия или в други пунктове за борба с общия противник.

Генерал Думенк: Мисля, че Полша и Румъния, господин маршал, ще ви умоляват да им се притечете на помощ.

Маршал Ворошилов: А може би няма да ни молят. Засега не се знае...

Адмирал Дракс: Ако Полша и Румъния не поискат помощ от СССР, в скоро време те ще станат обикновени немски провинции, тогава СССР ще реши как да постъпи с тях...» (Навярно в този момент генерал Думенк енергично използува условната сигнализация — адмиралът прекалено откровено издава хода на своите мисли, надеждата си, че след бързото поражение на Полша Съветският съюз ще бъде принуден да си има работа непосредствено с фашистка Германия, чиито армии ще стигнат до неговите граници).

Ясният и логично напълно обоснован въпрос на съветската мисия принуждава Дракс и Думенк в крайна сметка да признаят, че не могат да дадат отговор и трябва предварително да се посъветват със своите правителства.

В края на заседанието на 14 август делегацията на СССР прочита декларация, в която се отбелязва: ако не се реши положително въпросът за преминаването на съветските войски през територията на Полша и Румъния с цел физически допир с противника, преговорите ще бъдат обречени на провал. «Съветският отговор беше напълно ясен — отбелязва в мемоарите си генерал Бофър, който по време на описваните събития с ранг на капитан влиза в състава на френската мисия. — И за съжаление ние не можехме да опровергаем неговата логичност. Беше във висша степен нереално да се опитваме да се споразумеем със СССР, без да решим, поне в стратегическо отношение, въпроса за руско-полското сътрудничество».

Форин Офис препраща запитването на Дракс в комитета на заместник-началниците на щабовете. Същия ден английското военно ръководство изказва своето гледище с доста темпераментни изрази. Документът, който ще цитираме по-долу, три десетилетия се пазеше в английските архиви, заключен със седем ключа и стана достъпен за изучаване едва сравнително неотдавна.

«Напълно очевидно е — се казва в него, — че без бързата и ефикасна помощ на Русия поляците няма да могат да разчитат, че ще окажат съпротива на земното и въздушно германско нападение за по-дълго от един съвсем ограничен период... доставките на оръжие и военно снаряжение ще бъдат недостатъчни. За да могат русите ефикасно да участвуват в съпротивата спрямо германската агресия срещу Полша или Румъния, те трябва да имат възможност да използуват полската или румънската територия... ако разрешението за това бъде отложено до началото на военните действия, ще бъде прекалено късно...

Ние предполагаме, че е необходимо най-откровено да се изложи тази очевидна истина както на поляците, така и на румънците...

Според нас сключването на договор с Русия е най-доброто средство за предотвратяване на войната... Скъсването на преговорите с Русия може да доведе до руско-германско сближаване...»

Да подчертаем тази мисъл. Висшите английски военни ръководители предупреждават правителството: ако то

не сключи договор със Съветския съюз, последният ще бъде принуден по някакъв начин да се договаря с Германия.

В създалата се обстановка естествено има голямо значение позицията на Полша. По-горе отбелязахме, че сътрудничеството на Полша със СССР би могло кардинално да промени положението в Европа и главно би било жизнено необходимо за самата Полша. Но ръководейки се от омразата към социализма и от авантюристичните си сметки, че фашисткият райх ще я включи в похода срещу СССР, буржоазна Полша категорично отказва да пусне съветските войски, като по такъв начин сама си подписва смъртната присъда.

Да направим известна равносметка.

Английските и френските военни специалисти са единодушни, че поставеният от съветската мисия въпрос за преминаването на съветските войски през полската и румънската територия е напълно обоснован и отговаря на задачата да се организира съвместно противодействие на германо-фашистката агресия. Ако не се предостави такава възможност, успешното отблъскване на агресивното нападение срещу Полша е невъзможно.

Отказът на западните държави да решат този въпрос би трябвало да доведе до провал на преговорите. За това предупреждава своето правителство по-специално и английският посланик в Москва Сидс: «Ако този аксиоматичен въпрос бъде превърнат в своего рода проблем, изискващ продължително изучаване, това ще покаже обосноваността на съмненията на Съветския съюз дали неговите съюзници имат намерение да сключат сериозно военно споразумение».

Опитвайки се да стоварят вината за провалянето на преговорите през 1939 г. върху СССР, враждебно настроените към Съветския съюз западни изследователи години наред не жалят сили, за да създадат впечатлението, че за всичко бил виновен поставеният от съветската делегация въпрос за пускането на съветските войски през съгласуваните коридори на територията на Полша и Румъния, за да окаже отпор на фашисткия агресор. Цитираните по-горе факти и документи показват пълната несъстоятелност на тези антисъветски измислици.

Дните минават, провеждат се заседания, но съветската мисия така и не получава отговор на поставения въпрос. На деветия ден след започването на преговорите, 21 август, адмирал Дракс предлага, докато чакат отговор от Лондон, отново да отложат заседанието с три-четири дни.

Ако продължи ситуацията, възникнала по време на преговорите на СССР със западните държави в момента, когато в Европа бързо нараства опасността от война, може сериозно да се навреди на сигурността на съветската държава. Време е да се приключи лицемерният спектакъл, разигран от английската и френската военни мисии. И да се приключи бързо.

СССР избягва клопката

Кабинетът на Чембърлейн, който разглежда дипломацията не като честни преговори за решаване на международните проблеми, а като средство за насъскване на едни народи срещу други в интерес на британския империализъм, проявява бурна активност в секретните преговори с нацисткия райх, за разлика от тактиката на отлагане и протакане в Москва. Документите, станали достояние на историята, са тежки и неопровержими улики, които разкриват ролята на Англия в разглеждания период като катализатор за агресията на Германия срещу Полша, а после — срещу СССР.

В края на юли 1939 г., в дните, когато Лондон спира преговорите със СССР, като отказва да включи в договора възможността за «косвена агресия» на Германия срещу прибалтийските страни, английското правителство, използувайки бившия депутат в парламента Чарлз Бакстън, осведомява германското посолство в Лондон за секретния план за англо-германско споразумение. Същността му се свежда до следното.

Публичното обсъждане на начините за запазване на мира понастоящем не може да даде резултат. Възбуждението на народите е достигнало такава степен, че всяка

политика на разумно (!) уреждане на въпроса незабавно се саботира от обществеността. Затова трябва отново да се прибегне до своего рода тайна дипломация. Ръководните кръгове на Германия и Великобритания са длъжни да се опитат посредством преговори, без всякакво участие на общественото мнение, да намерят изход от непоносимото положение.

Великобритания ще изяви готовност да сключи с Германия споразумение за разграничаване сферите на техните интереси. Конкретно това би означавало:

1. Германия обещава да не се намесва в работите на Британската империя.
2. Великобритания обещава изцяло да зачита германските сфери на интересите в Източна и Югоизточна Европа. Като следствие от това *Великобритания би се отказала от гаранциите, които е предоставила на някои държави в германската сфера на интересите.* По-нататък Великобритания обещава да действува в такава насока, че *Франция да разтрогне съюза си със Съветския съюз и да се откаже от всички свои връзки в Югоизточна Европа.*
3. *Великобритания обещава да прекрати водените от нея понастоящем преговори за сключване на пакт със Съветския съюз.*

Германия от своя страна освен споменатата вече ненамеса обещава:

1. Да обяви за готовността си за европейско сътрудничество (във връзка с това господин Бакстън изказва мисли, сходни с идеята на Мусолини за пакт на четирите държави).
2. Да гарантира предоставянето след известно време на своего рода автономия на Бохемия и Моравия...
3. Да се съгласи с всеобщо съкращаване на оръжията...

На 3 август 1939 г., когато британската военна мисия «странно» бавно се кани да замине за Москва, най-близкият съветник на Чембърлейн Уилсън поканва в

квартирата си, въпреки риска да бъде разобличен, германския посланик в Лондон Дирксен. Разговорът, в който Уилсън потвърждава пред официалния представител на райха английската програма за споразумение с Германия, цели да ускори хода на англо-германските преговори.

Като професионален дипломат Дирксен се възползува от случая да подтикне Уилсън по-подробно да разкрие своите съображения. По какъв начин, пита той, да се съгласува политиката на «обкръжение» на Германия с новите английски предложения? Отговорът на Уилсън разкрива съкровения смисъл на идеята за сключване на «пакт за ненападение» между Англия и Германия: англо-германското споразумение, включващо отказ от нападение срещу трети държави, изцяло би освободило британското правителство от поетите от него гаранционни задължения към Полша, Турция и т. н. Тези задължения, подчертава Уилсън, са приети само за случай на нападение и в своята формулировка имат предвид именно такава възможност. С отпадането на тази опасност биха отпаднали и самите задължения.

Другият въпрос, който интересува нацисткия дипломат, е предложението за разоръжаване. За фашистка Германия, която вече е набелязала точната дата за нахлуване в Полша, тази точка естествено е абсолютно неприемлива. Уилсън успокоява Дирксен, като му дава да разбере, че въпросът за разоръжаването е включен в програмата специално, за да се заблуди общественото мнение. Уилсън излага тази мисъл по следния начин: британското ръководство има предвид не разоръжаване, а преговори за въоръженията изобщо. По-нататък Уилсън отбелязва, че той добре съзнава трудностите при сключването на каквото и да било споразумение за ограничаване на въоръженията, а така също факта, че това споразумение може да бъде поставено на дневен ред и сключено само след няколко години.

Тези факти разкриват цинизма и вероломството на английската дипломация. Започвайки преговори със СССР за сключване на тройствен пакт за взаимна помощ, британският кабинет не възнамерява да обедини усилията си със Съветския съюз за борба срещу агресията.

политика на разумно (!) уреждане на въпроса незабавно се саботира от обществеността. Затова трябва отново да се прибегне до своего рода тайна дипломация. Ръководните кръгове на Германия и Великобритания са длъжни да се опитат посредством преговори, без всякакво участие на общественото мнение, да намерят изход от непоносимото положение.

Великобритания ще изяви готовност да сключи с Германия споразумение за разграничаване сферите на техните интереси. Конкретно това би означавало:

1. Германия обещава да не се намесва в работите на Британската империя.
2. Великобритания обещава изцяло да зачита германските сфери на интересите в Източна и Югоизточна Европа. Като следствие от това *Великобритания би се отказала от гаранциите, които е предоставила на някои държави в германската сфера на интересите.* По-нататък Великобритания обещава да действува в такава насока, че *Франция да разтрогне съюза си със Съветския съюз и да се откаже от всички свои връзки в Югоизточна Европа.*
3. *Великобритания обещава да прекрати водените от нея понастоящем преговори за сключване на пакт със Съветския съюз.*

Германия от своя страна освен споменатата вече ненамеса обещава:

1. Да обяви за готовността си за европейско сътрудничество (във връзка с това господин Бакстън изказва мисли, сходни с идеята на Мусолини за пакт на четирите държави).
2. Да гарантира предоставянето след известно време на своего рода автономия на Бохемия и Моравия...
3. Да се съгласи с всеобщо съкращаване на оръжията...

На 3 август 1939 г., когато британската военна мисия «странно» бавно се кани да замине за Москва, най-близкият съветник на Чембърлейн Уилсън поканва в

квартирата си, въпреки риска да бъде разобличен, германския посланик в Лондон Дирксен. Разговорът, в който Уилсън потвърждава пред официалния представител на райха английската програма за споразумение с Германия, цели да ускори хода на англо-германските преговори.

Като професионален дипломат Дирксен се възползува от случая да подтикне Уилсън по-подробно да разкрие своите съображения. По какъв начин, пита той, да се съгласува политиката на «обкръжение» на Германия с новите английски предложения? Отговорът на Уилсън разкрива съкровения смисъл на идеята за сключване на «пакт за ненападение» между Англия и Германия: англо-германското споразумение, включващо отказ от нападение срещу трети държави, изцяло би освободило британското правителство от поетите от него гаранционни задължения към Полша, Турция и т. н. Тези задължения, подчертава Уилсън, са приети само за случай на нападение и в своята формулировка имат предвид именно такава възможност. С отпадането на тази опасност биха отпаднали и самите задължения.

Другият въпрос, който интересува нацисткия дипломат, е предложението за разоръжаване. За фашистка Германия, която вече е набелязала точната дата за нахлуване в Полша, тази точка естествено е абсолютно неприемлива. Уилсън успокоява Дирксен, като му дава да разбере, че въпросът за разоръжаването е включен в програмата специално, за да се заблуди общественото мнение. Уилсън излага тази мисъл по следния начин: британското ръководство има предвид не разоръжаване, а преговори за въоръженията изобщо. По-нататък Уилсън отбелязва, че той добре съзнава трудностите при сключването на каквото и да било споразумение за ограничаване на въоръженията, а така също факта, че това споразумение може да бъде поставено на дневен ред и сключено само след няколко години.

Тези факти разкриват цинизма и вероломството на английската дипломация. Започвайки преговори със СССР за сключване на тройствен пакт за взаимна помощ, британският кабинет не възнамерява да обедини усилията си със Съветския съюз за борба срещу агресията.

В боевете на река Халхъйн Гол (Монголия, май-август 1939 г.) съветските войски дават решителен отпор на японските завоеватели

Неговата истинска цел е сговорът с фашистка Германия. Всичко останало е лъжа, фалшива маневра, за да се заблуди СССР, а така също Полша, Гърция, Румъния и Турция, на които са предоставени «гаранции», най-после — за да се заблуди собственият народ. При това Англия поема задължението, щом бъде сключено споразумението с Германия, веднага да прекрати преговорите със Съветския съюз.

Какво би означавала подобна ситуация за Съветския съюз? Ако замисълът на Чембърлейн беше сполучил, то заетият с преговори със западните държави Съветски съюз неочаквано би се оказал в пълна изолация, съвсем сам пред тайно създадения и насочен срещу него единен фронт на империалистическите държави с въоръжената до зъби Германия като ударна сила. Замисълът на Чембърлейн крие смъртоносна заплаха за съветския народ.

Когато се оценява възникналата ситуация, трябва да се има предвид също сериозната опасност, каквато представляват в онзи момент за СССР агресивните планове на японските милитаристи. През май 1939 г. те започват военни действия на монголската граница в района на Халхъйн Гол. В съответствие с договора съветските войски окезват помощ на Монголската народна република. Разчитайки на сложното стратегическо положение на СССР поради назрелия военен конфликт на европейските граници, Япония хвърля големи сили против МНР. Споразумението, сключено през лятото на 1939 г. между Англия и Япония (споразумение Арита-Крейги), осигурява тиловете на японските агресори. Събитията в Далечния изток биха могли да се превърнат за СССР в истинска голяма война. Това още повече засилва опасността.

В тези условия съветското правителство е принудено да определи отношението си към направеното от Германия предложение за сключване на пакт за ненападение.

В плановете на съветското правителство не влиза сключването на такъв договор с Германия. През целия довоенен период Съветският съюз се опитва да гарантира своята сигурност въз основа на гарантирането на сигурността на *всички* миролюбиви държави. Съветският съюз е най-настойчивият и последователен борец за идеите за колективна сигурност в Европа.

Противно на това западните държави в онзи период открито скъсват с принципите на колективната сигурност и тръгват по пътя на гарантирането на собствените си интереси за сметка на други държави. Провокирането на съветско-германски конфликт става основно съдържание

Японски войници, пленени в района на река Халхъйн Гол

на дипломатическите маневри на Англия, Франция и САЩ.

Позицията на западните държави в Мюнхен, които се стремят да изолират СССР, техните антисъветски интриги във връзка с очаквания хитлеристки «поход срещу Украйна», отказът от сключването през лятото на 1939 г. на пакт за взаимна помощ със Съветския съюз — всичко това свидетелствува, че е невъзможно да се реши задачата за гарантиране сигурността на СССР въз основа на принципите на колективната сигурност.

«За сигурността на Русия — пише Чърчил — беше необходима съвсем друга външна политика... Мюнхен и много други неща убедиха съветското правителство, че нито Англия, нито Франция няма да се сражават, докато не ги нападнат и че дори в такъв случай ползата от тях няма да бъде голяма. Наближаващата буря беше готова да избухне всеки момент. Русия беше длъжна да се погрижи за себе си».

До последния момент съветското правителство търси пътища да сключи здрав съюз със западните държави и се отказва от предложенията на Германия. От средата на август 1939 г. германската страна започва да действува особено настойчиво. По поръчение на правителството немският посланик в Москва Шуленбург заявява, че ако СССР предпочете съюза с Англия, той неминуемо ще остане сам срещу Германия. А ако съветското ръководство предпочете «разбирателството» с райха, то СССР ще придобие сигурност и ще получи всички гаранции за нея.

На 15—17 август по време на преговорите с английската и френската военни мисии особено убедително изпъква безнадеждността на опитите на СССР да постигне сключване на ефикасен договор с Англия и Франция.

На 20 август правителството на Германия изпраща в Москва телеграма, в която поставя въпроса за незабавното пристигане на Рибентроп за преговори със съветските ръководители.

В създалата се обстановка правителството на СССР е принудено да даде съгласието си за неговото пристигане и за провеждане на преговори, които завършват на 23 август с подписването на съветско-германски договор за

ненападение *. Това е единствената възможност СССР поне за известно време да се спаси от заплахата от война в крайно неблагоприятна обстановка — без каквито и да било съюзници и на два фронта едновременно. Съветското правителство, разбира се, не разчита, че хитлеристите ще бъдат верни на своите задължения, но дори временното запазване на мира би било крайно важно за укрепване отбраната на страната.

Обусловеното от необходимостта подписване на договор за ненападение с Германия е далновидна и изцяло оправдала надеждите стъпка на съветската външна политика. Спасявайки СССР от война в най-неблагоприятни условия, съветското правителство изпълнява дълга си пред съветския народ. Същевременно то полага първия камък за бъдещата победа на Съветския съюз над фашистка Германия и за спасяването на народите от кафявата чума.

Дипломатически парадокси

Втората половина на август 1939 г. Една сутрин от Лондон тайно излита самолет, който поема курс към Германия. На кормилото се намира Сидней Котон, летец от Интелиджънс Сървис.

---

* Договорът се съпровождал от строго секретен допълнителен протокол, който — както и договора — бил подписан от В. Молотов и Й. Рибентроп. Неговата същност била разграничаване на «сферите на влияние» на СССР и Германия в Източна Европа. Намиращите се в научен оборот текстове се взети от микрофилми, направени в края на войната. Оригиналите (руският и немският) на този документ досега не са намерени. Именно затова много съветски публицисти до днес отминават факта за съществуването на този документ.

В последно време този въпрос широко се обсъждаше от съветската общественост. Отболяваше се, че наличието на този протокол в светлината на откритите (в това число и през последните месеци) документи не предизвиква съмнения. Но трябва да се има предвид, че протоколът бил известен само на Сталин и Молотов, той не се обсъждал нито в Политбюро, нито във Върховния съвет, нито в правителството. Той бил изваден от процедурите за ратифициране, т.е. юридически не може да се квалифицира като правен акт.

Един английски автор, който добре познава дейността на британските спецслужби, обяснява възникването на поредния авантюристичен замисъл на лондонските миротворци по следния начин.

Сидней Котон предлага смел план. Щом Гьоринг, според собствените му думи, е човек, който може да повлияе на Хитлер, защо да не го докарат в Лондон? Котон се опитва да убеди Гьоринг, че Англия напълно сериозно е готова да се сражава. Тогава шефът на луфтвафе * може би ще разубеди Хитлер да не нахлува в Полша. Английският летец се погрижва също да бъдат създадени необходимите условия, предразполагащи към доверителен разговор: за високия гост се планира неофициален обед в приятната компания на красиви дами, а на другия ден — лов и прочие развлечения.

Ръководителят на английското разузнаване полковник Стюарт Мензис, който се надява, че ако подобна акция се увенчае с успех, всичко рязко ще се промени в полза на Великобритания, подкрепя дръзката идея на Котон. Той веднага се свързва по телефона с Чембърлейн.

След няколко минути му отговарят. Халифакс съобщава, че министър-председателят е дал съгласието си да се осъществи предложения от Котон план.

Известни следи от запланираната авантюра могат да се открият при внимателно прочитане на дневника на А. Кадогън. В бележка на издателя с препратка към секретната обзорна записка на Халифакс, посветена на обстоятелствата, при които възниква войната, се казва, че на 21 август е получена информация за съгласието на Гьоринг да дойде в Лондон (значи му е било направено предложение?) при условие, че ще му бъде предоставена възможност да разговаря с Чембърлейн. «На 21 август беше решено да се съгласим и осъществяването на секретното мероприятие беше запланирано за 23 август. Нищо повече не научихме до четвъртък, 24 август, когато дойде известие, че Хитлер не смята, че в дадения момент посещението ще бъде полезно» — пише в дневника си Кадогън.

* Луфтвафе — название на военновъздушните сили на Германия до 1945 г. и днешно название на ВВС на ФРГ.

Както се изяснява, «обедът в компанията на красиви дами» е само импозантна декорация, при това с райхсмаршала трябва да разговаря съвсем не Котон. Планира се след кацането на самолета на някое затънтено летище в Англия Гьоринг незабавно да бъде откаран с автомобил в извънградската резиденция на британския министър-председател в Чекерс.

Можем да разберем прибързаността на Форин Офис, ако съпоставим казаното с факта, че на 17 август английският посланик във Вашингтон получава в държавния департамент информация, до която се е добрало американското разузнаване: на 15 август Шуленбург предлага на съветското ръководство да започнат преговори за договор. Бие на очи съвпадението на датите: на 18 август Форин Офис получава телеграма от Вашингтон и още на другия ден британските спецслужби срочно подготвят секретното прехвърляне на Гьоринг в Англия; след още два дни, получавайки съгласието на райхсмаршала да отиде в Лондон, кабинетът взема решение за датата на визитата — 23 август. Макар че подробностите за тази задкулисна маневра на Форин Офис още грижливо се крият от обществеността, не можем да не отбележим, че за разлика от преговорите със Съветския съюз в дадения случай английската дипломация действува с главозамайваща бързина.

Може би търсенето на връзка между тези трескави усилия на Форин Офис и получаването на телеграма от посланика на Великобритания в САЩ Линдсей е необосновано? Публикувайки нейния текст в поредния том на дипломатическата кореспонденция, издателите го снабдяват с бележката, че телеграмата не е била получена от Централния департамент на Форин Офис до 22 август. Подобна редакция ни кара да предположим, че телеграмата е била задържана в някой друг отдел на британското Министерство на външните работи. Да изчезне толкова важен документ и то за такъв продължителен срок е невероятен факт.

Но ето че през 1971 г. в Лондон излезе от печат изследването на известния английски историк Р. Паркинсън «Светът за нашето време. От Мюнхен до

Дюнкерк. Вътрешна история». Достъпът до секретните архиви на британския кабинет и близо двете десетилетия, изминали след публикуването на споменатия том с дипломатически документи, са позволили на автора да изучи деликатния въпрос и да установи истината. На 17 август, малко преди полунощ, пише той, Халифакс изпраща поредните си инструкции на Сидс в Москва. На другата сутрин (т. е. 18 август!) в съобщението на Линдсей, съдържащо информация за срещата на Шуленбург със съветското ръководство на 15 август, Халифакс получава «най-явното от съществувалите дотогава предупреждения за необходимостта да се вземат срочни мерки».

Въпросът е ясен: на 18 август съдържанието на телеграмата вече е известно на Халифакс.

За какво конкретно става дума в телеграмата на Линдсей? В нея се казва: по поръчение на своето правителство германският посланик е заявил, че Берлин няма агресивни намерения по отношение на Съветския съюз; с оглед на международната обстановка правителството на райха предлага веднага да се започнат преговори и е готово незабавно да изпрати в Москва свой представител. Молотов отговаря, че ще съобщи на Сталин за изявлението на посланика; при това той изказва личното си мнение: преговорите са целесъобразни само в случай, ако има основания да се разчита на техния положителен завършек; затова преди пристигането на пълномощния представител трябва да се обсъдят редица въпроси.

И така, на 18 август сутринта Халифакс научава от телеграмата на Линдсей, че Германия се стреми да сключи споразумение със СССР. Критичен момент! Какво да се предприеме? Това зависи от истинските цели на правителството на Великобритания.

Когато след пет дни съветско-германският договор става факт, западният печат вдига невероятна шумотевица, заявявайки, че Англия и Франция се стремяли към съюз със СССР, а той ги «излъгал». Направеният по-горе анализ на историята на англо-френско-съветските преговори показва, че това няма нищо общо с действителността. Епизодът с телеграмата дава ново доказателство за това. Ако английското правителство се е стремило да сключи договор със СССР, защо на 18 август и в следващите няколко дни, когато научава за германо-съветските контакти, то не предприема абсолютно нищо, за да задвижи срочно от мъртвата точка тристранните преговори в Москва (ще напомним, че по предложение на Дракс е обявено прекъсване до 21 август)? Нали все още е имало време!

От същото съобщение на Линдсей до Халифакс следва, че Москва още не е дала окончателното си съгласие за провеждане на преговори за пакт, а още повече за посещение на Рибентроп. Една решителна стъпка от страна на Англия, например телеграма до Москва за готовността на Халифакс или на началника на имперския генерален щаб Айронсайд да пристигне за подписване на договор, би могла за два часа коренно да промени хода на събитията.

Английското правителство не предприема нищо подобно. Няма дори намек, че то изобщо е разглеждало подобна възможност. Защо? Защото сключването на договор със СССР не влиза в сметките на английските «миротворци»! Но тъй като трудно би могло да се оправдае подобна позиция в парламента, пред лицето на общественото мнение, ако би се разбрало за телеграмата, се налага тя да се «загуби» — за времето, докато съветското правителство поради саботажа на преговорите от страна на западните държави е принудено да се съгласи с подписването на пакт за ненападение с Германия.

Интересно е, че до същия извод по същество е стигнал и явно недружелюбно настроеният към СССР Дж. Толанд. Докато Рибентроп се готви да замине за Москва, пише той, Сталин още не се е отказал окончателно от надеждата да се сключи англо-френско-съветски съюз против Хитлер. В същото време, продължавайки равнодушните си усилия в тази насока, англичаните тайно канят Гьоринг.

Такава е разгадката на парадокса със «загубената» телеграма. Не е необходимо да подчертаваме значението на изводите, които произтичат от посочените факти. На 18 август английското правителство се озовава пред алтернативата: да вземе срочни мерки за сключване на договор за взаимна помощ със Съветския съюз или да предпочете отказа от такъв договор, което ще принуди СССР да подпише пакт за ненападение с Германия. Бри-

танският кабинет напълно съзнателно предпочита второто. Срочният демарш е осъществен не в Москва, а в Берлин; и тъй като във възникналата обстановка Чембърлейн, ако употребим израза на Хендерсън, «вече не може да долети със своя чадър» на преговори при Хитлер, в Лондон тайно е поканен Гьоринг. Вместо съюз със СССР, който би предотвратил войната, правителството на Чембърлейн продължава да търси пътища за сделка с фашистка Германия, което практически поощрява агресора и прави войната неизбежна.

... През това време от Берлин пристигат съобщения, че подготовката за нахлуване в Полша върви с пълен ход.

— Мислите ли — пита Халифакс Кадогън, — че това означава война?

— Да, мисля, че означава, но вярвам, че такава няма да има.

«Парадоксът» на Кадогън се отгатва лесно: той е уверен, че ще започне война, но се надява, че фашистките пълчища ще се втурнат към Полша, а после към СССР, а Англия ще остане в положението на «радващия се трети».

В Париж, Лондон и Берлин...

Диханието на август става все по-горещо. Без да обявява открито, Германия с пълен ход провежда мобилизация. Според данни на френското посолство в Берлин в райха са призовани около 2 милиона души. Разузнаването съобщава за концентрация на немски войски на източните германски граници.

... Затрупаните с чували пясък витрини на парижките магазини и построените на бърза ръка противосамолетни скривалища говорят за близката военна опасност. Все по-очевидно става, че авантюристичният курс на правителството, което в довоенните години залага на споразумението с Хитлер, е довел страната до ръба на катастрофата. Наближаващата война предизвиква дълбока тревога сред народа, французите знаят, че страната е лошо подготвена

за нея. Сред състоятелните слоеве има и такива, които, страхувайки се от поражение, още повече се страхуват от победа — крахът на фашистка Германия би означавал рухване на опората на реакцията в Европа и укрепване на демократичните сили. Те помнят лятото на 1936 г., завземането на заводи от френските работници. Този спомен изтласква на заден план опасността, надвиснала от страна на фашисткия райх. Каквото и да е друго, само не Народен фронт! Дълбоко в душата си те се надяват на нов Мюнхен — за сметка на Полша.

Има и немалко откровени пораженци. Хитлер ще възстанови «реда» в страната им. Какво от това, че френската територия ще бъде окупирана от вермахта, щом ще бъдем спасени завинаги от кошмара, когато работниците завземат заводите — така мислят много финансисти и промишлени магнати.

В сравнение с Париж Лондон изглежда по-спокоен. Наистина пред самото германско посолство се е разположил полк на противовъздушната отбрана — това е реакция на получените сведения, че Хитлер готви внезапно въздушно нападение срещу Англия. Но в началото на август парламентът е разпуснат за два месеца — ако се съди по това, английското правителство не придава твърде голямо значение на събитията на континента. Отбелязвайки този факт, някои си спомнят, че в дните на подготовката за Мюнхен парламентът също е бил във ваканция. На 16 август Чембърлейн заминава на почивка — той иска да си развърже ръцете за замислените от него маневри.

В западните дипломатически кръгове отдавна вече се говори за намерението на Чембърлейн и Даладие в критичната минута да предадат Полша на Хитлер, като сключат за нейна сметка нова сделка с агресора.

«В мен се създава впечатлението — съобщава от Париж пълномощният представител на САЩ Уилсън на 24 юни 1939 г., — че може би се подготвя нов Мюнхен, този път за сметка за Полша. Разбира се, позицията на Даладие и официалната позиция на правителството както и преди е такава, че Франция ще окаже помощ на Полша, ако последната се защищава от агресия, която заплашва жизнените й интереси. Освен това не е изключена възможността, че Германия ще се опита да реши въпроса за

Данциг в толкова груба форма, че няма да остави шанс на англичаните и французите отново да се заемат с «миротворство». Въпреки това аз се убеждавам все повече, че отново надигат глава силите, които оказваха влияние във Франция и Англия през септември миналата година; те са решили, че отново трябва да се избегне въоръжения сблъсък с Германия и че ако е необходимо, с Данциг трябва да се постъпи по същия начин, както със Судетите».

Обяснявайки причините, които са го накарали да стигне до изложения по-горе извод, в същото съобщение Уилсън отбелязва съществуващото сред влиятелните парижки кръгове мнение, че в крайна сметка Франция трябва да предостави Централна и Източна Европа на Германия, разчитайки, че Германия вероятно ще встъпи в конфликт със Съветския съюз и че Франция ще се намира в безопасност зад линията «Мажино» *.

Новият Мюнхен се подготвя на по-широка основа, отколкото през 1938 г., и предвижда обединяването фактически на цяла буржоазна Европа на антисъветска основа (пълна изолация на СССР). Полша, разбира се, трябва да даде жертви «в интерес на мира», тоест в интерес на предлаганата сделка.

Опитите да се организира нова сделка с агресора се засилват особено, когато изведнъж се разкрива пълният провал на интригите на англо-френската дипломация в Москва, целящи да провокират въоръжен сблъсък между Германия и Съветския съюз. На 23 август Хендерсън връчва на Хитлер срочно лично послание на английския министър-председател. Напомняйки за поетите от Англия задължения по отношение на Полша, Чембърлейн посвещава по-голямата част от писмото си на опитите да убеди фюрера, че въпросът за неговите претенции към Варшава може да бъде разрешен по мирен начин, ако бъде възстановена «атмосферата на доверие» (!). При това би било възможно също така, отбелязва министър-

* Линия «Мажино» — система от френски укрепления (строени през 1929—1936 г. и усъвършенствувани до 1940 г.) на границата с Германия, Люксембург и отчасти с Белгия; дължината ѝ е около 400 км. Носи името на военния министър генерал А. Мажино.

председателят, да се обсъдят по-широки проблеми на бъдещите международни отношения. По-нататък Чембърлейн предлага преки германо-полски преговори и съобщава за готовността на английското правителство да посредничи в тях. По такъв начин английската дипломация не проявява голяма изобретателност: старият джентълмен упорито се вкопчва в схемата, която така блестящо му се е «удала» в 1938 г. Не случайно посланикът на САЩ в Париж Уилям Булит, след като се запознава с текста на посланието, незабавно съобщава във Вашингтон, че го смята за подготовка за «нов Мюнхен». Демаршът на британския министър-председател отразява сложната обстановка, възникнала в Англия. Политическият курс на Чембърлейн е остро критикуван вече не само от страна на широката общественост, но и на значителна част от парламентарните кръгове. Разбирайки, че в случай на нови агресивни акции ще се наложи да обявят война, което мюнхенците се стремят да избегнат на всяка цена, Чембърлейн убеждава Хитлер да се съгласи с преговори.

Допълнително средство за въздействие върху Хитлер в тази насока става подписването на 25 август на англо-полски договор. Британското правителство съобщава за намерението си да го сключи още в началото на април. Но тъй като не желае да си връзва ръцете, го отлага до последния момент. Намерението да се подпише договор няма нищо общо със стремежа да се укрепи сигурността на Полша. Би могло да става дума само за използуване на договора като политическо средство, целящо да засили позицията на Англия в замислените преговори с райха.

Сключването на съветско-германски пакт за ненападение предизвиква объркване сред френските мюнхенци. На заседание на военния съвет на 23 август Боне предлага Франция да се откаже от задълженията си пред Полша. Но тя не поема риска открито да направи тази стъпка, макар че в действителност още преди това е решено Полша да се остави да бъде разкъсана от хитлеристите с надеждата, че когато стигнат до границите на СССР, германските армии ще нахлуят на неговата територия.

Незабавно е пусната в ход задкулисната дипломация,

Един от лидерите на клана на френските капитуланти, П. Фланден, бивш министър-председател, на 24 август провежда доверителен разговор със сътрудник на германското посолство в Париж. Емисарят на френската реакция упорито му разяснява, че Берлин прави «психологическа грешка». През септември 1938 г., обяснява той, постигнатото в Мюнхен споразумение е било предшествувано от продължително обсъждане на въпроса; този път, покривайки своите намерения с тайна, Германия извънредно усложнява нещата. Затова общественото мнение на Англия и Франция заема твърда позиция и правителствата са принудени да се съобразяват с нея. Ако Хитлер, предявявайки искания към Полша, същевременно би съобщил своите «конструктивни идеи» за бъдещето на Европа, то би останала надежда да се спаси мирът дори в последния момент «преди дванадесетия злокобен час».

Демаршовете на англо-френската дипломация не могат да не убедят Хитлер, че кабинетите на Чембърлейн и Даладие нямат никакво намерение да окажат каквато и да било съпротива при осъществяването на агресивните замисли относно Полша. Отправените към него «съвети» и «препоръки» имат една цел: да го убедят в необходимостта да спазва поне известни «приличия», в противен случай възмущението на общественото мнение може да постави английското и френското правителство в безизходно положение. Разбира се, трудно е да се разчита, че агресията ще бъде спряна по такъв начин. Напротив, това вдъхва на Хитлер увереност, че замисленият от него удар и този път ще остане безнаказан.

Предлагайки на Хитлер нова сделка, «далновидните» британски държавни мъже не оставят без внимание и един друг въпрос: как ще се развият събитията, ако противно на техните желания Англия все пак бъде принудена да обяви война на райха? За откровен разговор на тази тема в средата на август в Берлин пристига английският офицер, сътрудникът на Министерството на авиацията барон дьо Роп. Той е приет от шефа на външнополитическия отдел на нацистката партия А. Розенберг.

Роп отдавна вече е в тесен контакт с хитлеристите и това му дава възможност да говори без заобикалки.

Би било абсурдно, заявява той, ако Германия и Англия започнат война не на живот, а на смърт заради Полша. В такъв случай, макар че ще бъде обявено състояние на война между Англия и Германия, тя би могла да се води от двете страни като отбранителна, без бомбардировка на градовете. Това би запазило възможността за бързо прекратяване на войната, тъй като Британската империя и Германия не могат да рискуват цялото си бъдеще заради една държава, която е престанала да съществува!

Така изглежда «военният вариант» на новия Мюнхен за сметка на Полша. Британските мюнхенци, провокаторите на германо-съветския въоръжен сблъсък предварително дават да се разбере, че Англия смята да предаде своя съюзник — Полша. Защо тогава да се учудваме, че Хитлер решава без да губи време да се възползува от предоставената му възможност?

През това време полската управляваща върхушка, която играе под свирката на Англия и Франция, разчита да намери изход за сметка на предателството на националните интереси на страната. Забравила за съдбата на Чехословакия и не подозираща цялото вероломство на съюзниците си, които са й предоставили «гаранции», тя се надява, че Полша ще бъде поканена да участвува като пета държава в новата конференция. Със съгласието на Бек английското правителство съобщава в Берлин за готовността на Варшава да преговаря с Германия с цел да се постигне «разумен компромис». Отказвайки се категорично от съветската помощ, полското правителство побързва да уведоми хитлеристите за тази самоубийствена позиция.

На 22 август 1939 г. Хитлер свиква в Оберзалцберг съвещание на върховния команден състав на германските въоръжени сили. След като дава подробна оценка на обстановката, той съобщава за намерението си в близките дни да осъществи нападение срещу Полша.

Отлагайки с една седмица насроченото преди това за 26 август нападение, на 28 август Хитлер дава заповед за нахлуване в Полша на 1 септември на разсъмване.

«16 условия»

На 29 август вечерта английският посланик в Берлин Хендерсън е поканен на разговор при фюрера. Дипломацията на райха пристъпва към осъществяването на поредната си маневра, която цели да се изфабрикува предлог за нахлуването в Полша.

Хендерсън се явява в райхсканцеларията както обикновено със свеж карамфил в петлицата на ревера. Преди това той връчва на Хитлер лично послание от английския министър-председател. Документът е съставен твърде изкусно: съдържа всичко необходимо, за да се оправдаят пред историята и същевременно ясно дава да се разбере, че заради споразумението с Германия Англия е готова да направи сериозни отстъпки, преди всичко за сметка на Полша. Предлагайки въпросът да се реши посредством преки преговори между Германия и Полша, Англия настоява да бъдат спазени «съществените» интереси на Полша и да има международна гаранция за новото уреждане. Както показва опитът от Мюнхен, смисълът на британското предложение се свежда до това, че Чемберлейн и Хитлер ще бъдат край масата, а Полша — на масата.

Фюрерът не иска да губи време. Посланието го е убедило, че въпреки англо-полския договор за взаимна помощ, подписан на 25 август, британското правителство продължава да търси споразумение с Германия и предлага сделка за сметка на своя съюзник.

Нацистката дипломация решава да използува предложението за преки полско-германски преговори, което се съдържа в посланието на Чемберлейн, за да изфабрикува предлог за разпалване на агресия. Поканвайки Хендерсън на 29 август, Хитлер му връчва своя отговор за английския министър-председател.

Посланието на фюрера обрисува състоянието на германо-полските отношения в твърде мрачни тонове. Варварските действия на поляците спрямо немското население в Полша вече са нетърпими, пише Хитлер. За нормализирането на обстановката остават не дни или седмици, а само часове. Германското правителство скептично оценява възможността да се реши въпросът посредством предлаганите от Англия преки преговори между Германия и Полша. Но правителството на райха желае да даде доказателство за искреното си намерение да установи трайна дружба с Англия и затова изразява съгласието си. Германия е готова да приеме предложените от Англия добри услуги и моли на другия ден, 30 август, да пристигне полски представител, който да има необходимите пълномощия.

Разговорът с Хендерсън завършва бурно. Хитлер рязко отхвърля забележката на посланика, че срокът за пристигането на полския представител е твърде кратък. Хендерсън се опитва да възрази. Хитлер, разиграващи крайно раздразнение, започва да се позовава на измислените сведения за убийството на 6 немци в Полша. Вече цяла седмица Германия тъпчела на едно място, докато кръвта на немския народ изтича.

Хитлеровото послание до Чембърлейн представлява мина със закъснител, чийто срок е точно определен. След 44 часа мирът трябва да бъде взривен...

Въпреки ултимативния характер на германските искания, англо-френските «миротворци» продължават да се намират във властта на илюзиите, че работата ще завърши с нов Мюнхен. Съгласието на Хитлер да се започнат преговори е окачествено като отстъпление; смята се, че той повтаря точно метода, приложен в Чехословакия. Съобщавайки за настроенията на френските правителствени кръгове във връзка с описания по-горе разговор на Хитлер с Хендерсън, Булит на 30 август пише:

«Те предполагат, че Хитлер ще изпрати окончателен ултиматум днес, че в последната минута ще се намеси Мусолини и ще предложи обща конференция за решаване не само на полско-данцигския конфликт, но и на всички останали въпроси, свързани с националните искания, включително и неговите собствени».

Даладие смята, че фюрерът блъфира и няма да поеме риска на война със западните държави.

Като връзва ръцете на Полша, Лондон безцеремонно се кани да я принесе в жертва на своята сделка с Хитлер. След като на 29 август получава германските предложе-

ния, където се определя срокът на ултиматума — 30 август, Форин Офис обсъжда отговора едно денонощие, без да информира полското правителство за хитлеристкото искане срочно да се изпрати представител за преговори. Едва през нощта срещу 31 август на Бек съобщават съдържанието на германския меморандум и текста на новата нота на английското правителство, адресирана до Берлин. Бек се съгласява с преките преговори, но отлага окончателното решение на въпроса до консултацията с правителството, като обещава да направи това до обяд на 31 август.

Отговорът на Англия е получен от посолството в Берлин на 30 август вечерта. Хендерсън, който се забавя поради разшифроването на документа, пристига на Вилхелмщрасе само няколко минути преди полунощ. Приема го Рибентроп.

В своя отговор британското правителство предлага срочно да се пристъпи към практическо организиране на преки преговори между Полша и Германия, но отбелязва, че е невъзможно това да се осъществи същия ден. Хендерсън пояснява, че вместо незабавното изпращане на полски представител в Берлин, английският кабинет предлага да се проведат преговори по обикновените дипломатически канали и отбелязва готовността на Англия да поеме ролята на посредник. Ако германските условия съдържат «разумна основа», Лондон ще окаже съответния натиск върху Варшава. По такъв начин хитлеристите трябва да се договарят с Великобритания.

«Дълбокият» смисъл на предложението е ясен. Никой не е забравил резултатите от пътуването на Шушниг и Гаха, когато отиват да се кланят на Хитлер. Австрия и Чехословакия изчезват от политическата карта, но Англия при това остава с празни ръце. Този път Форин Офис решава здраво да държи своята стока и да не я изпуска, докато не получи подходяща цена.

По-нататъшният ход на разговора придобива неочакван обрат. Подготвяйки скъсването, Рибентроп се държи във висша степен нагло и предизвикателно. Той постоянно прекъсва събеседника си с оскърбителен тон и повишава глас, като принуждава Хендерсън да измени на прословутата английска сдържаност. Както свидетелствува преводачът, разярените събеседници едва не стигат до ръкопашен бой.

В края на разговора Рибентроп прочита на немски език германските предложения за уреждане на конфликта с Полша. Те се състоят от 16 точки. Разчитайки, че според съществуващия в дипломатическата практика обичай ще му връчат документа, посланикът не се старае да улови смисъла му на слух. А когато помолва да му предадат текста, райхсминистърът, сочейки часовника, заявява, че документът вече е остарял, тъй като полският представител не се е явил.

Именно в това се състои дипломатическият ход на хитлеристите. «16-те точки» представляват поредната фалшификация, специално предназначена да заблуди общественото мнение. Те трябва да създадат впечатление за великодушието на Германия, която уж се е опитвала да разреши конфликта с Полша на демократични начала. Текстът на условията не е връчен на Хендерсън от страх да не би Полша да се съгласи да започне преговори на тяхна основа. Това не влиза в кроежите на управниците на третия райх. Вече е дадена заповед на войските и нахлуването трябва да се извърши след по-малко от 30 часа.

На 31 август следобед Липски получава от Варшава указание да се срещне с Рибентроп и да заяви, че Полша приема благожелателно предложението за преки преговори с Германия. В заключителния пасаж на телеграмата се казва, че той в никакъв случай не бива да позволи да го въвлекат в преговори, тъй като не е упълномощен за това.

Рибентроп получава заедно с Липски пълния текст на телеграмата, разшифрована от германската служба за засичане. В 13 часа полският посланик се обръща с молба да го приеме министърът на външните работи. Когато научава за демарша на Липски, генералният щаб в 16,00 пита: променя ли това набелязаните планове? Отговарят му, че заповедта за нападение на разсъмване си остава в сила.

На 31 август в 18,30 Рибентроп приема Липски. Според получената инструкция Липски съобщава за съгласието на своето правителство с преговорите.

Действията на Рибентроп са пресметнати предварително. Като се осведомява дали Липски е упълномощен

да води преговори и получава отрицателен отговор, райхсминистърът заявява, че е безполезно да продължават разговора. Обещавайки да информира Хитлер за изявлението на полското правителство, той изпраща посланика. Разговорът трае само няколко минути.

Когато Липски се опитва да се свърже с Варшава по телефона, открива, че телефонната линия е изключена.

В 21 часа германското радио предава съдържанието на «16-те условия», въз основа на които правителството на райха уж се стремяло да уреди конфликта с Полша, но полската страна ги е отхвърлила».

Приблизително в същото време на Вилхелмщрасе са поканени дипломатическите представители, акредитирани в Берлин. Връчват им текста на «германските условия», а така също специално комюнике. Излагайки фалшивата версия, че немското правителство искало да разреши кризата според посочените «условия», комюникето завършва с декларацията, че фюрерът и германското правителство два дни напразно са чакали да пристигне полски представител, натоварен с необходимите пълномощия. Поради това германското правителство смята, че неговите предложения и този път изцяло са отхвърлени.

За кого се старае Хитлер? Нали всеки здравомислещ човек в света разбира, че агресорът е Германия, а не Полша. Фюрерът обаче знае, че в Лондон, Париж и Вашингтон има влиятелни приятели, покровители и капитуланти от всякаква боя и скалъпва за тях предлог, за да им даде възможност да се измъкнат от задълженията си да окажат помощ на Полша.

Радиостанцията в Глайвиц

В първите дни на август извикват ветерана на СД Алфред Науджокс в резиденцията на началника на «Службата за сигурност» Хайдрих на «Принц-Албертщрасе». Шефът е много приветлив, а това внушава безпокойство.

— Алфред — приятелски се обръща Хайдрих към Науджокс, — има една работа. Тъкмо по твоята част.

Началникът на «Службата за сигурност» се облягa назад в креслото . Удълженото му лице с разположени наблизо студени очи, което му придава прилика с хищник, за минута застива в неопределена усмивка.

— Да я наречем... например «Операция Химлер» — продължава той, като взема от масата кожена папка. — Фюрерът смята, че това е работа от първостепенна важност. По значението си тя далеч превъзхожда всичко, с което сме се занимавали някога. Рискът не е малък, но въпреки това опасността от провал трябва да бъде напълно изключена.

Хайдрих става и отива пред картата, окачена на стената.

— Става дума за Полша. Дойде време да се заемем с нея. Фюрерът не възнамерява да провежда зимна кампания в полските равнини, затова иска да разреши полския въпрос с един силен, мълниеносен удар в близките няколко седмици. Нужен е подходящ предлог, за да се започне война. Ето с това ще се заемеш.

Науджокс, който е свикнал с неочаквани поръчения, без да нарушава мълчанието внимателно наблюдава шефа.

На тази радиостанция близо до немското градче Глайвиц, разположено край германо-полската граница, на 31 август 1939 г. вечерта хитлеристите организират провокацията, която става повод за разпалването на агресията на фашисткия райх срещу Полша. Всъщност тук започва Втората световна война

— Както знаеш — пояснява Хайдрих, — напоследък имаше отделни гранични инциденти. Но нищо що-годе сериозно. Един-два изстрела и това е всичко. Нито един значителен случай, който бихме могли да използуваме, за да взривим барутния погреб. Сега трябва да действуваме със сигурност. Ще се наложи сами да подпалим фитила.

— И на мен ми предстои... да драсна клечката?

Хайдрих хвърля изпитателен поглед на Науджокс.

— Ето, погледни — казва той, сочейки с молив едва забележима точка на картата. — Това е Глайвиц. Той практически се намира на самата граница с Полша. За нас това е много удобно. Близо до него, на разстояние няколко километра, на нашата територия е разположена малка радиостанция. Там трябва да се появиш на сцената...

— Представи си — продължава Хайдрих, крачейки из кабинета, — че една нощ поляците извършват нападение срещу Глайвиц. Сред тях има немалко горещи глави, така че това би изглеждало напълно правдоподобно. Те завземат радиостанцията, макар и не задълго, за няколко минути. Това време им е напълно достатъчно, за да се възползуват от включения микрофон и да предадат в ефира някакво дръзко антигерманско изявление. Например че фюрерът иска война или нещо от този род. Това би била много сериозна, възмутителна провокация, съгласен ли си? Особено ако в същия момент радиостанцията в Глайвиц е включена в германската транслационна мрежа. Цялата страна веднага би се убедила, че именно поляците нажежават обстановката!

На другия ден вестниците ще вдигнат шум, ще поместят снимки. Би било още по-убедително, ако след престрелката на мястото останат един или два трупа в полска униформа; тогава всички биха видели провокаторите с очите си... Да, това ще бъде чудесно! Как смяташ, ще можеш ли да организираш такъв инцидент?

— Струва ми се — отговаря Науджокс, като внимателно подбира думите, — че рискът е много голям. Но ако ми възложите тази работа, ще направя всичко, каквото мога.

— Всичко, каквото можеш, не ни устройва — студено възразява Хайдрих, гледайки втренчено Науджокс в

очите. — Нали разбираш какво би означавал провалът... Между другото надявам се, че нямаш някакви съмнения от морален характер?

... На 31 август в точно определено време — 19,30 — Науджокс и още шестима есесовци, които преди това са спрели на пътя в гората и са навлекли полска униформа, с две коли стигат до радиостанцията. Нападателите проникват в сградата, която не се охранява, и нахлуват в помещението, откъдето се излъчва предаване. След като отстраняват сътрудниците, те се опитват да включат станцията към Бреслау, а следователно към цялата радиомрежа на райха. Таблото на пулта за управление обаче се различава от онова, на което един от участниците в нападението е репетирал провокацията в Берлин. Въпреки това един от нападателите прочита пред микрофона текст, който съдържа резки антигермански изказвания. После есесовците побързват да се скрият. На стъпалата пред входа на сградата остава да лежи човек с окървавена глава, облечен в полска униформа.

Същата вечер всички германски радиостанции предават съобщението на началника на полицията в Глайвиц, че местната радиостанция била нападната и временно завзета от група въоръжени поляци. По време на престрелката един от тях бил смъртно ранен.

Напоследък станаха известни някои подробности за тази престъпна провокация.

През август 1939 г., след като внимателно изучава обстановката, Науджокс споделя съмненията си с шефа на гестапо Мюлер:

— Труп с полска униформа в Глайвиц, на няколко километра от границата, това не върви...

— Добре — отговаря Мюлер, — ще получиш цивилен.

По-късно Мюлер, изглежда, по-сериозно преценява риска, свързан със замисления кървава инсценировка. Той смята да предаде на Науджокс трупа на затворник от концлагер. Но някой от местните жители би могъл да го опознае. А ако бъде публикувана снимка, както планира Хайдрих, тази опасност ще бъде най-вероятна. Тогава с дяволски цинизъм е разработен малко променен сценарий.

Един час преди началото на «операцията» в групата на

щурмоваците начело с Науджокс включават «преводач» — германски гражданин от полски произход. Изборът на Мюлер е свързан с обстоятелството, че полякът работи в банката, разположена наблизо, и следователно много жители го познават.

На «преводача» е възложено по време на нападението да каже пред микрофона няколко фрази на полски език. След като той изпълнява мисията си, специално изпратен агент на СС с пистолетен изстрел го убива на място.

Трупът на «преводача» е открит от сътрудниците на станцията, които се връщат след нападението. Виждат го полицаите и всички, които в онзи момент се намират наблизо, могат да се убедят, че това е бил поляк. Следователят от полицейското отделение в Глайвиц фотографира трупа и взема отпечатъци от пръстите. Сега вече Хайдрих разполага с «неопровержими улики»: нападението е извършено от поляци. Но Мюлер, изглежда, се е страхувал, че убийството на поляка — «преводач» по някакви непредвидени причини може да не се състои и в резултат Хайдрих няма да получи необходимите «доказателства» за причастността на Полша към нападението на радиостанцията. Затова той решава за всеки случай да организира още едно убийство.

Няколко дни преди началото на войната трима гестаповци — единият се представя като «инспектор» — се явяват в Опелн. Заедно със следователя от местния полицейски участък те арестуват един от жителите — германски гражданин от полски произход. Поканват го в хотела, а после, без никакви обяснения, го закарват с кола в полицейския участък на Глайвиц, където го затварят в единична килия.

Държат го там до 31 август, когато с настъпването на тъмнината за него идва следователят. «Инспекторът» извежда арестувания, който се намира почти в безсъзнателно състояние. С мъка го вкарват в автомобила. «Инспекторът» сяда до него и те се отправят към северната покрайнина на града. Следва ги друг автомобил с двама цивилни гестаповци.

Когато наближават радиостанцията, колите завиват на междуселския път и спират. «Инспекторът» и другите двама гестаповци отиват до сградата и уточняват с есесовците, оставени от Науджокс на пост пред входа, къде да сложат поляка. След това (както свидетелствува следователят, дал показания вече след войната) «инспекторът» завежда арестувания до сградата на радиостанцията. Бившият следовател не посочва други подробности, като заявява, че веднага е заминал обратно. Когато излиза от сградата на радиостанцията, Науджокс вижда именно този поляк, легнал на стъпалата вдясно от входа. Той съобщава това на съда в Нюрнберг. Според показанията на шофьора на Науджокс, който също е участвувал в провокацията, човекът вече бил мъртъв.

Както и в случая с поляка-«преводач», Мюлер не рискува да използува в провокацията някой концлагерист. Жертва става германски гражданин, незаконно арестуван и престъпно убит.

С това службата за сигурност не завършва престъпните си действия. 10 минути след като полицията пристига на местопроизшествието, трупът, сложен до входа, изчезва.

Както може да се предположи, гестаповците са изплашени от показанието на сътрудниците на радиостанцията, че в момента на бягството на нападателите се е раздал само един изстрел. Как тогава да се обясни, че труповете са два? Затова скриват единия труп.

На другия ден отново го намират, но вече на друго място. Групата гестаповци докарват на радиостанцията нов следовател, който същевременно е и фотограф. Когато влиза в студията, той вижда голяма маса с инсталиран на нея микрофон. На пода до масата лежи човек, обърнат с лицето надолу и широко разперил ръце. На няколко метра вдясно от масата в същата поза лежи още един човек. И двамата са мъртви. Следователят прави необходимите снимки, но на обратния път гестаповците му вземат фотоапарата заедно с лентата.

Тези метаморфози се обясняват със следното.

Снимките, които донася Мюлер през нощта срещу 1 септември, изглежда, не удовлетворяват Хайдрих: полякът — «преводач» е убит в машинното отделение на станцията, другият труп е сложен пред входа на сградата;

но на снимките не се вижда нищо, което да свидетелствува за събитията, станали именно на радиостанцията. Ето защо пренасят труповете в студията и ги снимат край масата с микрофона.

Сега хитлеристите разполагат с «доказателство», че Полша е агресор, «натрапил на райха война».

Героите от Вестерплате

1 септември 1939 г. Небето още е забулено от нощна мъгла, само на изток едва-едва се показва светлосива ивица.

4 часа и 26 минути сутринта. 19 минути остават до момента, когато на полските граници — северната, западната и източната — ще увиснат във въздуха сигнални ракети и немските танкови колони с рев ще се втурнат към вътрешността на нейната територия, към Данциг.

... Завземането на мостовете е главната задача, поставена от хитлеристкото командуване пред войските, които трябва да нанесат удар в направлението към Данциг. В разработването на операцията участвува непосредствено самият фюрер, осъществяването й е възложено на специална танкова част, чието пристигане на подстъпите към мостовете е пресметнато до минута. Но в мига, когато германофашистките танкове наближават брега, мостовете рухват във водата, взривени от полски сапьори — голяма несполука на хитлеристите още в първата бойна операция.

... Гъстият черен дим се вдига все по-нагоре и по-нагоре и бавно се разтваря във въздуха. Той се отразява във водата, и данцигският залив, доскоро син като небето, изведнъж става черен. Гори Вестерплате.

На Вестерплате е съдено да пресрещне първите снаряди на Втората световна война. В 4 часа и 50 минути германският линеен кораб «Шлезвиг Холщайн» открива огън от всичките си оръдия. Варшава обаче не може да помогне с нищо. Отрязан от основните сили на полската армия, без каквато и да било подкрепа, малкият форт Вестерплате воюва съвсем сам срещу фашисткия райх.

Първите снаряди на Втората световна война падат върху форта Вестерплате. Германският линеен кораб «Шлезвиг Холщайн» открива огън от всичките си оръдия. Без каквато и да било подкрепа, отсъстват от основните сили на полската армия, фортът сам героично се сражава с фашисткия райх

През това време в Данциг се разиграват бурни събития. През нощта на улиците са залепени афиши, които съобщават на населението, че фюрерът «е освободил Данциг». Предварително е пристигнала голяма група кореспонденти на германските вестници, фото- и кинорепортьори. В 8 часа сутринта под звуците на оръдийните залпове на «Шлезвиг Холщайн» се открива заседание на сената. Обявяват, че градът е «присъединен» към фашистка Германия. Нацистите ликуват.

Хитлеристите успяват да завземат Данциг, без да срещнат противодействие: Полша няма там свои военни части. Полските митнически чиновници са арестувани от данцигските власти под предлог, че тайно са предавали оръжие на поляците, които живеят в града.

Единственото огнище на съпротива става полската поща. Въпреки че германски бронирани машини обстрелват сградата от близките улици, полските патриоти от персонала отказват да се предадат. Отряд въоръжени нацисти се мъчат да проникнат вътре от съседната сграда. Те взривяват част от стената и се опитват да нахлуят през образувалия се отвор, но са отблъснати назад от картечен огън. Тогава сапьорите подлагат голям заряд взривно вещество. Част от сградата се отделя и рухва. Поляците вече не могат да защищават останките от пощата. Но те не се предават: слизат в мазето и продължават да стрелят.

Хитлеристите докарват моторна помпа и с маркуч обливат сградата с бензин отгоре до долу и я подпалват.

Първите дни на Втората световна война. Полската пехота контраатакува немскофашистките войски във Вестерплате

Едва тогава патриотите, окървавени и обгорени, започват да излизат от пламтящите руини...

В първия ден агресорите се преструват, че спазват нормите на международното право, но това е кощунско лицемерие: те отправят сътрудниците на пощата, облечени с униформа, като военнопленници в концлагери, а останалите разстрелват на място като «партизани».

Хитлеристите първо се опитват да завземат Вестерплате с пехотни части. Няколко пъти през деня те атакуват, но ги отблъскват. След това цели два дни фортът е подложен на непрекъснат артилерийски обстрел и бомбардировки. Всичко наоколо се превръща в трески и камъни. На четвъртия ден изпращат танкове да изяснят какво е останало. Посрещат ги с точен оръдиен огън и те побързват да се върнат.

На петия ден се появяват два крайцера. Дълго избират позиция. Хвърлят котва. И през целия ден бразднят полуострова с кръстосания огън на своите снаряди. Засипаният с пръст и чакъл форт мълчи. Но когато нацистите се опитват да се доближат, отново ги посрещат със смъртоносен огън.

Неравният бой продължава цяла седмица, докато не свършат боеприпасите на патриотите. Тогава оръдията затихват. В една от амбразурите се показва парче бял плат. През пукнатината в надупчената стена започват да излизат хора. Много от тях са превързани с бинтове, почернели от изгарянията и червени от кръвта. На малката площадка пред форта те се строяват. И в стегнат строй прекрачват напред. В безсмъртието...

Така наречените съюзници

В Лондон очакват началото на събитията. На 1 септември рано сутринта срочно телефонно обаждане от Варшава събужда дежурния офицер в щаба на Интелиджънс Сървис. Резидентът на британското разузнаване произнася само една дума, послужила като кодово обозначение: «Война».

А защо всъщност е трябвало да се използува кодово обозначение, за да се съобщи за най-голямата трагедия в историята на човечеството? За това, че горят градове и се лее кръвта на мирното полско население? Много просто. За да се създаде алиби за английските министри, които уж все още не знаят, че е настъпил моментът да изпълнят тържествено поетото задължение да окажат незабавна помощ на Полша, да им се даде възможност да дискутират, «да се съмняват» и да «предполагат».

В 11,30 се провежда екстрено заседание на британския кабинет. Министрите стигат до общото мнение, че «слуховете» за нападение на германската авиация срещу полската столица са «преждевременни». Халифакс предлага да не предприемат никакви «непоправими» действия, докато не получат по-подробна информация.

Същия ден радиостанциите предават първия бюлетин на полското военно командуване — и светът изведнъж вижда страшния лик на войната: внезапно разбойническо нападение. Кръв и пожари в мирни села и градове, жертви сред цивилното население. Европейските народи са

Хитлеристки войници унищожават държавните знаци на полската граница

обхванати от тревога. В Англия и Франция широките слоеве на населението настояват незабавно да се помогне на Полша.

Елементарният здрав смисъл подсказва, че загубата на съюзника на изток ще засили опасността за самите западни държави. Но в рамките на здравия смисъл не се побира цялата концепция на британските тори: да провокират война, за да унищожат Съветския съюз, да отслабят Германия като конкурент и да укрепят своята колониална империя. И те действуват противно на всякакъв здрав смисъл, като жертвуват жизнените интереси на английския народ заради своите планове.

Късно вечерта на 1 септември английският и френският посланици в Берлин връчват на Рибентроп аналогични ноти. Констатирайки факта на нахлуването на германските войски на полска територия, правителствата на двете страни заявяват: на тях «им се струва», че създалите се условия изискват от тях да изпълнят задълженията, които са поели по отношение на Полша. Ако германското правителство не представи «удовлетворителни уверения», че е прекратило агресията, Англия и Франция ще окажат помощ на поляците.

По своя смисъл нотите са ултиматум. Но това е най-странният ултиматум в дипломатическата практика: в него не е посочен срокът, в който Германия трябва да изпълни поставените й условия.

Не по-малко цинична е и позицията на френското правителство. На въпроса на полския посланик Лукасевич какво смята да предприеме Франция, Боне отговаря, че срочно ще бъде обявена мобилизация.

Според споразумението от 19 май в случай на агресия срещу Полша Франция е длъжна да й окаже незабавна помощ с авиация, но от началото на военните действия на Германия са изминали над 36 часа, а френското правителство не бърза да помогне на съюзника си.

През това време, ползувайки се от пълното си господство във въздуха, (по-голямата част от полските самолети са унищожени на летищата още в първите часове на войната), германските военновъздушни сили преграждат пътя на полските войски към линията на фронта. Беззаветният героизъм и мъжество на полските летци не

могат да издържат численото и техническото превъзходство на хитлеристката авиация. Появата дори само на няколко въздушни поделения на съюзните страни над райха би могла коренно да промени обстановката...

Измъквайки се под различни предлози от задължението си да окажат помощ на Полша, западните държави трескаво търсят задкулисни пътища за осъществяване на своите коварни замисли. Главните надежди се възлагат на Мусолини.

Началото на войната заварва Италия съвсем неподготвена. Затова дучето, който играе изгодната за хитлеристите роля на «въпросителен знак» в политиката, охотно би се намесил в играта като посредник. С това той свързва надеждите си не само да придобие политически капитал, както в дните на Мюнхен, но и да отскубне нещичко за Италия от масата на европейската конференция като възнаграждение за услугите.

Още на 31 август той се обръща към Лондон и Париж с предложението на 5 септември да се свика конференция за преразглеждане на условията на Версайския договор.

Въпреки нахлуването на Германия в Полша, на 1 септември в Рим пристигат положителни отговори от Лондон и Париж. По предложение на Чиано френското правителство запитва Бек за съгласието на Варшава. Към края на деня, когато френският посланик в Полша Ноел получава телеграма с указание да се обърне към полското Министерство на външните работи, войната вече е в пълния си разгар. От зори полската столица е подложена на непрекъснати нападения. Когато се появява Ноел, Бек излиза от противосамолетното скривалище с противогаз през рамо. По време на техния разговор немските самолети стоварват наблизо парашутен десант. Обстановката никак не е подходяща, за да се обсъжда въпросът за свикване на конференция на 5 септември. Съобщавайки в Париж, че Бек настоява съюзниците да изпълнят задълженията си, Ноел отбелязва, че атмосферата вече не е подходяща за уреждане.

Без да дочака отговора на Варшава, Боне настоява чрез френския посланик в Рим Мусолини да предприеме

инициатива пред Хитлер. На 2 септември в 10 часа сутринта италианският посланик в Берлин Атолико предава на Хитлер съобщението на Мусолини, че Италия има възможност да получи съгласието на Англия, Франция и Полша да се свика конференция. При това той гарантира, че решаването на полско-германския конфликт безусловно ще бъде благоприятно за Германия.

Ако райхът е съгласен с конференцията, посочва Мусолини, той ще постигне всички свои цели и същевременно ще избегне войната. Без да си направи труда да дочака отговора на Полша, англо-френската дипломация чрез италианския посредник я предава.

«Струва ми се — съобщава Булит на 2 септември вечерта във Вашингтон, — че и двамата, Даладие и Чембърлейн, се стремят да не обявяват война, докато не бъде направено новото италианско предложение, но аз не вярвам, че общественото мнение на двете страни ще им разреши да дадат съгласието си за неговото обсъждане, докато германските армии не напуснат полските земи».

Авантюристичният замисъл да се организира нов Мюнхен за сметка на Полша се проваля. На 3 септември Англия и Франция обявяват война на Германия. Западните държави се съюзяват против фашисткия райх не заради спасението на Полша, която те хвърлят на произвола на съдбата. Острогата на империалистическите противоречия и опасението, че новите опити да се споразумеят с Хитлер ще предизвикат такъв взрив от възмущение, от който ще рухнат кабинетите на Чембърлейн и Даладие, ги принуждават да предприемат тази стъпка.

Състояние на война с Германия обявяват и английските доминиони — Австралия, Нова Зеландия, Южноафриканският съюз и Канада, а така също Индия, която тогава е британска колония. Войната, възникнала в рамките на капиталистическата система и породена от нейните противоречия, се превръща в световна.

В НАВЕЧЕРИЕТО НА ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Игор ОВСЯНИ

Грешка на историята, случайност... Ако не беше се появил Хитлер, светът не би изпитал Втората световна война. Известни щампи. Но така ли е в действителност? «Нямало е друга война, която така лесно би могло да се спре»,— признава У. Чърчил. Но защо това не беше направено?

Предлаганата книга съдържа само факти. Изтеклите пет десетилетия смъкнаха булото на тайната с изтънчените дипломатически маневри на буржоазните държави, дейността на техните генерални щабове и разузнавания. И се оголи истината — войната не е била случайност, тя е била престъпление.

В наше време, в епохата на новото политическо мислене, ние нямаме право да пренебрегваме уроците на миналото. Още една «грешка на историята» би била последна.

Според издателите тази книга ще помогне на читателя не само да разбере истинските причини за възникването на Втората световна война, но и да осъзнае своята лична отговорност за бъдещето на човечеството.